Poštarina u gotovom plaćena.

GOD. XVIII. BROJ 3.

BOGOSLOVSKA SMOTRA

ORGAN HRVATSKE BOGOSLOVSKE AKADEMIJE U ZAGREBU

UREĐUJE:

PROFESORSKI ZBOR BOGOSLOVSKOG FAKULTETA

ZA UREDNIŠTVO ODGOVARAJU:

DR. STJEPAN BAKŠIĆ I DR. ANDRIJA ŽIVKOVIĆ

SADRŽAJ:

I. ČLANCI:

II. RECENZIJE:

(Nastavak na drugoj strani omota.)

U ZAGREBU 1930.

TISAK NADBISKUPSKE TISKARE.

20072

INDEX:

I. Dissertationes:

Iz uprave.

Uplatili pretplatu za god. 1930.: Belavić Dragutin, Buturović Ivan, Dminić Jakov, Gračanin Dr Đuro, Ivančić Ivan, Kornfeind Eugen, Kirigin Josip, Matijević Đuro, Muchtin Adam, Novak Dr Modest, Polonijo Mate, Petrović Dr Milan, Šrimpl Mirko. — Župski uredi: Novak, Razloge, Prezid, Sv. Petar Čvrstec, Varaždin, Indija. — Samostan oo. franjevaca, Badija.

Hrvatsko bogoslužje i Grgur Ninski ili Škizma u Hrvatskoj [1059.-1075.].

K. Šegvić.

(Svršetak).

Kako smo vidjeli, trebalo je i u hrvatskoj državi provesti sve one reforme, disciplinske i socijalne naravi, koje su reformistički pape provađali po ostaloj Evropi, jer su i kod nas vladale posve iste prilike kao i drugdje. Trebalo je ovdje urediti pitanje celibata svećenstva. Pape bjehu odlučili vezati svećenstvo na doživotnu čistoću. Postojalo je pitanje incestuoznih brakova među lajicima. Postojalo je pitanje desetina, koje nije manje interesiralo narod, nego li danas pitanje lukna. Pitanje egzempcije svećenstva od lajičke vlasti bilo je važno za uređenje odnosa između Crkve i države. Imademo nedvojbenih dokaza, da su se ta pitanja riješavala u saborima držanim u XI. vijeku po Dalmaciji. Ali za jedno pitanje nemamo nigdje nikakova dokaza, da je postojalo, ni da se je raspravljalo u Dalmaciji i Hrvatskoj: pitanje pravnih odnošaja i nasilno riješavanje sporova oružjem. Dok je po zapadnoj Evropi općenito vladao Faustrecht, radi česa su se morali uvađati dani za božji mir.... treuga Dei, nemamo traga o takovim pojavama kod nas, pa nemamo traga nigdje ni o zaključcima, bilo kraljevim bilo saborskim, proti onomu velikomu zlu zapadnoga svijeta.[1]

Ali za to u Hrvatskoj i Dalmaciji su postojala pitanja, kojih je bilo i drugdje, ali nisu bila općenita. To je bilo: pitanje preeminencije pojedinih biskupa i pitanje granica pojedinih biskupija i pitanje izbora nadbiskupa i biskupa sufragana i pitanje jezika u bogoslužju.

Leona IX. naslijedi na rimskoj Stolici najprije Viktor II. pa Stjepan IX. koji nijesu ostavili u povijesti Dalmacije i Hrvatske dubokih tragova, jer im je pontifikat bio kratkog vijeka. Naslijedi ih Nikola II. 1058—1961. Ovaj se je dao na posao velikom revnošću, uvijek potican od Ekonoma Crkve, Hildebranda, da nastavi djelovanje Leona IX.

[1] Krvna osveta, koja se protezala na sve srodnike i plemenjake ubojice i ubijenoga, ne smije se smatrati emanacijom Faustrechta, t. j. emanacijom prava jačega, koja je njemačkoga porijekla. Krvna osveta i dosljedno vražda su plod slavenske plemenske solidarnosti.

Odmah poslije nastupa, Nikola II. šalje u Dalmaciju opata Mainarda, kojega Petar Krešimir zove poslanikom svete rimske Crkve poslanim od Nikole presvetog pape.[2] Toma izvješćuje, da je Mainardo bio pomposianski opat kasnije kardinal biskup.[3]

Mainardo je obišao velik dio dalmatinskih gradova i samostana, da se informira o stanju morala i crkvene discipline, te da vidi na svoje oči, što je bilo nužno vidjeti i upoznati. U svakom mjestu je držao sa svećenstvom konferencije, na kojima su izražene želje i potrebe pojedinog kraja. Za to u pismu pape Aleksandra, kojim se potvrđuju zaključci splitskoga sabora, izričito se naglasuje, da su oni zaključci stvoreni u Splitu i u drugim gradovima.[4]

Mainardo je morao donijeti sa sobom svoja akreditivna pisma za glavu državne vlasti, ovdje za kralja Petra Krešimira, i za glavu crkvene vlasti, to jest za nadbiskupa metropolitu Ivana i za ostale biskupe i svećenike i narod. Bez takovih akreditivnih pisama nije mogao ništa započeti. To mu je bila nužna legitimacija. U tim pismima papa, koji ga je slao, morao je kazati, za što ga šalje, kojim ovlaštenjima, što traži od kralja, što od biskupa i naroda. I djelatnost apokrisarova se je smjela kretati samo u okviru delegiranog ovlaštenja.

Nisu nam se sačuvala ta pisma. Veoma je vjerojatno da ih je Toma Splićanin vidio. Nije isključena mogućnost, da je i nepoznati kompilator iz XVII. vijeka sastavio ona sporna pisma navodnog Ivana X. kralju Tomislavu i nadbiskupu Ivanu po uzorku pisma Nikole II. Krešimiru i Ivanu III. A što je mogao papa preporučiti Ivanu, nadbiskupu splitskomu, nego odanost rimskoj Stolici, čuvanje čistoće kršćanske nauke i ukinuće sumnjivog slovjenskog bogoslužja?

Nije isključeno, da je papa prekorio nadbiskupa Ivana, što je zanemario svoju dužnost, da dođe »ad Limina Apostolorum«, te mu naložio da svake godine šalje svoga posebnog poslanika

[2] »Coram apocrisario Sancte Romane ecclesie, venerabili abbate Mainardo misso a Nicolao sanctissimo papa«. Šišić: Priručnik, str. 230.

[3] Thomas Archidiaconus: Histor. Salon., str. 49.

[4] U reskriptu ratifikacije papa veli: »In Spalato aliisque civitatibus sunt statuta«. Šišić ib., str. 236.

k njemu u Rim. A to sve se nalazi baš u osporenom pismu pape Ivana X. splitskom nadbiskuku Ivanu.[5]

U pogledu čistoće vjerske nauke papa je, posve prirodno, morao prigovoriti nadbiskupu Ivanu i njegovim sufraganima, da se u njihovim dijecezama »per confinia vestre parrochie««, šire druge nauke, nepoznate njemu, koje on nije mogao naći u svetim knjigama otaca. One riječi: »per confinia«, ne znače po pograničnoj zoni, nego po teritoriju dijoceze.

A što je papa mogao reći glavi državne vlasti nego mu preporučiti svoga apokrisarija i staviti mu na dušu izvršenje onoga, što mu apokrisarij predloži kao dužnost u pogledu discipline i morala? Papa je, bez dvojbe, spomenuo kralju stare veze između njegovih djedova i rimske Stolice, dužnu harnost prema ovoj, kao majci svih vjernika; odanost svetom Petru i njegovim nasljednicima. Sadržaj je morao po prilici stvarno glasiti onako, kako glasi navodno pismo Ivana X. Tomislavu i Mihajlu.[6] Ako se ovomu pismu promijeni adresa; ako se mjesto Tomislav stavi Petar, sve ostalo pristaje ovomu vremenu.

Nije bilo nužno rimskoj Stolici, da nju informira o stanju vjere i morala kod svećenstva i pučanstva Hrvatske službeno samo svećenstvo ili gradski biskupi. Ona je imala svoje informativne kanale uvijek veoma savjesne, kako ih imade i danas izvan službenih hijerarhičnih krugova. Samo površno rezoniranje a nikakov pozitivni dokumenat, moglo je stvoriti legendu, da su biskupi dalmatinskih gradova iz nacionalne animoznosti informirali papu krivo o vjerskom stanju u Dalmaciji i u Hrvatskoj.

Poslije nego je Mainardo obišao dalmatinske gradove i samostane i na licu mjesta provjerio istinitost dobivenih informacija, sazvao je sabor u Splitu.

[5] Cnfr. Docum. str. 187. Šišić, op. cit. str. 215. Apokrifno pismo Ivana X. nadbiskupu splitskomu Ivanu II. Ono što ondje Ivan X. preporuča i kori navodno u X. v., mogao je posve lijepo i prikladno reći i Nikola II. Ivanu III. i njegovim sufraganima u XI. vijeku.

[6] Doc., 188—189; Šišić, op. cit str. 216. Pismo Ivana X. »Tomislavu kralju Hrvata i Mihajlu knezu Humaca«. Samo je malo teško vjerovati, da bi papa pisao jedno te isto pismo i kralju Hrvata i knezu Humaca. Takovo pismo dvojici bi bilo razumljivo samo onda, kad bi bili povezani kolegijalitetom: dvama konzulima, ili dvama sucarevima. I ovo je jedan razlog, da se podvoji jako u naslov onoga pisma.

Ovo je drugi autentični, nesumnjivi, sabor držan u Splitu za provedenje reforme »in capite et in membris.«

Toma naglasuje, da je ovaj sabor bio veoma svečan »multum solemniter celebrata«. Svečanost veću mu je davala prisutnost kralja i njegovih dostojanstvenika. Krešimir je morao imponirati, kad ga Toma tituliše rimskom titulom »magnificus vir.« Njegova prisutnost je dokaz, da se nije radilo o samim internim pitanjima crkvene discipline.

Pristupili su, veli Toma, svi biskupi i crkveni dostojanstvenici (prelati) Dalmacije i Hrvatske. Prema tomu se mora uzeti, da je bio prisutan i biskup hrvatski Rainerius, episcopus Croatorum, član kraljevske kurije. Bio je prisutan i biskup ninski, Grgur, koji je poricao primat Splita. Za to Toma naglasuje, da su bili prisutni svi biskupi.

Na tom saboru, po svjedočanstvu Tominu, bilo je stvoreno mnogo kanona.

Obično crkveni sabori iz ovih vremena izdaju brojne zaključke, jer većina ih se odnosi na život, a život je mnogostran i moralni slučajevi su nebrojeni. Iz XI. vijeka imademo sabora sa preko 100 kanona.

Ako je bilo stvoreno mnogo zaključaka, onda ih je moralo biti više od 20. Danas znamo samo za šest. Ali da ih je bilo mnogo, doznajemo iz onog istog pisma pape Aleksandra II. kojim priopćuje kralju i biskupima Dalmacije ratifikaciju kanona. On naglasuje, da je već papa Nikola II. potvrdio sve kanone, koji bjehu stvoreni »u Splitu i u drugim gradovima Dalmacije« po njegovu izaslaniku Mainardu i po nadbiskupu Ivanu. Od tih kanona on spominje samo nekoje.[7]

Poklisar Mainardo je, u ime papino, predsjedao saboru; on je držao disciplinu i brinuo se za rad unutarnji.[8] Njemu je pripadalo pravo predlaganja. Rasprava se je vodila samo o predmetima, koje je on stavio na dnevni red. O stvarima, koje su se ticale samo pokrajine ili pojedine dijeceze, odlučivali su biskupi po svojem uvjerenju; ali njihova odluka ni tu nije imala

[7] »Nos ipsa statuta confirmantes quedam eorum his nostris apicibus inserimus«. Šišić, op. cit. str. 236.

[8] Za vanjski red i sigurnost sabora i njegovih članova se je brinula lajička vlast.

pravne moći, dok nije dobila potvrdu od pape. U pitanjima dogmatskim i opće crkvene discipline oni su se morali pokoravati papi i prihvatiti njegovo stanovište. Biskupi su imali pravo, da na predloge papine stave, u formi molbe, kakav ispravak prema prilikama, u kojima se je živilo. Tako su i splitski oci stavili molbu, da se ublaži strogost zabrane brakova u rodbinskom vezu. Htjeli su, da se prizna valjanim brak već sklopljen u IV. stupnju krvnog roda. Papa nije dozvolio.[9]

Aleksandar II. utvrđuje doslovno samo šest kanona stvorenih u Splitu god. 1059. Oni su mu se činili najvažnijima, pa ih opetuje u svojem pismu. Prvi govori o izboru i konsekraciji nadbiskupa metropolite i biskupa sufragana. Drugi o klerogamiji. Treći o njegovanju brade i kose. Četvrti o nasilju lajika nad klerom. Peti je zabrana ređenja Slovena bez znanja latinskoga jezika i egzemcija svećenstva od lajičkih podavanja i službovanja. Šesti zabrana brakova do V. koljena.

I Tomin izvještaj i papin reskripat dokazuju, da je, osim gornjih šest kanona, bilo stvoreno još mnogo drugih. Oni drugi kanoni nisu imali za universalnu crkvu onu važnost, koju su imali ovih šest, pa ih papa ne reproducira. Drugi kanoni su morali imati samo lokalnu vrijednost, a nastali su na predlog nadbiskupa ili kojeg sufragana. Nije moguće pomisliti, da nisu ništa zaključili u spornom pitanju primata između Grgura i Ivana. Prvi nam poznati zaključak govori samo o izboru i konsekraciji nadbiskupa metropolite, ali o samom metropolitskom pravu zaključka nemamo. Nema dvojbe, da je takav zaključak bio stvoren i da je utvrđen bio primat splitskog nadbiskupa i u vezi s njime je stvoren gornji zaključak o načinu izbora i konsekraciji primata. Onaj prvi zaključak navodnog sabora iz god. 925. mogao je lako biti stvoren na ovom saboru. Poslije ovoga sabora 1059/60. datiraju sve prisege sufragana splitskom metropoliti. Najstarija prisega, sačuvana u Evangjelistaru Spalatense, jest ona Petra, biskupa krčkoga, 1069.—1984. Za njom dolazi ona Grgura hrvatskoga 1076—1089. Treća je po kronološkom redu Andrije, biskupa zadarskoga, 1072—1073. Četvrta

[9] »Voluntatem vestram atque suplicationem ut in quarto gradu quicumque estis permaneatis, nullo modo sequi audemus«. Šišić: ib. str. 237.

je Vitalisa, biskupa rapskoga, 1086—1094[10]. Ove sve prisege su bile položene u ruke nadbiskupa Laurencija. Prije ovoga sabora nije nam poznata nikakova prisega vjernosti splitskoj crkvi i njezinim nadbiskupima od strane sufragana pokrajine.

Vjerojatno je, da su se pozabavili i preuređivanjem, razmještanjem i s razgraničivanjem biskupija, kako to govore članci II. i III. osporenih zaključaka. Morali su nešto poduzeti i odlučiti u pitanju crkvenih posjeda, kako govori IV. i V. zaključak istog sabora i u pitanju desetine.

Morali su se pozabaviti i pitanjima političko-socijalne naravi. Slučaj pobune i umorstva vladara ili kneza, ili u opće feudalnog gospodara (VI. i VII.) moralo je zanimati ovako svečano sabrane saborske oce. Morali su se pozabaviti i drugim mnogostrukim pitanjima discipline klera, i života građana i seljana, koja su se u ono doba ventilirala po cijelom zapadu.

Zaključci, koji se stavljaju u doba Tomislava, dobro proučeni, spadaju ovamo.

Nu o svemu tomu pozitivnog dokumenta nemamo. Sačuvalo nam se je samo ono šest za historiju veoma važnih zaključaka, po kojima znamo, da su naše prilike i u političkom i u crkvenom i socijalnom pogledu bile posve analogne prilikama u Španjolskoj i u Angliji u sredini XI. vijeka.

---

[10] U ovom »Evangelistariu Spalatense« nalaze se i druge prisege, a među najstarije spadaju ona Grgura ninskoga i Vilima osorskoga Laurencijevu nasljedniku Krešenciju 1099—1112. Kasnijega su datuma prisege Ivana senjskoga, Mihe hvarskoga, Treguana trogirskoga, Prodana ninskoga, sve iz XIII. vijeka ili malo ranije. Ali najznačajnija je prisega Grgura Hrvatskoga: »Ego GG episcopus Chroacie, ab hac hora in antea promitto fidelitatem et obedientiam secundum ordinem meum ecclesie Spalatensi et tibi Laurenti archiepiscopo nostro, tuisque successoribus canonice intrantibus. Sic Deus me adiuvet et ista sancta quattuor evangelia«. Novak: Evangelistarium Spalatense str. 81—82. Prisegu je Grgur položio, kako se vidi iz formule, kad je već bio biskup posvećen. »Ego episcopus«, a drugi vele: Ego presbyter et futurus episcopus. Doc. str. 214. Prisega vjernosti se je polagala redovito prije konsekracije. Po ductusu Novak veli, da potpis: Ego GG pokazuje staračku ruku. Dakle prisega je položena u starosti i onda, kad je već Grgur bio biskup u činu. Iz toga se zaključuje logično, da su se prisege počele polagati u ruke splitskoga nadbiskupa, tek poslije ovoga sabora god. 1059. dotično poslije njegove revizije god. 1075. Grgur, biskup Hrvatske, je bio izabran i konsekriran, a prisege se još ne polagahu. Nema prisege svih biskupa, koji su sudjelovali na saboru g. 1058—1060. Rainerij nije prisegao, ni Andrija, ni drugi.

Zabrana da se Slaveni rede za svećenike.

U reskriptu pape Aleksandra II. peti kanon je sastavljen od dvaju dijelova. U prvom dijelu se zabranjuje ređenje Slavena (Hrvata) za svećenika, a u drugom se zabranjuje, da klerik bude podložan laicali servituti vel mundiali fisco. Svećenik mora biti ingenuus, potpuno slobodan i onda, ako je rođen rob ili kmet. Ređenje ga samo po sebi oslobađa od svakog i feudalnog služništva.

Nu nas zanima najviše prvi dio: »Zabranjujemo, da se od sada promaknu na svete redove Slaveni, ako ne znaju latinsko pismo«.[1]

Ni iz ovoga reskripta papina, ni iz Tomina izvještaja nije moguće vidjeti, da je postojala jedna zabrana slavenskog bogoslužja ranija od ove. Da je u god. 925. ili bilo kada prije god. 1059/60. u kakovom saboru bila izdana slična zabrana; da je bila izdana pod autoritetom rimske Stolice i od nje potvrđena, to bi se bilo bez dvojbe istaknulo u ovom zaključku. Ili Toma, ili papin reskripat, bi makar kakovom aluzijom dali razumjeti, da je ovaj zaključak od god. 1059/60. samo potvrda jednog ranijeg. Time bi se dao veći autoritet samomu zaključku. Obzirom pak na borbe, na škizmu, koja je nastala poslije ovoga zaključka i kojom se Toma Splićanin opširnije bavi, to je on morao naglasiti, da se ovdje radi o oživljenju jednog starijega kanona.

Stilizacija u papinu reskriptu je takova, da se ne može iz nje zaključiti, da je slavensko bogoslužje kao takovo uopće zabranjeno. Ondje se veli samo to: »Ako koji Slaven hoće da postane svećenikom, mora poznavati latinsko pismo, latinsku knjigu«. Tu se određuje samo kvalifikacija za ređenje: poznavanje latinske knjige; a ne veli se, da ne smije u slavenskom jeziku čitati misu i obavljati službu u crkvi. Ne riješava se ni pitanje: a što će biti s onim svećenicima Slavenima, koji su već zaređeni, a ne poznaju latinski jezik? Smiju li oni služiti se dalje svojim stečenim pravom?

---

[1] »Sclavos nisi latinas litteras didicerint ad sacros ordines promoveri sub vinculo excomunicationis omnimodo prohibemus«. Šišić: Priručnik, str. 237.

Ne možemo nikako predpostaviti, da je sve ovo bilo ostavljeno in suspenso, a da je samo riješeno za budućnost pitanje kvalifikacije svećenika: da moraju poznavati latinsku knjigu. Sabor je morao ovu stvar raspraviti u detalje i stvoriti jasne odluke.

Izvještaj Tome Splićanina je u tom pogledu tačniji. On veli: Da niko unapred ne smije u slavenskom jeziku obavljati svete tajne, nego samo na latinskom i na grčkom; te da se ne smije promaknuti na svete redove nijedan Slaven (čovjek istoga jezika).[2] Ovdje je rečena jasno i nedvoumno zabrana, da se unaprijed ne smije služiti misa na slavenskom jeziku. Dakle prava već ređenih svećenika su ukinuta. Osim toga je ovdje izražena opća zabrana, da Slaven postane svećenikom, dočim u papinu reskriptu nije to rečeno, nego je stavljen za ređenje preduvjet: poznavanje latinske knjige.

Iz ovoga se vidi, da je u papinu reskriptu subsumirano iz saborskog canona samo ono, što je glavno i univerzalno. Rim je htio, da katolički svećenici znadu latinski. Nije htio nikoga isključiti iz svećeničkog staleža, nego je htio na ovaj način uvesti u hijerarhiju jedinstvo jezika. Vjerojatno je, da mu nije bilo baš ni o tomu stalo, da se svećenici u Hrvatskoj i Dalmaciji služe i slavenskim jezikom u bogoslužju, ako bi postojala sigurnost i jamstvo, da je sadržaj liturgičkih knjiga ortodoksan. Dvije stvari je htio Rim: poznavanje latinskog jezika i ortodoksiju knjiga.

Dakle po stilizaciji papina reskripta, kako nam stoji pred očima, radilo se je najviše o tomu, da svećenstvo znade latinski. U tomu je ležalo jamstvo za očuvanje jedinstva i centralizacije katoličke crkve, za čim je reforma XI. vijeka išla.

Već smo spomenuli, da prije ove zabrane nije postojala ranija, navodno iz vremena Tomislava god. 925., jer bi se to bilo nedvojbeno istaknulo na ovom saboru. A sad možemo, prispodabljajući onaj navodni zaključak iz god. 925. s ovim iz god. 1059. zaključiti, da je onaj prvi preradba ili prestilizacija ovoga drugoga zaključka iz god. 1059. po papinoj i po Tominoj stilizaciji.

[2] »Ut nullus de cetero in lingua Sclavonica praesumeret divina mysteria celebrare nisi tantum in latina et graeca; nec aliquis eiusdem linguae promoveatur ad sacros«. Hist. Salon. str. 49.

Stilizacija Aleksandra II. (1062)	Iz osporenih zaključaka 925.
»Sclavos nisi latinas litteras didicerint, ad sacros ordines promoveri sub excomunicationis vinculo omnimodo prohibemus.«	»X. Ut nullum episcopus nostrae provinciae audeat in quolibet gradu Slavinica lingua promovere. Poterit tamen in clericatu et monacatu deo deservire. Nec in sua ecclesia sinat eum missam facere: preter si necessitatem sacerdotum haberet per suplicationem a Romano pontifice licentiam ei sacerdotalis ministerii tribuat.«
Tomina stilizacija:	
»Ut nullus de cetero in lingua Sclavonica presumeret divina misteria celebrare, nisi tantum in latina et graeca nec aliquis eiusdem lingue promoveretur ad sacros.«	

Tko pozna latinski jezik, vidi odmah, da se je kompilator držao baš Tomine stilizacije, s tom razlikom, što je Toma prije naglasio zabranu, da se iko služi slavenskim jezikom u crkvenoj službi, a zatim je donio načelo, koje vidimo i u papinu reskriptu, da se ne smije Slavena rediti. Kompilator, naprotiv, prije postavlja zabranu ređenja, a za tim zabranu, da se od sada čita misa slavenski. Dok u reskriptu zabrana nije uperena ni proti slavenskom jeziku kao takovu, ni proti Hrvatima kao naciji, jer im daje mogućnost, da postanu svećenici, u Tominu izvještaju, nitko od Slavena, nec aliquis eiusdem linguae, ne smije dobiti svete redove. I Toma i kompilator zabranjuju općenito svakomu, da bude ređen slavenskim jezikom. Ova zabrana se tiče biskupa ordinatora u kompilatorovoj preradbi: »ut nullum episcopus audeat promovere«.

Kod Tome se zabrana daje općenitije, može se primijeniti na ordinatora i na ordinanda. U reskriptu je zabrana određena za biskupe.

U Tominoj stilizaciji se govori, da se ne usudi nitko, ut nullus presumeret; u kompilatorovoj: ut nullum episcopus audeat promovere. Frazu: »neka se ne usudi«, papin reskripat nema.

I u reskriptu papinu i u Tominoj stilizaciji zabrana je izdana apodiktički; kod kompilatora je nastala zabuna, kao da

je u sebi mislio: a kako će biskupi s narodom? Najprije: što će s onima, koji su već ređeni? Kompilator riješava sam pitanje: Neka pođu u samostan ili neka ostanu jednostavni klerici. Poterit tamen in monachatu et clericatu Deo servire.

Drugu poteškoću: »kako će biskupi pokriti župe, ako se odstrane glagoljaši«, kompilator riješava onako, kako su je riješavali biskupi XVI. vijeka pa veli: »Neka se obrati na papu molbom, da im dozvoli uporabu glagoljaša, kad nema dovoljno latinaša. Ove interpolacije su dokaz, da je članak X. navodnog splitskog sabora iz god. 925. mnogo kasnija preradba, koja ne odgovara ni duhu ni prilikama X—XI. vijeka.

U Tominu izvještaju imademo i razlog, radi kojega su saborski oci izdali ovu zabranu. »Govorkalo se je, da je gotska pismena pronašao neki Metod heretik«. »On je napisao mnogo na slavenskom jeziku proti pravilu katoličke vjere lažno. Radi toga ga je i Bog kaznio naglom smrću«.

Dakle neki Metod heretik je obretnik »gotske« knjige ili gotskih pismena, pa in odium autoris je bila zabranjena i sama knjiga. Za Ćirila se ne veli ništa. O njemu je tradicija u Dalmaciji zatajila. Metod, panonski primas i papin legat iz druge polovice IX. vijeka, postao je »neki« Metod. On je heretik za to, što je napisao heretičkih knjiga proti katoličkoj vjeri!

Pitanje je veliko, je li ovaj »Metod heretik« istovjetan s onim svetim Metodom iz Soluna, Ćirilovim bratom, ili je postojao i koji drugi Metod, prvi heretik, pisac slavenski.

Nu najprije treba ustanoviti, da se jednako piše o Metodu i u aktima navodnih sabora iz X. vijeka. Ova stavka o Metodu heretiku obrađena je u navodnom pismu pape Ivana X. nadbiskupu splitskomu Ivanu II. i njegovim sufraganima. Ondje se veli, »da je čuo, kako u njihovim dijecezama niče druga doktrina, koja se ne nalazi u svetim knjigama, koju oni trpe i šire. Oni pribjegavaju nauci Metodovoj, kojega ne može naći u nijednom svesku svetih pisaca.«[3]

---

[3] »Fama revelante cognovimus (nikakovim izvještajem od strane latinskog klera ili građanstva), per confinia vestrae parrocchiae doctrinam pullulare, quae in sacris voluminibus non reperitur, vobis tacentibus et consentientibus... Sed absit ut doctrinam evangelli, canonum volumina, apostolicaque praecepta praetermittentes ad Methodii doctrinam confugiant, quem in nullo volumine inter sacros autores comperimus.« Šišić: Priručnik izvora za hrvatsku historiju, str. 215.

Dok bi se moglo predmnijevati, da je u XI. vijeku izblijedila prava slika solunske braće Ćirila i Metoda, dok se može vjerovati, da su oci splitskoga sabora imali pogrešno mišljenje o radu i djelovanju njihovu, to ne možemo nikako dopustiti, da je rimska Stolica u početku X. vijeka, samih tridesetak godina poslije Metodove smrti, zaboravila na njih, na njihovo istinsko djelovanje te da je papa Ivan X. mogao napisati onake prezirne riječi na Metodovu adresu, na adresu onog svetog čovjeka, kojega je vjerojatno vidio, kad je prolazio iz Moravske u Rim »ad limina«.

Ovo je dokaz, da je i legendu o »Metodu heretiku« kompilator crpio iz Tomina izvještaja ili iz istoga vrela iz kojega i Toma.

Ne možemo se upuštati u pitanje o »Metodu heretiku«. Ali ne smijemo propustiti, a da ne naglasimo, kako je ovdje kao i u Španjolskoj, u motivima zabrane nacionalnog jezika u bogoslužju igrala veliku ulogu ortodoksnost liturgičkih knjiga.

Za Metoda, brata Ćirilova, se pripovijeda u raznim legendama, koje se prisuju Klimentu ili Gorazdu, da je poslije Ćirilove smrti napisao slovjenskim jezikom »Nomokanon«, ili zbornik crkvenog prava, kako se ono bješe razvilo u bizantinskoj crkvi do njegovih vremena. Za tim napisa, ili prevede, Paterik, ili zbirku biografija svetih otaca. Napokon prevede iz grčkoga na slavenski jezik osam govora brata Ćirila proti muhamedovskih i židovskih učitelja kod Kozara na obranu kršćanske nauke. Neki misle, da je ovaj prijevod istovjetan s knjigom, koja se gdjekada zove i »Kiril slovjenski«. Treba se sjetiti, da u ljetopisu popa Dukljanina, u hrvatskoj redakciji, piše: »Vazmi knjige, ke pri Hrvatih ostaše i pri njih se nahode, a zovu se Metodios«.[4]

Je li osim ovih knjiga još što bilo pripisivano Metodu »obretniku gotskih pismena«? Je li u ovim knjigama bilo sadržano išta protivna katoličkoj nauci?

---

[4] Jagić: Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga, str. 60—61.

Mi danas ne možemo dati pozitivan odgovor. Ali možemo sa najvećom vjerojatnošću ustvrditi, da je bilo u najstarijim glagoljskim knjigama, i u onim određenim za liturgičnu porabu, nauka protivnih čistoj kršćanskoj nauci.

Možemo ustvrditi, da je ta najstarija glagoljska literatura sadržavala mnogo hereza, koje su se širile u narodu i koje su sačinjavale temeljne nauke kasnije bogumilske sekte.

Po mišljenju Jagićevu najstarije glagoljaške obredne knjige su izrađene za istočni obred.[5] Iz toga on zaključuje, da su se Hrvati prije služili istočnim obredom, a tek kasnije, u XI. vijeku da su prešli na zapadni obred. No kad bi to i stajalo, to ne bi bio uzrok zabrani glagoljice, jer razlika obreda ne tangira ortodoksiju knjiga. Za Nomokanon Metodov je valjda pala sumnja ortodoksije, jer nije on preveo stari Nomokanon istočne crkve po originalu Ivana Skolastika, nego po Fotijevoj redakciji, koja je mnogo opširnija. Postojeći egzemplari Nomokanona u slovjenskom prevodu su Fotijeve redakcije.[6]

Moguće je, da se je proširila priča, da su sve glagoljske knjige djelo Metodijevo, pa i one, koje dolaze pod imenom bogumilskim. Ta heretička bogumilska literatura je počela cvasti u Bugarskoj već u IX. vijeku, i razvila se je i stigla u Hrvatsku veoma rano; u X. i u XI. vijeku postala je veoma raširena. Tu su prevodi apokrifa ili lažnih knjiga, koje obrađuju motive iz svetog Pisma. Tu priče u kojekakovim gatanjima, o stvorenju svijeta i prvoga čovjeka, o spasenju duše, o budućem životu, o drugim veoma važnim pitanjima. Te priče su se hvatale srca našega naroda.[7] U zanemarenju svih crkvenih zakona, u preziranju hijerarhije sastojala se je bogumilska vjera. U pričama i basnama govorahu. Vjerovahu u dva vrhovna bića: Boga tmine i Boga svjetla. Ovaj je začetnik dobra, onaj začetnik zla. Bog tmine je stvorio materiju, a Bog svjetla neumrlu dušu.

Takovih nauka je bilo uvijek u našemu narodu. Možemo si predpostaviti, da je od pamtivijeka bilo kod nas neobrazo-

[5] Id. ib. str. 62.
[6] Id. ib. str. 61.
[7] Jagić: ib. str. 78. i sl.

vanih svećenika, koji su i u to vjerovali, a imade i danas seljaka, koji vjeruju u takove basne i priče.

Da je slovjensko svećenstvo bilo u najstarije vrijeme dosta neuko, možemo si zaključiti iz toga, što ni latinsko nije bilo na velikoj visini naobrazbe. Time što su poznavali samo jedan jezik, slovjenski, a koji jezik nije bio ni dotjeran, ni obrađen, sa veoma oskudnom literaturom, pokazivali su, da im je naobrazba bila manjkava. Pa nije tomu davno, što su se naši glagoljaški popovi služili obrednikom ili ritualom, koji nije bio čist od krivovjerja. »Pokrijepljenje umirućih«, koje je služilo kao priručnik seoskog svećenstva sadrži nauka, koje stoje u vezi s bogumilskom herezom.

Sve ovo je moglo dati samo povoda za zabranu slovjenskog bogoslužja. Ali pravi uzrok se je sastojao u tomu, što je papa htio povezati oko Petrove Stolice sve zapadne katoličke narode latinskim jezikom.

Na Metodovu čistu uspomenu baciše ljagu krivovjerstva i lažnog pisca proti katoličke nauke istovjetujući ga sa bugarskim popom Bogumilom ili Jeremijom, čija su bogumilska djela ostavila dubokih tragova u našoj tradicionalnoj literaturi.

Ako uvažimo historijsku istinu, da je bogumilstvo u slijedećem (XII.) vijeku bilo zahvatilo ne samo sela nego i gradove, da je Zadar, po Tominu svjedočanstvu, »prezirao nauku katoličke vjere, i da se heretičkom zarazom zarazio, da su svi patriciji, nobiliores, grada primali heretike i njih pomagali«;[8] ako uvažimo, da je u Splitu ta hereza nalazila najveće zaštite, da su Splićani ostentativno birali za svoje knezove hrvatske velikaše heretike, onda moramo zaključiti, da je ta hereza bila zahvatila naše krajeve već u XI. vijeku, te navodna papina tvrdnja, da ovu zemlju »tenent viles heretici«, nije ni pretjerana.

[8] »Catholicae fidei normam spernentes heretica se tabe permitterent respergi... Nam pene omnes qui nobiliores et maiores Jaderae censebantur, libenter hereticos recipiebant et favebant«. Thomas Archidiaconus str. 83.

UKINUĆE NINSKE BISKUPIJE.

Odreka nadbiskupa Ivana i zadarskog biskupa Andrije.

Nije nam sačuvan kanon, kojim je bila ukinuta ninska biskupija. Sami pokrajinski, ili regionalni, biskupi nisu imali pravo, da ukidaju postojeće biskupije, kao što nisu imali pravo da osnivaju nove. To je pravo na zapadu pripadalo rimskoj Stolici. Čitamo mnogo puta, da su kraljevi osnivali biskupije. Kralj Stjepan je gradio crkve, samostane i osnivao biskupije, kako veli Toma;[10] ali to je on činio papinom dozvolom i odobrenjem. Tako i drugi vladari.

Splitski saborski oci su imali samo pravo, da predlože papi na supresiju ninsku biskupiju. I oni su taj predlog učinili. Mi ga nemamo u nikakovom obliku. Ni ova interpolirana acta fabricirana iz zaključaka ovoga sabora, nemaju pozitivnog zaključka, da se ninska biskupija ukida, nego je samo biskupu Grguru stavljen predlog, da pređe na drugu stolicu i ponuđena mu je iz početka trojka, kasnije je određeno, da pređe na skradinsku biskupiju.[11]

Naglasili smo nekoliko puta, da nije moguće zamisliti da je ninska biskupija bila ukinuta u početku X. vijeka, a da je bila uspostavljena tek poslije 150 godina.

Ninska biskupija je bila nedvojbeno uspostavljena u god. 1075. Dokaz je, da je pitanje supresije dotično uspostave bilo živo. Da je interes bio velik. Ako je interes bio velik, supresija je morala nastati nedavno: od 10—15 godina (1059. g.).

Veoma je vjerojatno, da papa nije ni sankcionirao ukinuće, pa je stvar ostala in suspenso za tih 15 godina.

Za riješenje spora između Grgura ninskoga i Ivana splitskoga nije bilo nužno ukinuće ninske biskupije. Papin legat Mainarodo je pristao na ukinuće da udobrovolji nadbiskupa

---

[9] Šegvić: Toma Splićanin, str. 60.

[10] »Totum regnum suum ita nobiliter episcopatus, monasteriis et ecclesiis ordinavit«. Thomas Archidiaconus: Hist. salon. str. 46.

[11] Ovakav predlog translacije bio bi anahronističan prije XI. vijeka. I u njemu je dokaz, da interpelirana acta ne spadaju u doba Tomislava i Ivana pape X. Da je translacija u IX. bila Rimu zazorna, i kad je značila promaknuće, dokazuje slučaj Teodozije ninskoga.

Ivana i da mu dade zadovoljštinu za sve one neugodnosti, koje je morao pretrpiti od Grgura. Vjerojatno je htio i to, da na taj način skloni Ivana da pristane na zabranu slovjenskog bogoslužja.

Ukinuće ninske biskupije je išlo u prilog zadarskoj, koja je bila stegnuta, teritorijalno, između Nina i Biograda tako, da se je protezala na par otoka: Ugljan i Sale, i na usku okolicu samoga grada.

Jedno pozitivno znamo, da ukinuće ninske biskupije ne stoji u nikakovoj uzročnoj vezi s ukinućem glagoljice. Nigdje nema ni najmanje dokaza, da je Grgur ninski zauzimao poseban stav od ostalih biskupa i prelata na saboru, kad se je raspravljalo pitanje glagoljice. Nigdje nema spomena, pa ni u interpoliranim aktima, da je Grgur branio glagoljicu, da se je on opirao predloženoj i izglasanoj zabrani.

Epopeja o Grguru ninskomu baje, da je on ustao na obranu slovjenskog bogoslužja, da je on uložio utok na papu proti zabrani.

Niti se je ko opirao, niti je ko imao pravo, da se opire jednom svečanom papinskom predlogu.

Ako je Grgur učinio kakov korak, to je mogao učiniti jedino u stvari svoje biskupije. On je uložio utok proti ukinuću. Bio je u svojem pravu; za to papa nije sankcionirao ukinuće, koje je kasnije (1075.) revidirano i opozvano.

Nu ako nemamo zapisnika ovoga sabora (1059.), pa ne možemo kazati, kako je proteklo saborisanje, možemo si domisliti i stvoriti zaključke po događajima, koji su slijedili.

Ivan nadbiskup se je odrekao časti. On je bio prisutan do kraja ovomu saboru. Reskripat pape Aleksandra govori, da su zaključci saborski stvoreni po njegovu poslaniku Mainardu i po nadbiskupu Ivanu.[12] On je dakle supotpisao saborske zaključke. Za tim je položio čast.

---

[12] »Capitula, quae per fratres nostros venerabiles: Mainardum scilicet collateralem episcopum nostrum (već je postao biskup kardinal, a dok je predsjedao splitskom saboru bio jednostavni opat) et Johannem archipresulem vestrum«. Šišić: Priručnik, str. 230. Ovo je prvi put u nama poznatom papinskom službenom spisu, da splitski biskup biva titulisan archipresul.

Toma Splićanin veli, da je položio čast, cessit ab onere pastorali, radi starosti, prae senectute. Biskup je u opće stariji čovjek. Nu kad je Ivan mogao podnijeti svu težinu jednoga velikog sabora, mogao je i nastaviti, da vidi, kako će se provađati oni kanoni, koji bjehu i po njemu stvoreni. A nije mogao biti odviše star, jer nije dugo biskupovao. Njegov predšasnik Dobralj je još živio.[13] Vjerojatno je, da nisu izabrali na mjesto Dobralja jednog oronulog starca.

Veoma je vjerojatno, da nadbiskup Ivan nije bio zadovoljan sa stvorenim zaključcima. On je osjećao, da će se iz toga roditi veliko zlo. Nije osjećao snage, da ih sam provađa. Za to je napustio mjesto i povukao se je u svoju zadužbinu; u crkvu svetog Feliksa na obali i ondje se Bogu molio i smrt očekivao.

Ovo naše mišljenje o uzroku odreke potvrđuje i druga činjenica: odreka zadarskog biskupa Andrije.[14] Dvije najjače ličnosti ovoga sabora odstupaju, prije nego li su stvoreni kanoni dobili papinsku sankciju. U tomu vidimo dokaz, da je saborovanje bilo burno, da nije vladalo posvemašnje suglasje među biskupima. Opirati se nisu mogli, ali nisu htjeli na sebe primiti odgovornost pred Bogom i pred svojim narodom.

O drugim biskupima, a osobito o Grguru ninskomu, nema traga. Epopeja ga je nezaslužno proslavila pobornikom slovjenštine.

NADBISKUP LAURENCIJE DALMATINAC.
1060.—1098.

Nije isključena mogućnost, da je papin legat dao razumjeti Ivanu nadbiskupu, da je poželjna njegova abdikacija. Na polju hipoteza nije moguće naći kraja, za to se ne trebamo udaljivati od poznatih činjenica.

Ivan je abdicirao, »cessit a munere pastorali«. Nastala je sedis vacantia prije nego su se biskupi razišli svojim kućama.

---

[13] Bio je upravitelj crkve sv. Mihajla pri miru. Rački: Documenta str. 142. U listini iz godine 1085., spominje se Dobralj još živ. Trideset i pet godina poslije ovoga sabora.

[14] Andreas quonda episcopus; u listini god. 1060. Docum. str. 59.

Mainardo nije dozvolio, da se razíđu prije nego obave izbor novoga nadbiskupa-metropolite. Odrekom je nastupila odmah sedis vacantia, jer je odreka bila pravomoćna.

Valjda se je papin legat bojao ostaviti hrvatsko dalmatinsku crkvu bez metropolite uskomešanu ovim saborom, pa je urgirao, da se izbor odmah provede.[1]

Trebalo je obaviti izbor onako, kako su odredili u zaključcima saborskim. Morali su prisustvovati svi sufragani metropolije i zajedno s klerom i pukom splitskim obaviti taj čin. A poslije izbora morali su prisustvovati svi biskupi zajednički konsekraciji novoga nadbiskupa. Uticaj svih pojedinih biskupa sufragana morao je biti jednako garantovan kao i uticaj mjesnoga klera i pučanstva.

I pristupiše svi po kanonskom redu k izboru. Jednoglasno bi izabran osorski biskup Laurencije.[2] U izvještaju rimskoj Stolici zatražiše odmah, da izbor Laurencija bude potvrđen. To je bilo nužno i za to, jer se je ovdje radilo i o tranzlaciji s jedne stolice na drugu, što se nije smjelo činiti bez osobite dozvole papine.

Tek kad je izbor bio proveden, biskupi i drugi prelati otiđoše k svojim kućama, a Split je iščekivao potvrdu novoga nadbiskupa.

Laurencije je morao steći posebnih zasluga na ovom saboru, kad je tako brzo dobio naklonost papina legata i povjerenje svih učesnika na saboru. Biskup jednog opskurnog gradića na otoku Lošinju privukao je na sebe pažnju biskupskih kolega. Kod rimske Stolice opisao ga je dobro Mainardo, pa je Laurencije u kratko vrijeme dobio dozvolu prelaza s osorske na splitsku stolicu. Dobio je nadbiskupski pallium i potvrdu metropolitske vlasti.[3]

---

[1] »Antequam dimitteretur concilium, tractatum est de electione metropolitani«. H. Sal. str. 47.

[2] »Et factum est, divina gratia inspirante, ut omnium mentes et vota in personam venerabilis viri Laurentii, apsarensis episcopi... ipsum in patrem et archiepiscopum unanimiter proclamantes«. Id. ib.

[3] Missa ergo relatione ad romanam curiam postulationem de ipso factam domino Papae presentaverunt. Et quia testimonium habebat bonum ab omnibus, facile admissa est eorum petitio, deditque ei summus pontifex licentiam transeundi mittens ei pallium dignitatis cum confirmatione privilegoriorum metropolitane autoritatis. Id. ib. Papa je dakle potvrdio i

Za Laurencija, veli Toma, kao da je imao pred sobom njegovu sliku, da je bio niska stasa, a velike nadarenosti.[4] Jamačno je to čitao u kakovoj biografiji iz onih vremena. Porijetlom je bio Dalmatinac: Dalmatinus origine. Time ne znamo pravo mjesto njegova rođenja i njegov nacionalitet. Bio je revan oko podizanja moralnog i materijalnog stanja svoje crkve. Radi njegovih vrlina ga bjehu zavoljeli knezovi i vladari Hrvatske, te su obilato obdarivali crkvu sv. Domnija novim darovima i starim potvrdama.[5]

Toma Splićanin ističe dva momenta u njegovu životu, važna za prosuđivanje njegovih kulturnih nazora. Poslao je, na vlastite troškove, jednog svoga djetića u Antijokiju, da ondje nauči zlatarsku umjetnost. I kad se je ovaj povratio kući, naruči kod njega, za svoju crkvu, velike srebrne svetionike za oltare i neke manje, ručne za nošenje. Naruči dva srebrna vrča, jedan veći drugi manji. Jedan rukati umivaonik ili posudu, kalež i kapsu, biskupski štap i križ, te sve ostalo, što treba za svečane biskupske službe u crkvi. Sve je bilo izrađeno najsavršenijom antijokenskom umjetnošću«.[6]

Drugi momenat je poziv franceskog literata, Adama Parižanima. Laurencije ga dobro ugosti u nadbiskupskom dvoru, te ga nagovori, da preradi biografije solinskih mučenika Domnija i Anastazija. O tomu smo već svojedobno govorili.

Laurencije je imao stalnih vrlina potrebitih visoko položenom crkovnjaku. Nesebičnost je bila vrlina, koja se nije uvijek nalazila ni u crkvenim dostojanstvenicima. On nije mario, da sebe uveliča, da stiče bogatstvo, da rodbinu, carnales, uzvisi i obogati, kako se je tada općenito radilo. Njegova jedina je briga bila crkva. On je za nju sticao, a ne za sebe. On je nju resio, a ne svoje dvore.[7]

---

zaključke sabora o metropolitanskim pravima splitskog nadbiskupa i splitske crkve, u istom pismu, u kojem je potvrdio prelaz Laurencija iz Osora u Split. U ovim riječima možemo vidjeti dokaz, da su metropolitanska prava splitske crkve tek u XI. vijeku dobila potvrdu od rimske Stolice.

[4] »Statura quidem pusillus, sed sapientia magnus«. Id. ib.

[5] Id. ib.

[6] »Quae omnia perfecit opere sculptorio artis ingenio antiochenae«. Ib. str. 48.

[7] »Ipse autem venerabilis Laurentius non sibi aut carnalibus erat proximis intentus acquirere, sed omnia ad proprietatem Ecclesiae adscri-

On je imao dužnost da provede u djelo sve one zaključke, koji su bili stvoreni na saboru, i koji su dobili potvrdu od pape Nikole II.

Ovaj ih je potvrdio seriatim, na odlomke, a ne ukupno, jer ih je valjda i dobio seriatim, a ne sve skupa. Papa je one kanone iznio pred redoviti, proljetni, rimski sabor. I ondje je svaki kanon bio ispitan i proučen, seriatim e a referente, i onda ih je on svojim apostolskim autoritetom potvrdio i kaznom izopćenja sankcijonisao. Nu prije nego li je stigla u Dalmaciju pismena ratifikacija, papa Nikola II. preminu s ovoga svijeta (27. srpnja 1061.).

Njegov nasljednik Aleksandar II. nastavi djelo predšasnika Nikole, te on priopći pismeno »kralju i biskupima Dalmacije«, t. j. Hrvatske i Dalmacije[8] ratifikaciju onih kanona i neke od njih u posebnoj stilizaciji pridoda svojem pismu.

Nije bilo nikakove dvojbe, da će rimska Stolica potvrditi sve kanone, koje bješe papin legat predložio i zagovarao. Radi toga Laurencije je odmah počeo sa njihovim provađanjem.

Njega se je ticalo najviše primatsko pravo splitske crkve, pa je počeo tražiti od svojih sufragana pismenu prisegu vjernosti splitskoj crkvi i njemu. Nikoga nije konsekrirao bez prethodne prisege. Trebalo je i literarno obraditi appostolicitet splitske crkve. Tu zadaću bješe preuzeo na sebe franceski književnik Adam!

Trebalo je ukinuti brakove svećenika; odstraniti iz crkve oženjene, ili ih rastaviti od žena. Trebalo je prisiliti klerike i monahe, da ne nose više bradu ni da goje dugu kosu. Valjalo je naviknuti Hrvate na latinsku misu i na svećenike latinaše.

Nije bio to lak posao. Toma pripovijeda, da je Laurencije stao obilaziti cijelu pokrajinu propovijedajući narodu.[9] Nije

---

bebat«. Id. ib. str. 48. U ovim Tominim riječima je oštar ukor onim nadbiskupima njegova vremena: Bernardu, Guncelu, Hugrinu i Rogeriju, koji su sticali sebi i rodbini, na štetu metropolitanske splitske crkve. Šegvić: Toma Splićanin, str. 145—147.

[8] »Alexander regi et episcopis Dalmatiarum«. Priručnik, str. 236. Plural: Dalmatiarum stoji mjesto Dalmatiae et Croatiae. Ne možemo misliti, da je papa slao pismo gornjoj i donjoj Dalmaciji. Gornja je bila već odcijepljena od donje i sačinjavala posebnu metropoliju, barsku.

[9] »Per totam provinciam praedicando discurrere«. Hist. Sal. str. 47.

se njegova djelatnost zaustavila pred Splitom, niti se je ograničila na same gradove, nego je ušao u narod, prodro duboko u samu provinciju. Nju je i trebalo predobiti za reforme. Kao dobar pastir, bdio je najvećom brigom nad svojim stadom.[10] Dao je zatvoriti hrvatske crkve, u kojima su služili hrvatski svećenici; a ove je skinuo sa svećeničke časti.

Iz činjenice, da je Laurencije obilazio po cijeloj provinciji, možemo zaključiti, da je znao hrvatski. Inače njegovo obilazenje bi bilo uzaludno. Hrvatski svećenici nisu znali latinski; a još manje njihovo stado, pa kako bi Laurencije s njima govorio, da nije znao hrvatski?

Nije nikakovo čudo, ako je Laurencije naišao na otpor. Ovdje se je dogodilo baš ono isto, što se je dogodilo u Angliji i u Hispaniji poslije zabrane narodnog jezika u liturgiji.

Kad je počelo provađanje zaključka proti glagoljici, velika žalost i tuga obuze hrvatske svećenike: Magno sunt moerore confecti!

U Hispaniji, kako smo vidjeli, zabrana domaćeg obreda i jezika naišla je na najveće nezadovoljstvo u narodu. Kraljevi, plemstvo višeg ranga i svećenstvo su se pokorili. Ali mali narod ne pozna discipline. Za to je ondje nastala prava uzbuna.

Tako je moralo biti i kod nas. Mali puk i niže plemstvo, se nikako nisu dali predobiti za latinštinu. Njih se nije ticao celibat svećenstva. Nije ih bilo brige za dugu kosu ili dugu bradu. Ali za jezik u crkvi morali su se brinuti. Uvedenjem latinštine narod je bio isključen iz javnih molitava. Tako se je mislilo.

U Hispaniji su dijelili javno megdane; pozivali se na »sud božji«, proti sudu kraljeva, pape i biskupa. U Hrvatskoj i Dalmaciji držale su se javne skupštine, izdavali prosvjedi, silom se otvarala vrata hrvatskih crkava. Slahu deputacije i mita u Rim. Pa kad to sve nije pomoglo, onda su se latili i najskrajnijih sredstava: nasilnog odstranjenja latinaških biskupa.

[10] »Et sicut bonus pastor super gregis sui custodia tota sollicitudine insistere«. Ib.

Crkveni raskol i hereza u Hrvatskoj i Dalmaciji.

Danas nije moguće imati točnu sliku svih groznih posljedica zlokobnog kanona splitskoga sabora od god. 1059., kojim bješe zabranjena hrvatska služba božja. Mi si ne možemo predstaviti, kako se je narod morao uzbuniti. Valjda ni papa, ni biskupi nisu slutili, što će se dogoditi. Inače bi bili pustili, da stvari teku svojim tokom.

U svakom gradu, u svakom povećem mjestancu, nastale su unutarnje trzavice, jer se je narod podijelio u dva tabora: u pristaše latinske i pristaše hrvatske službe. Stranke su se pobijale na svakom polju, u svakoj prigodi. Nemamo dovoljno podataka, da sliku prikažemo onakovu, kakova je u istinu bila. Ali imademo dosta, da si stvorimo zaključak, da je moralo biti socijalno življenje nepodnosivo.

Poslanici trogirski god. 1063. dakle tek dvije godine poslije nego su kanoni bili potvrđeni i odobreni, tuže se papinom legatu, Ivanu Minutu: Naš je grad uzbunjen ne samo čestim ratnim provalama, nego dugotrajnim građanskim sporovima, u takovu stanju, da nam prijeti sigurna propast.[1]

Imademo još jedan veoma rječit dokaz, da je ova epoha udarila veoma jak pečat u narodnoj svijesti.

Najstariji književnik hrvatski »Dobre pisac«, sastavljač nadgrobnog natpisa mecene Petra Črnoga, aludira u onom natpisu na ovu epohu raskola i hereze. Ondje se određuje, pjesnički, doba, kad je Petar Crni, osnivač samostana sv. Petra u selu živio. To pjesnik određuje riječima: Et dum viguit error in orbe fui. Dok je vladala zabluda bijah na svijetu.[2] Petar Crni je umro oko god. 1086.—1100. Živio je dakle baš u ovo burno doba velikoga raskola i hereze u Dalmaciji i Hrvatskoj 1060.—1075. On, kao pravovjerni katolik, nije mogao označiti ono vrijeme nego kao doba erroris, zablude, herezije.[3]

[1] »Civitas sua crebris bellorum incursibus diutissimaque civium discensione agitata, destructione proxima ferebatur«, Vita sancti Johannis, episcopi traguriensis, Docum. str. 449.

[2] Bulić-Skok: »Natpis Petra Crnoga«, u Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XXX. god. 1018. str. 1—10.

[3] Bulić u riječima: dum viguit error, vidi aluziju na savremene događaje. I on u riječi error vidi aluzije na događaje crkvene prirode,

Nastalo je stanje opasno za katoličku crkvu u Dalmaciji i Hrvatskoj. Toma priznaje, da je nastala u cijelom kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske jedna »ekzekranda, prokleta raskolnička borba«. Znak, da je većina naroda stajala uz izopćenu hrvatsku misu.

Toma nastoji onu borbu omalovažiti tvrdnjom, da je bila plod neukosti hrvatskih svećenika, i ništa drugo. Iznosi jednu značajnu epizodu, koju je on morao negdje naći, pa ju je sam preradio za svoju svrhu ili ju je valjda preuzeo onakovu, kako ju je našao u kojem latinskom manastiru.

Epizoda se tiče nasilnog odstranjenja krčkoga biskupa i ustoličenje jednog domaćeg glagoljaša, Zdeda.

Toma pripovijeda, kako je došao među Hrvate neki »strani svećenik« Ulfus ili Vlkas, pobožan čovjek i našao ih u najvećoj tuzi radi zatvorenja njihovih crkava. Vlkas (Ulfus), je morao čuti u narodu mnogo toga proti crkve i proti pape radi ove zabrane. Morao je biti prerevan i moralo ga je boljeti, što narod ogorčeno govori proti rimskoj Stolici. Za to je on u svojoj revnosti počeo uvjeravati narod, da nije papa kriv ovomu zlu. Papa ne zna, da su hrvatske crkve zatvorene, da je hrvatskim popovima zabranjena sveta služba. Kad on to doznade, on će se ražalostiti.[4]

I stade ih nagovarati, da pošlju u Rim jednu deputaciju, da se potuže papi.

I narod se dade sklonuti na te nagovore i sazva skupštinu, te bi zaključeno, neka pođe u ime Hrvata taj isti Vlkas (Ulfus). Neka on pokuša u njihovo ime polučiti ono, što pripo-

na vjerske zablude. Samo što on te dogodaje traži daleko po zapadu. Traži ih u zabludi Berengara iz Toursa (umr. 1088.) proti dogmi o transupstancijaciji. Nagada da je ovaj e r r o r milenijski o koncu svijeta. Ib. str. 8. A imademo kod kuće jedan veliki e r r o r potkrijepljen tolikim dokumentima, u kojem je učestvovala cijela Hrvatska i Dalmacija, e r r o r, koji se je u Rimu i po svim crkvama Dalmacije i Hrvatske svečano osudivao, koji je morao, već radi toga, pobuditi najveću senzaciju u katoličkom svijetu.

[4] »Scitis quod dominus meus pontifex summus multum condoluit audiendo quia ecclesiae vobis clausae sunt vestrisque sacerdotibus divina officia interdicta. Nunc ergo ad dominum meum legatonem dirigite scientes, quod quidquid volueritis poteritis optinere«. T h o m a s A r c h i d i a c o n u s, str. 50.

vijeda. Dapače nisu ga uputili ni praznoruka, nego ga opskrbili i potrebitim darovima, c u m s u i s m u n u s c u l i s, kako veli Toma.[5] Dali su mu i ovjerovljene punomoći, da papa uzmogne dati njemu ovlaštenje, da se hrvatske crkve otvore.

I Vlkas pođe u Rim. Došavši onamo, dobi audijenciju kod pape, pade na koljena i prikaza mu darove Hrvata i njihove žive molbe, »da on uspostavi prvašnje stanje crkava i svećenstva u kraljevstvu hrvatskomu«.[6]

Na to je papa Aleksandar II. odgovorio, da nije opravdano proti zaključcima papinskih poslanika nešto poduzeti na brzu ruku. »Ti ćeš primiti naše pismo i pođi kralju, k nadbiskupu i k ostalim prelatima one zemlje i pokaži ta pisma, pa neka oni pošalju k meni dva biskupa za riješavanje ovih posala. Tebe, jer si nam nepoznat, ne možemo u ovim stvarima nikako poslušati.[7]

Što je bilo s onim pismima papinim? Gdje su oni svršili? Ne znamo. Toma veli, da ih Vlkas nije odnio onima, kojima bjehu adresirana, nego pođe ravno k Gotima, koji ga bjehu poslali u Rim, jer mu se je silno žurilo.

Vlkas je pošao k svojim mandantima i ondje im ispričao, kako je papa uslišao njihove molbe, te da im se otvaraju crkve i uspostavljaju svećenici. Dapače je odredio, neka izaberu jednog svoga sunarodnjaka i glagoljaša, d e g e n t e v e s t r a e t d e l i t t e r a v e s t r a, pa neka ga pošalju u Rim sa darovima na konsekraciju.

Oni povjerovaše ovoj riječi: izabraše za biskupa starca Zdeda, dadoše mu za pratnju opata samostanskog Potepu i istoga Vlkasa. I ovi pođoše u Rim i biše primljeni u audijenciju.

Toma pripovijeda dalje malo komičan tečaj audijencije, kao da je sam njoj prisustvovao. Navodi upite i odgovore i

[5] »Congregatis siquidem senioribus ac celebrato consilio eumdem Ulfum presbiterum cum suis munusculis Romam mittunt«. Id. str. 50.

[6] »U t s t a t u m e c c l e s i a r u m e t c l e r i c o r u m i n r e g n o S c l a v o n i a e i n m o r e m p r i s t i n u m r e v o c a r e t«. Traže reviziju kanona iz g. 1059—60. Id. ib.

[7] »Tu autem receptis nostris apicibus, ad archiepiscopum et regem et ad ceteros praelatos illius provinciae perfer, ut duo episcopi pro his negotiis ad nos accedant, quia te, utpote ignotum, super his minime exaudire possumus«. Id. ib.

komičnu scenu, kad je papa izgulio nekoliko dlaka iz brade Zdedove. Kako je kasnije taj čin Vlkas prikazao Zdedu, kao čin konsekracije. U ovomu je cijela ironija Tomina prikaza.

Poslije toga papa otpusti poslanike napomenom, da vrše sve onako, kako je sabor pod predsjedanjem Mainarda zaključio, dok ne stignu novi legati.

Ovaj odgovor su dobili poslije nego je papa vijećao sa svojim kardinalima: consilio habito.

I oni pohitaše brže bolje kući. Uz put kupiše za biskupa Zdeda biskupski štap i sve što je potrebito biskupu za pontifikalne funkcije.

Uđoše oni sa Zdedom u potpunom ornatu u grad Krk. Narod im dođe u susret procesijonalno pjevanjem i htjede silom instalirati novoga svoga biskupa, te protjera dotadanjeg biskupa latinaša.

Tako je Zded počeo vršiti biskupske funkcije, rediti svećenike, konsekrirati crkve i vršiti sve ostale biskupske funkcije. Jesu li događaji protekli baš ovako, kako Toma priča, dade se sumnjati. Prikaz je očito partajičan.

Kad su o svemu ovomu izvijestili papu, ovaj se požuri, da pošalje u Dalmaciju i Hrvatsku svoga legata Ivana Minuta, da na vrijeme utiša pojave škizme i hereze.

Ovo što Toma pripovijeda dosta ironično o popu Ulfu, o opatu Potepi i izabranom biskupu Zdedu, dosta je karikirano i nepovoljno namjerom, da pokaže ignoraciju ondašnjeg slovjenskog svećenstva. Nu u jezgri je potpuno vjerojatno. Ali nije cijela borba bila ograničena na Ulfa, Potepu i na Zdeda. Borba je bila proširena po cijelom kraljevstvu.

God. 1063. Aleksandar II. šalje dakle svoga legata Ivana Minutu, da njegovom vlašću uredi ovu stvar. Tako je slao poslanike, radi istih pitanja, i u Hispaniju i u Galiju i u Angliju.

Toma pripovijeda, što je Ivan kardinal poduzeo proti Ulfu i Zdedu i Potepu. Otkrio je, veli, varku sa lažnom konsekracijom Zdeda. Sazvao je veoma brojnu skupštinu Hrvata i pred njima je stao grditi gornju trojicu, i uvjeravati Hrvate, kako nije Zded primio nikakovo ređenje. Udari svečano izopćenje na Zdeda i na Potepu. A (Ulfa) Vlkasa dade sa sobom odvesti u Split, da ga ondje podvrgne fizičkim kaznama.

Nu Hrvati nisu marili za ekskomunikacije papina legata. Zded je nastavio svoj posao dalje. Za to bi izrečena od pape Aleksandra svečana ekskomunikacija i pribijena na vratima metropolitske crkve u Splitu i svih pokrajinskih crkava i na vratima lateranske crkve u Rimu. U Rimu je ekskomunikacija pribivena dva puta, a u Splitu tri puta![8]

U tomu je dokaz, da ni ekskomunikacije nisu mogle utišati otpor Hrvata proti Rimu. Ovakova skrajna mjera se je poduzimala u skrajnim slučajevima. Poduzimala se radi velikih motiva. A kad je crkvena vlast bila prisiljena, da u našem slučaju poduzimlje i dva i tri puta, znak je da su se prilike tako zaoštrile, da nitko nije mario za prijetnje ni kletve sa strane Rima. I raskol je trajao sve do smrti Aleksandra II. t. j. do god. 1073. Te godine bi izabran Grgur VII. Sedis vacantia nije trajala nego jedan dan. Rek bi, da je papa Aleksandar, i na smrtnoj postelji, teško osjećao stanje u Hrvatskoj.[9]

Te iste godine umrije i kralj Petar Krešimir ostavivši Hrvatsku zagriženu u nutarnjim borbama, razdijeljenu na dvije stranke: na pristaše pape i reforma, i na pristaše nacionalne hrvatske crkve i domaće herezije.

Ta razdvojenost se je očitovala odmah, prigodom popunjenja prijestolja. Ovdje se događa baš ono isto, što se je dogodilo u Angliji poslije smrti Edoarda Confessora. Kako je ondje, mjesto zakonitog baštinika Edgara, narod podigao Haralda, pristašu nacionalne crkve, tako je ovdje, mjesto Krešimirova sinovca Stjepana, narod hrvatski podigao poljičkog kneza Slavića, brata primorskoga župana Rusina, po mišljenju Šišićevu, iz plemena Kačića.[10] Njega je podiglo niže plemstvo

---

[8] »Praeceptum est a summo pontifice, ut tam in romana quam in Spalatina ecclesia et per cunctam provinciam solemnis anatematizatio fieret super eum (t. j. Cededam). Quod cum Romae bis, et in Spalatina sinodo tribus vicibus factum fuisset, veli Toma da je Zdeda stigla kazna Božja kao Arija, te da je umro naglom smrću, smrću nevjernog Arija«. Id. ib. str. 53. Rimska kurija nije nikada poduzela strože mjere ni strože kazne od ove. Grgur VII. nije postupao strože ni proti Henriku IV.

[9] Na času smrti bješe naredio, da se pusti na slobodi nesretni (Ulfus) Vlkas koji je po papinoj zapovijeđi još uvijek punih 12 godina čamio u splitskim tamnicama. H. S. 54.

[10] Šišić: Priručnik, str. 256.

kao pobornika narodne crkve, zatočnika slovjenskog bogoslužja.

Što se bješe dogodilo engleskom kralju Haraldu, to se je dogodilo i Slaviću.

Papa Aleksandar II. bješe pozvao Vilima Osvajača, da poslije smrti Edoarda Confessora osvoji Angliju otevši je Haraldu »uzurpatoru«. I onaj provali sa svojim Normanima u Englesku i osvoji zemlju i narod sa blagoslovom papinim kako smo vidjeli. Tako je, nagađa Šišić, Grgur VII. tražio po svijetu, ko će osvojiti Dalmaciju i Hrvatsku i oteti je »iz ruku podlih i lukavih heretika«.

Papa navodno napisa pismo svojem prijatelju danskom kralju Svenu Estdridsenu na 25. siječnja 1075. nagovarajući ga, da jedan od njegovih sinova skupi vojsku i osvoji zemlju u blizini Italije, koju drže podli i kukavni heretici.[11]

Kakov je odgovor dobio, nije nam poznato. Nu stoji činjenica, da je papa bio nezadovoljan s hrvatskih kraljem Slavićem te mu je tražio zamjenika. Istodobno je Grgur VII. poslao u Dalmaciju svoga legata Gerarda, da sazove sabor u Splitu i provede, ako uzmogne, zaključke od prije 15 godina, ili neka ih revidira.

Gerardo je imao i političku misiju, da dovede naime na prestolje u Hrvatsku i Dalmaciju osobu papinskog potpunog povjerenja. Osoba Slavićeva nije bila po srcu ni papi ni njegovoj stranci u Dalmaciji, pa se ovi odlučiše, da krišom pozovu normanskog grofa Aminga iz Giovinazza u južnoj Italiji. A i sijelo legata Gerarda, Sipontum, je veoma blizu Giovinazza. Ovaj provali u Dalmaciju i pođe mu za rukom, da zarobi i samoga kralja Slavića.[12]

Ova provala i ovo zarobljenje su morali deprimirati duhove u Hrvatskoj, i ta depresija je stvorila raspoloženje za kompromisno riješenje spora sa rimskom stolicom tako, da je narod prihvatio kandidaturu bana Zvonimira za hrvatskoga

[11] »Est non longe a nobis, provincia quaedam opulentissima iuxta mare, quam viles et ignavi tenent heretici, in qua unum de filiis tuis ducem ac principem et defensorem christianitatis fieri optamus«. Priručnik 263.

[12] »Ea tempestate qua comes Amicus regem Chroaciae cepit.« Priručnik str. 263.

kralja, koju kandidaturu bješe pripravio Gerardo, a papa odobrio po informacijama svojih pristaša. Tako je ne Hrvatska nego hrvatski kralj došao u vazalski odnošaj prema papi, kako su stajali mnogi drugi vladari: u Hispaniji, u Južnoj Italiji, u Angliji. Grgur VII. proglasi Zvonimira kraljem postavljenim apostolskom vlašću: quem in Dalmatia regem apostolica auctoritas constituit.[13]

Sabor kod Solina god. 1075. revidira kanone sabora 1059.

Danas nije moguće točno odrediti, koliko je supresija ninske biskupije utjecala u događaje, koji su se razvili poslije sabora god. 1059. Nemamo niti jednog spomenika, iz kojega bi se dalo išto pozitivna zaključiti.

Možemo samo nagađati, da je ona supresija bila neugodna, ne samo ninskom pučanstvu i kleru, nego i kraljevskom dvoru.

U Ninu je hrvatski kralj imao svoje sijelo. Ondje su se držali sabori kraljevstva, politički ili državni sabori, na kojima su se sakupljali župani, knezovi (comites) i banovi, te kraljevski kapelani. O biskupima nema govora.[1] Za to nije moglo biti ugodno kraljevskoj kuriji, da u Ninu nema biskupa. U listini iz god. 1069., izdanoj u Ninu, vidimo sve ninske političke dostojanstvenike okolišnih krajeva, ali ninskoga biskupa nema. Spominje se ime zadarskoga biskupa Stjepana, i ime hrvatskoga biskupa Anastazija, koji je listinu sastavio, ali ninskomu biskupu nema mjesta, jer biskupija bješe ukinuta, a teritorij je potpao pod zadarsku biskupiju.

Nu nema traga, da bi se radi toga pučanstvo ili kler Nina pobunili, da bi poduzeli izvanrednih koraka. Nin je bio solidaran s ostalim gradovima Hrvatske u obrani slovjenskoga bogoslužja.

Hrvanje između latinstva i slovjenstva, između silne moći rimske Crkve i otpornog duha Hrvata, potrajalo je nekoliko godina. Laurencije, revan i ustrajan, nije mogao slomiti

[13] Cfr. pismo pape Grgura VII. »Vezelino nobili militi«, gdje se prijeti ovomu kaznama Božjim, ako se usudi dići oružje proti Zvonimiru, »quem in Dalmatia regem auctoritas apostolica constituit«. Priručnik str. 273.

[1] Cf. Šišić: Priručnik, str. 253. Listinu kralja Krešimira izdanu u Ninu u velikoj dvorani, gdje su se davale gozbe, »in nostro cenaculo«.

otpor Hrvata. U ovima je bilo nešto žilavo i ustrajno, što se pojavlja uvijek u toku hrvatske historije. Hrvati su u negaciji neslomivi.

Aleksandar II. je bio nepokolebiv u provađanju svojih intencija. Bio je kadar žrtvovati Hrvate, ali nije htio popustiti. Njegov legat Ivan Minutus, kojega je slao u Hrvatsku, da utiša »nefandi schismatis fomitem«, žar neizrecivog raskola,[2] kako veli Toma, obilazio je gradove, gdje je i vršio stanoviti upliv. Uspjelo mu je Trogiranima dati za biskupa retora Ivana, njegova kapelana, koji ga bješe pratio u ovom poslanstvu. To je već bio jedan uspjeh. Nu konačno, Ivan Minutus je ostavio Dalmaciju, a da nije polučio svoj cilj, osim što je zatvorio Vlkasa i izgrdio Zdeda i Potepu.

Aleksandar II. se je morao uzdati u vrijeme i u djelovanje vrhunaravnih sila, kad nije poduzeo daljih koraka, da se stvar u Dalmaciji riješi, kako je zdrav razum nametao.

Rek bi, da Hildebrando nije odobravao svaki čin pape Aleksandra. To se može zaključiti iz pisma, što ga je upravio opatu Lyonskom Hugu, gdje piše: »Ti sam znadeš, da moj predšasnik Aleksandar je bio više puta zaveden u bludnju od zloće nekih ljudi.«[3]

Da li se ta osuda odnosi i na ponašanje Aleksandrovo u stvari zabrane glagoljice, ne znamo. Dovoljno nam je konstatirati, da je Grgur VII. ovako prikazao djelovanje svoga predšasnika Aleksandra II.

I kad je Grgur VII. nastupio svoje dostojanstvo, prva briga mu je bila utišati u Hrvatskoj duhove i riješiti golemo pitanje, koje je davalo i sablazan u svijetu i neprilika svetoj Stolici.

Dalmacija je igrala veliku ulogu u planovima Grgura VII. On je htio imati u Hrvatskoj jako zaleđe, te od nje stvoriti ono, što bijaše stvorio od južne Italije i Sicilije, leno rimske Stolice. Hrvatska je naravan most zapada na istok.

Za to je vodio brigu, kako će Hrvatskoj narinuti jednoga vladara, makar stranca, koji će se osjećati njemu obvezan i

[2] Thomas Archidiac., str. 52.

[3] Hefele: Consiliengeschichte. IV. Band., str. 821. Mansi op. cit. XX. str. 355.

voditi njegovu politiku. Pa se je zato obraćao i u Dansku. S druge strane je morao uložiti savkolik upliv, da u narodu stiša duhove, da ga povrati u krilo Crkve katoličke.

Radi toga prve godine, kad je uzašao na papinski prijestol (1074.) pošalje u Hrvatsku sipontinskog nadbiskupa Gerarda, prelata njegova nepokolebivog povjerenja.

Gerardo se je bavio planovima Grgurovim u Dalmaciji i Hrvatskoj cijelu godinu 1074. i slijedeću. On je, obilazeći gradove, kupio izvještaje o raspoloženju naroda. Veoma je vjerojatno, da su izvještaji bili nepovoljni za Grgurove planove sa danskim princem, ako su u opće postojali.

Je li Slavić, prije dolaska Gerardova, ili poslije izabran za kralja, ne znamo, ali znamo da je za njegova boravka u Dalmaciji nastala provala Normana iz Giovenizza i zarobljenje Slavića. To se zarobljenje spominje, kao kroz ironiju, baš u listini izdanoj od ovoga istoga Gerarda, u kojoj ponosno ističe da je došao u Dalmaciju, da utvrdi istinu, da osudi nedozvoljeno, a da odbije lažno.[4]

I ako su duhovi u Dalmaciji i u Hrvatskoj, poslije zarobljenja kralja Slavića, naravno klonuli, ali se nisu tako slomili, da bi u glavnoj stvari, u sporu oko glagoljice popustili.

Poslije toga je Gerardo razaslao pozive svim sufraganima splitske metropolije, da dođu na sabor. Sabor je urečen »apud Salonam« i držan velikom ozbiljnošću. Toma veli: debita maturitate.[5] To znači, da nije postupao lakoumno, nego veoma promišljeno.

Jesu li se odazvali svi sufragani, ne možemo iz Tomina izvještaja doznati. On veli, da su se odazvali: Laurencije nadbiskup, za njim odmah Stjepan, biskup zadarski, Ivan, biskup trogirski.

[4] »Ea tempestate qua comes Amicus regem Chroacie cepit Ego Gerardus, sanctae romanae Ecclesiae apocrisarius... missus a domino Gregorio partes in istas, statui sanctam sinodum spalatina in urbe sedens universo cum cetu firmans vera, exsecrans illicita, respuens falsa«. Priručnik, str. 263.

[5] »Misit igitur et convocavit suffraganeos salonitanae metropolis universos. Qui cum convenissent, provincialem cum eis sinodum apud Salonam cum debita maturitate celebravit.« Hist. Sal. str. 53.

Poslije Ivana trogirskoga spominje se, prvi put, ime ninskoga biskupa Formina. Za ovoga Formina ništa potanje ne znamo. Vjerojatno je, da je on učestvovao saboru kao opat kojeg samostana, te bi poslije obnove ninske biskupije izabran za biskupa i dalje kao biskup, ondje sjedio.

Tomo spominje još i ove biskupe: Grgura rapskoga, Teodozija biogradskoga, Grgura h r v a t s k o g a i Vasilija osorskoga, te nadodaje: i neki drugi.

Ovi »neki drugi« imali bi se razumjeti biskupi jugoistočne Dalmacije: Makarski, stonski i dubrovački, jer su ove biskupije pripadale još splitskoj metropoliji i poslije ustanovljenja barske nadbiskupije.

Toma, govoreći ob ovom saboru, ne iznosi o samim zaključcima ništa podrobnije, kako je njegov običaj. Ali naglašuje da je bio sazvan baš radi toga da se dokrajči »nefandum schisma« i »nefandus error«. U vezi dakle sa razvitkom ovoga raskola nastalog radi zabrane glagoljice sazvan je sabor god. 1075. Bio je sazvan c u m d e b i t a m a t u r i t a t e, to jest sa potrebitom zrelošću. Papin poslanik Gerardo je pripravio teren; ispitao i pretresao sve eventualnosti, dogovorio se sa predstavnicima crkvene i lajičke vlasti, to znači: cum debita maturitate. I poslije takova z r e l o g razmišljanja sabor je morao proteći mirno.

Tek mimogred se spominje: in hac sinodo restauratus est episcopatus nonensis itd. Obnova ninske biskupije nije bila glavni zadatak sabora nego je bila likvidacija škizme.

Tomo ne govori, kako je pitanje riješeno. Nu da je na ovom saboru bio potvrđen kanon V. sabora od godine 1059. Toma bi bio to i ter kako naglasio. Kad on šuti, onda je znak, da je onaj kanon bio ukinut.

Ističe se, kako je Gerard oslobodio tamnice, poslije dvanaest godina tamnovanja, onoga popa Vlkasa (Ulfa) koji bješe podjario deprimirane duhove Hrvata. A pošto bi ukinut kanon zabrane, naravno je da su i posljedice njegove prestale. Prestao je raskol i herezija, pa je pop Vlkas položio prisegu vjernosti i odanosti rimskoj Stolici. Vlkas je pošao u Rim k papi da rehabilitiran u svećeničkoj časti bude ponovno prim-

[6] Hist. Sal. str. 53—54.

ljen u krilo crkve, iz koje bješe izopćen svečano, skupa sa Zdedom i Potepom.

Kako je bilo riješeno pitanje glagoljice, kakav je kanon izdan, ne znamo, jer nam se nije sačuvao. Ali analogno sa riješenjem u Toledu,[7] možemo misliti, da je ostalo sve pri starom; to jest, da je uz latinsko bogoslužje prepušteno i hrvatsko.

Da je spor bio riješen onako, kako su htjeli Hrvati, to jest pobjedom hrvatsko-slovjenskog bogoslužja, dokazuju kasnije događaji.

Već smo vidjeli, kako vojvoda češki Vratislav 1080. traži od Grgura VII. da i u njegovoj zemlji bude dozvoljeno služiti slovjenskim jezikom, kako je to običaj među Hrvatima, i n t e r S c l a v o s. Znao je Vratislav, što se bješe pred par godina dogodilo u Dalmaciji, zato je uložio ovu molbu. A Grgur VII. u odgovoru negativnom ne govori ništa o kakovoj saborskoj zabrani, koju sigurno ne bi bio prešutio, nego navodi druge razloge, koje smo spomenuli. Ne navodi niti tobožnji heretički karakter slovjenskog bogoslužja, niti njegov arijansko-heretički postanak. Vidi se, da je sve ovo bilo iz temelja oboreno i oprovrgnuto na revizionističkom saboru 1075. god.

I slovjensko bogoslužje je pobjedonosno dalje napredovalo tako, da sami jedan vijek kasnije imademo sjajan primjer toga cvata. Kad je stigao u Zadar papa Aleksandar III. izlazi mu u susret cijelo pučanstvo i građanstvo sa svećenstvom pjevajući i n e o r u m S c l a v i n i c a l i n g u a. Premda je tada univerzalno po Dalmaciji vladao liturgički utrakvizam ipak jezik liturgički onoga svećenstva i naroda nije bio latinski, nego slovjenski. I papu dočekuju slovjenskim pjevanjem. Da je onda u Zadru bila i manjina latinskoga obreda, bez dvojbe ta manjina

[7] U Toledu se je održao sinod, koji je imao odlučiti, da li će se uvesti rimski obred, ili pridržati stari gotski. Koliko je tih sabora bilo u Burgosu i drugdje po Španjolskoj o toj stvari, koliko rasprava i zaključaka! Ovo je bio jedan od posljednjih, na koji je došla sva sila svećenstva i velikaša. Odlučiše, da će pokušati novi »sud Božji«. Dva primjerka liturgije, jedan rimski, drugi gotski baciše u vatru, da vide, koji će izgorjeti. Izgori rimski, a gotski ostade neozleđen! Tako predaja. Narod se dade u mahnito klicanje. Nu ipak je kralj odredio, da od sada u Toledu budu trpljene obe liturgije. H e f e l e, V. Bnd., str. 179.

bi bila imala prednost, da papu pozdravi latinskim pjevanjem. Znak da je hrvatstvo bilo, ne samo pretežno, nego i gotovo isključivo.

U početku XIII. vijeka već i opći sabori, kao onaj lateranski (1215) nalažu biskupima dužnost da se brinu za svećenički pomladak i za liturgiju u onom jeziku, u kojem imade naroda u njihovim djiecezama. U tom istom vijeku Inokent IV. izdaje poznata dva pisma, jedno senjskom biskupu Filipu a drugo biskupu krčkomu za omišaljskog opata, kojima dozvoljava dalju uporabu slovjenskoga jezika u crkvama.[8]

Za venecijanske vladavine, koja je bila definitivna tek početkom XV. vijeka, biskupi i nadbiskupi su dolazili iz Venecije. Ovima se je hrvatski jezik činio prezrivim, pa su ga nastojali udaljivati iz gradova. I tako je nastao neki dualizam i separacija između latinskog, gradskog, klera i seoskog slovjenskog ili glagoljačkog.

Nikakovo progonstvo, nikakove zabrane, ni sabora ni papa, nisu mogle naškoditi glagoljici toliko koliko ignorancija svećenstva, koje se je njome služilo. Ovo se je svećenstvo na žalost, uslijed neprilika života regrutiralo gotovo od samih čobana. Svećenik glagoljaš je uzimao momka iz sela za slugu i ovoga je učio čitati ona teška pismena: i to je bilo gotovo sve što su znali.[9] Drugih knjiga nisu znali čitati osim misala i obrednika. Ta ignorancija je bila tako velika, da su se u XVII. v. osjetili dužnima graditi posebna sjemeništa za seoski »ilirski« kler. Tako su nastala sjemeništa za glagoljaše u Zadru i kasnije u Priku kod Omiša.

Tek u XIX. vijeku, probudjena narodna svijest Hrvata nastojala je podići ugled i dokazati kulturnu važnost hrvatskoga bogoslužja, te ga i dalje, posred političkih progona, sačuvati kao krasnu uspomenu svojem narodu. I to je uspjelo i samo djelomice. Dok je slovjensko bogoslužje danas već jako utvrđeno novim liturgičkim knjigama: stara naša pismena glagoljica, bačena su u muzej.

[8] Smičiklas: Codex diplom. IV. str. 743., str. 479. Papa prepušta u pitanju porabe jezika biskupima da rade, kako znadu, da je najbolje bez stvarne povrede katoličke nauke. Od Grgura VII. rimski pape se više ne upliću u ove stvari nego onda kad su pozvani. Nikomu ne pada na pamet, da stavi u pitanje zakonitost uporabe slovjenskoga jezika među Hrvatima. Tokom vijekova je latinština kao oznaka veće kulture potisnula u kut slovjenštinu, a nikakova zabrana, nikakav progon. Hrvatski narod ju je napustio onakvom lakoćom, kako je napustio svoja starinska odijela i stare kućne predmete i običaje!

[9] U nekim krajevima i danas tako biva!

*

Dokazali smo, da je hrvatsko bogoslužje došlo u kušnju tek sredinom XI. vijeka, kad je rimska stolica reformističkim pokretom uzela u ruke centralizaciju vlasti i obreda. Prije toga vremena nema u povijesti traga nastojanjima, da se ukinu nacionalni jezici u crkvi.

Hrvatsko-slovjensko bogoslužje, kao i gotsko u Hispaniji, bilo je okrivljeno s herezije. U obrani se ističu svećenik Vlkas (Ulfus), opat nekog samostana na Krku imenom Potepa te izabrani biskup, valjda ne posvećeni, Zded. Nema traga nikakovoj insubordinaciji od strane episkopata. Ni »hrvatski« biskup nije podigao glas proti zabrani ni proti rimskoj stolici. Ni Grgur, niti ikakov drugi biskup ninski, se ne spominje na braniku nacionalnog jezika.

Vidjeli smo, da pokret proti glagoljici nije potekao od strane dalmatinskoga klera. On je došao iz Rima. Vidjeli smo da nisu mogla biti dva pokreta proti glagoljici: prvi u X. vijeku, i drugi u XI. Duplikacija je stvorena onda, kad je nastala i epopeja o Grguru ninskomu. Nastala je za to, što su htjeli braniti autentičnost akata interpoliranih u podmetnutoj kompilaciji XVI. ili XVII. vijeka. Vidjeli smo, da su osporeni saborni akti nastali preradbom Glave XVI. djela Tome Splićanina. Ako što ima u njima autentična, to ne spada u X. nego u XI. vijek.

Time smo oborili jedini argumenat za utentičnost osporenih akata izmišljenog sabora godine 924. ili 925. što ga je iznio Farlati, a poslije njega povjesničari XIX. vijeka; jer niti predmet: capita rerum, niti osobe: personae, niti vrijeme: tempus, niti mjesto loca, nikako se ne podupiraju; minime congruunt. A o argumentima sa strane nije potrebito ni govoriti, jer ih nitko nigdje nije iznio.

De conceptu petrae ecclesiae apud ecclesiologiam byzantinam usque ad Photium.

Dr. Fra A. Guberina.

(Svršetak).

XIV. De fide ut Petra Ecclesiae).

Quidam doctores novae theoriae faventes, dum Christum unicam petram Ecclesiae censent, non semel tamen petram Math. 16—18 nec Christo nec Petro, sed fidei applicant. Vera ratio harum expressionum necnon idea, quam exprimunt, investiganda est.

Apud patres antiarianos, qui sensu consequenti petram Math. 16, 18 de fide intelligunt, diximus quandam intimam connexionem in eorum ideologia inter Petrum fidem profitentem et fidem a Petro professam, extitisse. Haec connexio illius caracteris est, ut in eorum conceptione fides et Petrus synonima sint, sed eo modo, ut sensu litterali Petrus petra Math. 16 18 sit, fides vero qua Petra Ecclesiae a persona Petri et procedat et dependeat. (Cf. p. 12—13).

Idem, sed inverso ordine, de iis auctoribus, qui nunc Christum nunc fidem petram Ecclesiae vocant. In priore sententia comparatio inter Petrum fidem profitentem et fidem a petro professam est, in secunda vero inter Christum Petro fidem revelantem et contentum fidei a Christo Petro revelatae. Cum vero contentum fidei a Christo revelatae omnino cum ipsa persona Christi quadrat, tunc in hac opinione Christus et fides synonima sunt. Et ita hi auctores, fidem etiam petram vocantes omnino sibi constant in doctrina de Christo ut unica petra Ecclesiae.

Eusebius Caesarensis scribit: »Servator susceptam Ecclesiam perfecit, inque firma et immota petra fidei *s u a e* fundavit: quod se facturum pollicitus erat dicens: Supra petram aedificabo Ecclesiam meam« (**23,** 694). Theodoretus Cyrensis dicit: »Hoc fundamentum jecit beatus Petrus vel *p o t i u s i p s e D o m i n u s*. Cum enim dixisset Petrus: Tu es Christus Filius Dei vivi, dixit Dominus: Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam. *N e e r g o v o s d e n o m i n a t e a b h o m i n i b u s*« (82, 248—9) S. Cyrillus Alexandrinus Christum »fundamentum et basim incocussam vocat«, dum »petram quasi

d e n o m i n a t i v e nihil aliud quam incocussam et firmissimam discipuli fidem« appellat (75, 865).

Essentiale discrimen est inter sententiam patrum antiarianorum et fautorum recentis theoriae de fide ut petra Ecclesiae. Illa prima Petrum fidem profitentem respicit eumque *i n s i m u l* cum sua professione petram credit, secunda vero Christum fidem Petro revelantem respicit et *i n s i m u l* cum *c o n t e n t o* revelationis petram putat. Ex hac consideratione duplex ideologia generatur: illa quae Christum et illa quae Petrum petram Ecclesiae credit. Cum vero in sententia traditionali Christus etiam petra Ecclesiae creditur, tunc eam sequentes Petrum qua petram cum Christo qua petra connectunt et e Christo-Petra valorem Petri-Petrae eruunt. »Christus enim vere petra est incocussa: Petrus vero propter petram. Nam Jesus dignitates suas largitur, nec exhauritur: sed quae tribuit, *r e t i n e t*«. (**31,** 1483) dicit quidam pseudo- Basilius. Hoc modo etiam S. Augustinus intelligi posset, quia ipse et Petrum petram Ecclesiae putabat (Cf. p. 43—5). Hac optima explicatione sententia traditionalis dualismum ecclesiologicum evitavit, et perfectum monarchismum ecclesiologicum profitetur, quin ullam vim spontaneae exegesi Math. 16 18 intulerit.

Illum dualismum evitare cupiens sententia recens Christum tantum petram credit et a Petro ut petra abstrahit. Petrus titulo et munere pastoris vel clavigeri honoratur. Fides qua petra non ad Petrum sed ad Christum refertur. Et hoc modo quaedam specialis ideologia ecclesiologica formata fuit, in qua Christus *t a n t u m* πετρα, Petrus *i n s i m u l* cum Christo pastor et claviger ecclesiae est. Fides vero ab omnibus auctoribus cujuscumque tendentiae »petra« profitebatur, etsi *d i v e r s o* modo a singulis auctoribus valor et sensus ejus ut petrae concipiebatur. Post iconoclasmum victum et festum »Orthodoxia« introductum fides magis sensu obiectivo ut petra Ecclesiae concipi coepit. Huic sententiae praeprimis ille status psychologicus Byzantinorum post iconoclasmum deletum, de quo locuti sumus, favebat. In hoc statu praeprimis vivus sensus de haeresibus districtis et de infrangibili vi fidei orthodoxae vel melius »Orthodoxiae« eminebat. Orthodoxia non tantum distinctivum verae Ecclesiae, sed etiam ejus stylus, fundamentum, petra devenit. Hanc sententiam praesertim

Photius docebat et inter byzantinos divulgabat. »Super hanc petram... manifestum est enim hae fuisse dicta de confessionis petra divinitatem Christi professa et *per eam de universa* Ecclesia usque ad ultimos fines apostolorum praedicatione dilatata ac fundata« »in petra verborum Domini fundata est atque firmata Ecclesia« dicit Photius (Cf. p. 57 ss.). Ab hac ideologia *Fides ut quodam objectivum elementum praedicatur.* Hoc elementum divinitatem Christi profitetur: »in ipso fundata est atque firmata Ecclesia« et per illud etiam Ecclesia petra devenit, id est indestructibilis. Vi hujus fidei »confessionis Divinitatis Christi professae« Ecclesia »haereticos de medio substulit ac silentio et oblivioni tradidit«. Post hanc victoriam nova quasi periodus Ecclesiae incoepit; ejus fundamentum et decor »Orthodoxia« devenit, cujus custos et fons *Nova* Roma est. »Ita veluti ab excelso quodam et eminentiori loco, *fidei* fontes *orthodoxae* **regia urbs** emittit necnon purissimos pietatis latices in cunctos mundi terminos« patriarchas orientales Photius docet. (Cf. p. 53).

Quommodo vero fides petra Ecclesiae fieri possit, nec Photius nec ejus sequaces unquam praecise determinaverunt. Photius ita videtur concepisse ut per fidem Ecclesia indestructibilis evaderet et fides ab Ecclesia orthodoxa conservaretur. Haec sententia *novum* elementum in conceptione byzantina de petra Ecclesiae inducit; ipsa photiana vocari licet quae decursu temporis in ecclesiologia orthodoxa communis et officialis evasit.

Ex influxu hujus conceptionis forsitan explicari posset, cur a quibusdam auctoribus byzantinis ipse Christus ordinarie petra non vocetur sed archipastor, caput Ecclesiae nominetur. Apud S. Theodorum Studitam Christus non petra, sed caput unitatis hierarhicae habetur (**99**, 1397, 1140, 1593) ideoque Ille ἀληθινὸς πρῶτος ἀρχιποιμήν Ecclesiae est (ibid.) Hoc praesertim apud Photium ejusque synodum photianam apparet, ubi de Christo ut petra silentium fit, dum sermo est de Christo »summo pastore«, de Petro »primo pastore«, de Sede Romana »potestatem habente universe ligandi atque solvendi«, de Photio »Ecclesiae Dei archipastore,« immo »ecclesiarum fundamento.« (Cf. p. 60 ss.).

In historia ergo ecclesiologiae byzantinae triplex sensus fidei ut petrae Ecclesiae habetur: ille, qui fidem cum Petro connectit, qui cum Christo connectit, et ille qui fidem ut elementum quoddam objectivum considerat. Hic ultimus etiam photianus dici licet vel melius »orthodoxus«, quia eum sibi proprium ecclesiologia orthodoxa fecit.

XV. de influxu novarum opinionum in ecclesiologia orthodoxa creanda.

Puto testimoniis a me allatis satis demonstratum fuisse hanc duplicem ideologiam — apud singulos auctores non aeque evolutam in theologia graecobyzantina extitisse. Nil dubii, quin influxus novarum sententiarum sat fortis in evolutione doctrinae ecclesiologicae fuerint.

Ante schisma hae ambiguae doctrinae in Oriente divulgabantur. Ipsae paulatim animos ad illa quae secutura et factura erunt in Oriente ecclesiastico, praeparabant. Ipsae contulerunt, ut scandalum Photii et Caerularii Orientales fere non scandalizaverit. Si comparationem instituamus inter has opiniones et doctrinam hodiernam orientalem de Ecclesia, has similitudines invenimus.

1. *Circa relationem inter statum et ecclesiam.* Doctrina canonis 28. chalc. primatum ecclesiasticum secundum primatum imperialem regulat. Hoc modo auctoritas ecclesiastica auctoritati saeculari subjicitur. Principium caesaropapismi promulgatum est. Hoc jure a canone imperatoribus injuste tributo ipsi eo magis quam juste utebantur. Verum caput ecclesiasticum decursu temporis imperator evasit. Hic caesaropapismus postea in omnes ecclesias a Byzantio dependentes transplantatus est, ita ut hodie elementum laicum in gubernanda ecclesia orthodoxa omnino praevaleat. Hic canon etiam principium nationalismi in Ecclesiam introduxit. Doctrinae hujus canonis inhaerentes, alii etiam populi jure suae libertatis nationalis etiam libertatem ecclesiasticam a throno Conlitano, exigebant. Ecclesia orientalis coepit sese dividi in diversas nationales et autocephales ecclesias, ita, ut totus labor patriarchae Contani, ut ope hujus canonis primatum in orientem ecclesiasticum obtineret, omnino alium effectum pro-

duxerit i. e. tendentiam aliarum nationum, ut sese a jurisdictione »patriarchae oecumenici« magis magisque subtraxerit. (Jugie, Nationalisme et phyletisme dans l' eglise greco-russe, Ec. Or. 1925. p. 326 u.).

2. Diximus illam novam solutionem difficultatis a duplici πέτρα Ecclesiae petita periculo ecclesiastico non caruisse. Illa multas falsas opiniones generare poterat et revera genuit, ita:

a) Quoad apostolos. In hac solutione Petrus non πέτρα sed ποιμὴν Ecclesiae putatur, alii apostoli quam maxime extollutur. Et ipsi, fundamenta, petrae, columnae Eclesiae sunt. Haec sententia praesertim ad exageratam laudem S. Pauli tendit. S. Paulus προστάτης τῆς Ἐκκλησίας dicitur (S. Cyrillus Hier. et Alex.) Eo usque aliquando perventum est, ut primatus romanae sedis cum Paulo plus quam cum Petro connecteretur. In II. sessione concilii ephesini post lectam epistolam papae Coelestini a legato Petro, concilium exclamavit: »Hoc justum judicium! Novo Paulo Coelestino! (Mansi 4, 1288).

Haec, quae in concilio oecumenico dicuntur, clare docent, quantas radices in mente graeca jam saec. V. haec opinio egerit!

Eutherius Thyanensis et Helladius Tarsensis in sua epistola ad Sixtum II. scribunt: »Immitamini potius et magnum pietatis praeconem Paulum oculum mundi, quem nos ut pignus habere familiaritatis nostrae erga vestram credimus sanctitatem. Civis enim noster existens errore totius orbis extincto, illius apostolicae sedis factus et ornalentum et a Beato Petro dexteram societatis accepit, ut appareret ab utrisque aepuam subtilitatem dogmatum custodiri (Mansi V. 897). In his verbis ubinam inter Petrum et Paulum discrimensit?! Si hoc modo relatio mutua apostolorum tractetur, tunc nimis non abest, ut ad hodiernum dogma orientale de omnimoda aequalitate omnium episcoporum perveniatur.

b) Quo ad notionem unionis ecclesiasticae.

α) Secundum communem sententiam ille in gremio Ecclesiae est, qui cum Petro, Sede Romana unitur; ipso facto ex hac unione sequitur, veram fidem ab eo, qui cum Petro communicat, haberi. Secundum dictas ambiguas sententias ordo facile inverti potest. Cum Petrus tantum una ex petris secundariis Ecclesiae sit, communio cum eo simpliciter non sufficit ad plenam unionem servandam, quia una pars, etsi principalis, tota res non est. Logice in casibus extraordinariis unio eccleastica extra Petrum dari potest. Hoc modo fere omnes orientales tempore schismatis antiocheni rem concipiebant. Coëtanaei vero theologi orthodoxi hoc unanimiter docent. Non pauci eorum affirmant usque ad saec. IX. papam habuisse primatum universalem, sed postea, ipso haeresi correpto, Ecclesiam sese a »praecipua petra« separando, salvatam fuisse, cum multae adhuc petrae, quae defectum petrae principalis reficere potuissent, remansissent. Nobis hic modus cogitandi apsurdus videtur, cum impossibile nobis apparet, sedem ut custodem fidei constitutam in haeresim delabi posse; sed si rem in luce hujus sententiae etsi falsae consideramus, nil apsurdi et contradictorii invenimus.

β) Si omnes apostoli ad sustentandum aedificium Ecclesiae necessari sunt, idem de succesoribus eorum dicendum est Theoria pentarchiae jam in germine est. Ante schisma quinque patriarchae non ut independentes ad invicem credebantur; post schisma vero Ecclesia jam non regimine monarchico, sed oligarchico, immo democratico regi debere, putatur. Hodiernum systema de ecclesiis autochephalis quid sit nisi ulterior evolutio hujus opinionis? Ab hac opinione ad hodiernam doctrinam orthodoxam de concilio oecumenico, ut unica suprema auctoritate ecclesiastica, iter longum non est.

γ) In theoria traditional definitio Petri pro semper et quolibet casu sufficit, in recenti, ut ultima et theologice omni ex parte satisfaciens, non reputatur, nisi sit a concilio oecumenico probata. Historia ecclesiae orientalis optime hanc mentem illustrat. Nulla haeresis ab orientalibus ut definitive condemnata censebatur nisi judicium conciliare accesserit. Hoc clare patet ex historia concilii ephesini et chalcedonensis. Nestorianismus et eutichianismus Romae solemniter rejecti erant et tamen orientales quantum adlaboraverint, ut huic sententiae etiam concilii oecumenici accederet! In lumine hujus opinionis facillime explicari potest cur patres concilii chalcedonensis voluerint, ut

epistola dogmatica papae Leonis a concilio examinaretur et ab eo approbaretur (Battifol, Le Siege apostolique, p. 549 ss.) Haec non demostrant ab ipsis sententiam papalem obligatoriam non reputatam esse, sed tendentiam animorum orientalium nobis revelant. Possumus dicere carasteristicon ecclesiologiae byzantinae esse: I n c l i n a t i o n e m o m n i a i n E c c l e s i a c o n c i l i a l i t e r, n o n a b u n o, r e g u l a r i.

δ) Ex hujusmodi conceptu sequi potest vinculum unionis ecclesiasticae non personam auctoritatis sed leges a t o t a e c c l e s i a latas, esse. Si episcopus canones non observat ab eo sese separare licet, quia episcopus ita agens sese ab universa Ecclesia avulsit, non vero is, qui unionem eum eo rejicit. Aliquando haec principia etiam Romanae Sedi applicantur. Notum est Nicolaum mysticum schisma fecisse simpliciter, quia Leo V. quartum matrimonium contra canones contraxerat, etsi imperator a Roma licentiam obtinuerat; p a t r i a r c h a e n i m c r e d e b a t n o n s e s e a b e c c l e s i a, s e d p a p a m i m p e r a t o r e m q u e s e p a r a s s e.

Episcopi photiani in VIII. concilio generali statuta canonum supremam normam in Ecclesia esse, aperte profitentur. *„Οἱ κανόνες ἄρχουσι καὶ τῶν πατριαρχῶν. Εἰ γοῦν ἔξω τῶν κανόνων ποιοῦσιν, οὐ στοιχοῦμεν αὐτοῖς“* ore sui principis Zachariae Chalcedonensis declarant. (Mansi, **16,** 378 cf. Jugie, La primaute p. 40; Dogmatica p. 139)

Vita ecclesiae orientalis historiis, in quibus fideles, etiam sancti, contra episcopos patriarchasque insurgebant, quia hi paululum ob pacem Ecclesiae a rigore canonum mere ecclesiasticorum discedebant, abundat (Cf. S. Theodorum relate ad patriarcham Tarasium et electionem Nicephori) Non raro fit in Ecclesia orientali, ut acria proelia inter clerum inferiorem et superorem oriantur. Nullus eorum ad vim auctoritatis vivae ecclesiasticae appellat, sed ad sensum canonum ecclesiasticorum, quibus etiam, eorum opinione, auctoritas viva ecclesiastica parenda est. Hoc modo etiam illa firmissima adhaesio decretis 7 conciliorum oecumenicorum ac si irreformabilia et aeterna essent, explicatur.

c.) Q u o a d r e l a t i o n e m i n t e r C h r i s t u m e t E c c l e s i a m. Ultima et maximi momenti sequela recentis opinionis est tendentia ad Ecclesiam ut invisibilem concipiendam. Si invisibilis Christus (vel Fides) fundamentum Ecclesiae est, facillime ad ideam pervenitur et alias partes Ecclesiae ejusdem specificae naturae ac ejus fundamentum esse. In recte enim concipienda Ecclesia Christus nullo modo fundamentum ejus vocari potest. Fundamentum enim comparationem cum domo, aedificio supponit; si vero fundamentum aedificii visibilis naturae non est nec aliae partes domus tales esse possunt. Logica consequentia harum considerationum alia esse non potest nisi negatio visibilitatis Ecclesiae. Recens opinio ad i n v i s i b i l e m Christum (vel Fidem) *καθ' ἐξοχὴν* applicat *πέτρα* Math. 16, 18, qua v i s i b i l i s Petrus vocatus est. Hoc suo modo agendi suam inclinationem spiritualisticam clarissime demonstravit.

Exempla hujus periculi jam in ecclesiologia praephotiana habentur. Saeculo VIII. non pauci theologi byzantini plus minusve centrum unitatis s o c i a l i s Ecclesiae Christum putabant. S. Tarasium jam citavi. Iterum ad eum redeo, et exemplum offerro ex ejus quodam sermone, quia ille bene mentalitatem ecclesiologicam hierarchiae byzantinae s. VIII. expressit; et hoc duplici ex causa 1. quia a supremo capite ecclesiae byzantinae habitus est; 2. quia publice dictus est, praesente quasi tota Constantinopoli. Finis sermonis erat, ut Byzantinis rationes urgentissimas exponeret, quae suadent, ut ecclesia graeca, usque adhuc ab Ecclesia universali separata, quam prius ad unionem redeat.

Imperatore Leone IV. mortuo 780. Irene ejus uxor loco sui minorennis filii imperio potita est. Patriarcha Paulus, throno abdicato, vita decescit an. 784. Loco ejus Irene simplicem laicum Tarasium nominavit, qui honorem renuebat, sed imperatrix populum appellavit, qui unanimiter Tarasium patriarcham acclamavit. (Teoph. an. 6277, Mig. **108,** 924 ss.)

Immediate post hanc acclamationem Tarasius rostrum ascendit et dictum sermonem habuit, cujus tenor hic fuit:

Omnis boni procuratores, defensores verae fidei et Ecclesiae, imperatores nostri jusserunt me pontificem in eorum urbe esse. Ego meam indignitatem cognoscens necnon onus mihi imponendum meas vires superare hanc dignitatem renuebam. Imperatores judicium vestrum petierunt et acclamantes me elegistis. Timeo consentire vestro voto in mente habens tam

magni et sancti viri Pauli verba »Ne, cum aliis praedicavero, ipse reprobus efficiar« (I. Cr. 9, 27) Timeo adhuc cum Ecclesiam quae »in petram Christum Deum nostrum fundata est« nunc divisam esse videam, et ita, ut nos diverse circa fidem sentiamus (iconophili et iconomachi), conreligiosi vero nostri in Oriente sua fide a nobis differant et cum occidentalibus conveniant. Hoc modo nos separati ab Oriente et Occidente sumus et ab eis anathemate plectimur. Sed »dira prorsus res anathema, quod scilicet hominem a Deo longius fugat et in tenebras citeriores abducens a regno coelorum expellit«.

»Ecclesiae lex et institutum nec litem nec contentionem cognovit, sed quaemadmodum unum baptisma, unamque fidem confiteri amat, ita et concordiam atque consensum in caeteris rebus ecclesiasticis exposcit.«

»Nihil Deo gratius jucundiusque quam si uniti in unam et catholicam Ecclesiam conveniamus ut in symbolo profitemur. Propterea a piis imperatoribus petimus ut concilium oecumenicum celebretur ut videlicet nos, qui unius Dei sumus, unum etiam fiamus, qui Trinitati uniti atque unanimes cultusque ejusdem, qui unius capitis Christi scilicet nostri unum corpus probe connexum atque cohaerens, qui veritatis eadem prorsus sententes atque praedicantes, et e contrario nulla prorsus contentio atque dissensio inter nos intercedat, ut Dei pax, quae omnem intellectum exsuperat, nos omnes custodiat. Si imperatores meo desiderio consentiant, honorem patriarchalem accepturus sum; sin vero, oboedientiam non praesto, ne anathemati subjiciar et in ultimo judicio ut damnationem evadam (Theophanes, l. c.)

Tunc Tarasius responsum populi exquirit et omnes concilium cogendum decreverunt.

Punctum centrale hujus sermonis est: omnino restituenda est unio cum aliis ecclesiis idque per concilium generale. Illud veram doctrinam definiet et haec vinculum unionis omnium christianorum erit. Ecclesia cognoscit »unum baptisma unamque fidem... ita et concordiam atque consensum in caeteris rebus ecclesiasticis exposcit«.

Nulla allusio ad unitatem socialem per Sedem Romanam (»Petra« Math. 16, 18 Christus est.)

Nullum periculum in illicitum modum spiritualiter concipiendae Ecclesiae labendi habetur si Christus ejus caput vocatur, quia cuilibet societati etiam per alium praesidere potest. In nostro casu invisibilis Christus visibili Ecclesae per papam visibilem praeest. Christus etiam recte vocari potest fundamentum fidei nostrae vel caput corporis mystici Ecclesiae quia utrumque, ut ejus caput et fundamentum invisibile est. Haec est etiam ratio cur a S. Paulo Christus non vocetur fundamentum simpliciter Ecclesiae, sed Fidei vel melius totius oeconomiae divinae et caput mysticum Ecclesiae.

Conclusio.

Istae ergo sunt sequelae ultimae, quae hodie ab orientalibus docentur. Principia vero earum jam saec. VI. magna ex parte mentes byzantinas occuparunt. Hae opiniones eo magis divulgabantur, cum a doctoribus maximae auctoritatis apud orientales professae fuissent (S. Basilius, S. Cyrillus Alex.) Sicut hi sancti ita etiam multi alii theologi byzantini has doctrinas sensu heterodoxo non intellexerunt. Sed tamen nunquam obliviscendum est, principia, quae semel mentem possederunt, singulis in casibus ad ultimam et extremam conclusionem procedere, quin tamen ipse auctor putasset quaestioni, connexae cum ea, de qua immediate loquitur, totam vim verborum tribuere. Nobis nullam seriam difficultatem supracitata verba synodi ephesinae vel episcoporum Ciliciae creant, cum haec scribentes vel pronuntiantes sub influxu doctrinae de multiplici fundamento ex una parte essent, ex altera bene intelligerent, quanti de Ecclesia romana S. Paulus meritus fuissent. In hac animi dispositione istiusmodi expressiones facillime pronuntiantur, quin revera affirmari voluerit, Sedem Romanam ideo Christi Ecclesiae praesidere, quia eam Paulus fundavit. Alii autem postea in condicionibus, in quibus vivunt, volentes suum statum unioni cum Roma non faventem justificare, facillime sententias, ab eorum auctoribus catholice intellectas, suo heterodoxo modo concipiunt et ita quasi subitanea adhaesio Orientis schismati Photii et Caerularii explicari potest.[10]

Haec dissertatio est non tantum historici, sed etiam theologici caracteris. Cum vero theologia historiae contradicere non possit, timeo ne quis me heterodoxiae accuset

et eo ipso totam thesim et documenta a me allata falsa declaret. Doctrina catholica in concilio vaticano definita, docet Matth. 16, 18, directe et immediate personam Petri respicere. Hanc doctrinam Ecclesia e sua traditione hausit. Insuper Ecclesia sententiam modernistarum, qui docent, ss. Patres aeque ac alios mortales judicandos esse, reicit. Cuidam videri posset, thesim in hoc libello propugnata hoc errore laborare. Errore etiam contra infallibilitatem traditionis laborare cum ecclesiologiam graeco-byzantinam a traditione deviasse doceat et πέτρα Matth. 16, 18, non de Petro intellexisse, quod Ecclesia in concilio vaticano docet. Alius error videri posset, me affirmare quosdam illustrissimos patres ac doctores ut s. Basilium, Cyrillum Alexandrinum, Joannem Damascenum, Theodorum Studitam in omnibus partibus cum doctrina vaticana non consentire. Ideo nonnulli objicere possent a me eadem regula critica sanctos patres ac alios scientificos mensurari.

Tamen in animo meo maxime persuasum habeo a doctrina huius dissertationis minime laedi doctrinam ecclesiasticam de infallibilitate traditionis nec non auctoritate ss. patrum.

1. Ante omnia prae oculis habendum est, a me nullo modo affirmari patres vel doctores antiquos communiter vel maiori ex parte negasse vel attenuasse primatum realem jurisdictionis s. Petri et ejus successorum in universam Ecclesiam. Affirmare et demonstrare tantum intendo quosdam patres ultimam rationem constitutionis ecclesiasticae considerantes, Christum immum fundamentum esse credidisse et hac opinione imbutos suae doctrinae difficultatem in Matth. 16, 18, invenisse, qua ut sese liberarent hunc textum de Petro non explicasse. Ideo in hac suppositione auctoritas theologica patrum non laeditur, quia illi patres, dum ita procedunt, non sunt testes traditionis, sed viri scientiae, in qua sancti patres iisdem legibus ac alii scientifici subiacent. Verum est omnino omnes theologos etiam ut viros scientiae theologicae errare non posse, sed tantum si suam sententiam exhibent ut doctrinam Ecclesiae. Si vero ut suam privatam opinionem tradunt, tunc errare possunt et revera non semel erraverunt. Relate ad hoc in nostro casu duo facta verificari possunt a) Maior pars patrum universalis Ecclesiae Matth. 16, 18, de Petro intellexit. Tantum quidam patres et doctores cujusdam determinitae partis Ecclesiae oecumenicae (graeco-byzantinae) in hac re errarunt. Contra hanc specialem opinionem theologiae scientificae graeco-byzantinae, theologi latini, syri, armeni eorumque liturgiae, necnon ipsa liturgia byzantina stabant b) Etiam illi patres, qui novis idaeis adhaerent, eas ut doctrinam fidei non propugnant sed ut propriam opinionem. Quod clarissime apud s. Cyrillum Alexandrinum apparet necnon ex eo, quod hi auctores quandoque etiam de Petro ut πέτρα Ecclesiae sensu vaticano loquuntur. In posteriori aetate revera secerni potest a quibusdam hanc opinionem ut doctrinam Ecclesiae tradi, sed non est obliviscendum hac aetate in ecclesia byzantina spiritum schismaticuum et antiromanum jam praevaluisse.

Quod vero attinet secundam difficultatem scilicet, a me quosdam illustrissimos patres aeque ac alios mortales fallibiles judicari, haec sunt distinguenda: Ecclesia revera quosdam patres ac doctores non tantum ut testes traditionis sed etiam ut exploratores scientiae theologicae magis exaltavit et quasi lucernas et magistros in cognoscenda vera doctrina Ecclesiae declaravit. Tales sunt ex gr. s. Augustinus, s. Cyrillus Alexandrinus, s. Joannes Damascenus. Sed sciendum est ab Ecclesia totam doctrinam horum doctorum, a qua sine gravi ratione dissentire non liceret ut magistram et lucernam aliis declaratam non esse, sed tantum quandam specialem quaestionem. Sic doctrinam s. Augustini de gratia Ecclesia omnibus aliis praefert et eum »doctorem gratiae« vocat. S. Cyrilli doctrinam de hypostatica unione Ecclesia ab errore immunem credit, non vero totum eius systema christologicum, eo minus ecclesiologicum. S. Joannes Damascenus speciali laurea in doctrina iconologica ab Ecclesia in VII. concilio oecumenico coronatus est. In aliis doctrinis theologicis infallibilis Ecclesia his patribus maiorem auctoritatem, ea quam ali possident, nunquam attribuit. Nullus autem pater vel doctor in hac dissertatione allatus ut magister in doctrina ecclesiologica unquam ab Ecclesia proclamatus vel creditus fuit.

Prevlaka.

Historijska rasprava.

Ivo Stjepčević

Postanak manastira i crkve sv. Mihovila.

Prevlaka je maleno poluostrvo, dugo kojih 300, a široko oko 200 m, koje se pružilo u more na južnoj strani tivatskog zaliva.[1] Ono je dio neznatne uzvisice, koja počinje na Brdima i preko Prevlake se nastavlja ostrvima Stradioti[2] i Otoka (Gospe). Spojeno je s kopnom niskom prijedžbom i suhim je pristupačno za najveće plime. Poluostrvo je obraslo bujnom vegetacijom, a ponajviše se ističe maslina i vinova loza, te pruža osobito ljeti ugodan boravak.

Ime se »Prevlaka« javlja u povjesnim ispravama u raznim oblicima: »Prevlacha«, »Preblacha«, »Prienlacha«, »Privilaqua«, »Prielaqua«, »Previlacha«.[3] Uz ovaj naziv sačuvao se i drugi stariji, koji se uporedo sa prvim javlja do u XV. vijek. Naziv je taj: Tombe, Tumba, Tomba, a dolazi od grčke riječi »týmbos« ili latinske »tumulus« i znači: humak, brežuljak.[4]

Što Prevlaci osobitu važnost daje jesu ostaci porušenih zgrada. Najvažnije su ruševine crkve sv. Mihovila i manastira, koji je uz crkvu ležao, a koje se nalaze na sjevero-zapadnoj strani nedaleko od današnje crkvice sv. Trojice. Od crkve su sačuvani poviši ostaci zidova, pak se po njima može ustanoviti njezin oblik i opseg. Duga 21, a široka 13 m, bila je podijeljena u tri broda, koji su za-

[1] Bokokotorski se zaliv dijeli u tri manja: ercegnovski, tivatski i risansko-kotorski.

[2] Ime je nastalo u doba mletačke vladavine po vojničkoj posadi sastavljenoj od vojnika stratiota — grčkih plaćenika u mletačkoj službi. M. S. M. Commissiones et Relationes Venetae, II, 49. U starijim spomenicima običan je naziv »Insula s. Gabrielis« po crkvi, koja se na njemu prije XV. v. dizala.

[3] Sudski Arhiv kod Okružnog Suda u Kotoru (S. A.): sv. V., 823—825; sv. VII., 759; X., 145, 445.

[4] S. A. sv. IV., 129—134, 253—255; sv. V., 11; sv. IX., 394. Istim imenom osim same Prevlake označena su i susjedna Brda: S. A. sv. VI., 460, 925.

vršavali zaključnim apsidama, a građena je bila u romanskom stilu sa jakom bizantinsko-longobardskom primjesom. Pored ovih ruševina važne su one t. zv. kaštela, koji se nalazi na jugo-istočnom dijelu, na mjestu zvanom »Biskupija«.[5]

Prevlaka, na kojoj se danas diže samo crkvica sv. Trojice i jedna nenastanjena kuća, bila je u starije doba sa okolinom vrlo važna. Sudeći po ulomku mozaika, koji se nalazi u središnjem dijelu i po rimskim natpisima,[6] zaključiti je, da je bila u rimsko doba nastanjena, služila je možda kao ljetovalište građanima Acruvium-a, koji se vjerojatno nalazaše u njezinoj blizini, jer je dao ime današnjem Grblju.[7] Kad je negdje za seobe naroda Acruvium razoren, preostali se stanovnici zakloniše na sigurnije mjesto, u današnji Kotor. Nova otadžbina zadrža svoje staro ime, Catharon, Caddaron, Decateron, Decatarum, Catharum, Cattaro, Kotor, vjerojatno ilir-

[5] Iscrpivi opis ruševina na Prevlaci i okolnim mjestima vidi kod Mladena Crnogorčevića, Miholjski Sbor, Beograd 1895.

[6] Mommsen bilježi natpis:

C . EGNATIO
C . F . SERG
MARCELLO . DEC .
IULIA . TERTULLA . MATER
IULIUM . PHILINUM . ET
IULIUM . CRESCENTEM
LUBERTOS . TESTAMENTO
PONERE . IUSSIT
L . D . D . D .

Corpus Inscript. Latin. Vol. 111, 1738.

Mommsen je zabilježio ovaj natpis kao nađen na Prevlaci kod rta Oštre, očito zaveden jednakošću imena obaju poluostrva. Pošto se natpis nalazi u crkvici sv. Trojice, a nema opravdana razloga, da bi tu bio prenesen sa rta Oštre, začudno je, kako se i domaći pisci povedoše za Mommsenom! Gelcich: Memorie storiche, 22; Butorac: Boka Kotorska, 45.

Crnogorčević kaže, da su pred 20—30 godina nestale sa Prevlake neke ploče sa grčkim, latinskim i srpskim natpisima i da ih je odnijela neka lađa. Isti donosi dva rimska natpisa nezabilježena kod Mommsena:

ETPE	D. M. S.
TRON	Q. EGNATI
CIPO	CLEMENTIS
PAUL	CCC
MOIN	
PO	

Prvi je nađen na Prevlaci, na mjestu gdje i mozaik, a drugi na susjednim Brdima. Crnogorčević, o. c. 23.

[7] Antun Mayer, Wo lag das alte Acruvium? Indogerm. Forschung. 44, 1926, 193—201.

skog podrijetla,[8] ali se građani pored »cives Catharenses« (građani kotorski) ponosom nazivahu i starim imenom »cives Ascrivienses« (građani askrivijski). Oblik »Ascriviensis« mjesto »Acruiensis«, nastao je vjerojatno pogreškom prepisivača rimskih pisaca, kod kojih se jedinih, koliko je dosada poznato, to ime sačuvalo.

Osnutkom slavenskih državica na zapadnom dijelu Balkana oživljuje i Prevlaka. Po pričanju popa Dukljanina, kralj Prelimir imađaše brata Krešimira, koji je vladao Bijelom Hrvatskom i Bosnom. Krešimirov sin Leglet prebivaše na Prevlaci, gdje je sagradio tvrđavu i dvor.[9] Jesu li današnje ruševine t. zv. kaštela djelomični ostatak Legletove tvrđave ili je to građevina iz mletačkog doba, ne može se pouzdano reći. Crnogorčević veli, da zgrade nijesu u isto doba podizane.[10] Oko god. 1421. podigoše Kotorani, odnosno mletačka vlada, na Prevlaci neku tvrđavu, da drži u pokornosti nemirne seljane Grblja. Po odgovoru republike kotorskim poslanicima, 15. jula 1421., izgleda, da nije govora o preustrojstvu nekog kaštela, nego izgradnji novog na zemljištu, kojim je Republika htjela dotirati crkvu sv. Marka u Kotoru.[11] Moguće, da je kaštio, podignut oko god. 1421., kasnije bio pregrađivan.

Po kazivanju istog Dukljanina, na Stradiotima u crkvi sv. Gabrijela, negdje u prvoj polovici XI. v., ubiše Kotorani kneza Dragomira, gospodara Huma i Trebinja, koji bijaše ustao protiv Bizantinaca. Kotorani, njihove pristaše, namamiše kneza na otok i prirediše mu sjajnu gozbu, za vrijeme koje napadoše na Dragomira, ali se ovaj zakloni u crkvu sv. Gabrijela. Urotnici se popeše na krov i s krova ga ubiše.[12] Crnogorčević kaže, da se pred 20 godina našao na Brdima sarkofag, za koji se misli da je grobnica Dragomirova, a nalazi se na Opatovu (Lastva) i služi kao uljanica.[13]

Na Prevlaci, drži Jireček, da se ima tražiti Porfirogenetov diokliiski grad »to Noygráde« (Novigrad),[14] ali se tomu protivi okolnost, da Prevlaka pod tim imenom nije nigdje označena, kao također i to, da Kotor sa okolicom nije pripadao Diokleji, već je, u Porfirogenetovo doba, bio sastavni dio bizantinske Dalmacije (thema Dalmatia).[15] Teško se složiti i sa Crnogorčevićem, koji vidi

[8] Kon. Jireček, Handelsstrassen, 6.

[9] Lucius, De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 294 »Leglet... residente in Culfo de Cattaro in loco, qui traiectus dicitur, ubi castellum sibi construxerat et Curiam.« Citat iz popa Dukljanina.

[10] Crnogorčević, o. c. 19.

[11] Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium (M. S. M,), Listine, VIII, 96.

[12] Lucius, o. c. 296. Item.

[13] Crnogorčević, o. c. 26.

[14] Jireček, Handelsstrassen, 20.

[15] Pogriješno je mnijenje Butorca, da cijelo područje na jug Kotora i u neposrednoj blizini nije pripadalo autonomnomu gradu, već je priznavalo

Prevlaku spomenutu u ugovoru omiškog kneza Nikole i Kotorana god. 1167. U tekstu ugovora, kako ga Farlati nosi, stoji »a Malonta usque Trasti«, što se očito odnosi na današnje Trašte.[16] No i ako bi se kao ispravno uzelo čitanje »a Malonta usque Tracti«,[17] Traiectus (Prevlaka) zove se i predžba, koja spaja rt Oštro sa kopnom, a ta je radi geografskog položaja bila podesnija, da u ugovoru bude spomenuta.

Boka i okolni predjeli, premda politički ovisni o Bizantu do konca XII. v., stajahu pod pretežnim kulturnim i religioznim utjecajem Zapada. Kad se monasi sv. Benedikta (480—543.), nazvani Benediktinci, raširiše po svim krajevima zapadne Europe, zasnovaše mnogobrojne manastire i u Boki i susjednim krajevima: na Bojani, sv. Srđa; u blizini Bara na Rotcu, sv. Marije (s. Maria de Rotez); sv. Marije u Risnu (s. Maria de Resson); sv. Marije u Budvi (s. Maria Buduanensis); sv. Jurja pod Perastom (s. Georgius de Culpho); sv. Petra u Bogdašićima (s. Petrus de Gradez); sv. Luke u Krtolima (s. Luca de Chertale); sv. Petra u Bijeloj (s. Petrus de Campo); sv. Marka u Tivtu (s. Marcus de Pinita)[18] i sv. Mihovila na Prevlaci (s. Michael de Tombe)[19] U Kotoru se spominju manastiri: sv. Martina, kod današnje crkvice sv. Ane; sv. Petra na Šuranju;[20] ženski manastir na mjestu današnjeg franjevačkog sv. Klare; i možda sv. Mihovila u gradu.

Manastir i crkvu sv. Mihovila na Prevlaci osnovaše Kotorani i pokloniše Benediktincima. Da je tako svjedoči darovština kotorskog biskupa Ursacius-a iz god. 1124. U prvoj polovici XII. v. pregnuše građani, da svom pokrovitelju sv. Tripunu podignu novu crkvu, jer je prva, podignuta početkom IX. v., bila porušena. Da

vlast dukljanskih vladara (o. c. 100.), jer Kotorani, pa Dukljaninu, priređuju gozbu i ubijaju Dragomira na Stradiotima, a g. 1124. biskup Ursacius dogovorno sa upravom grada podjeljuje Prevlaku crkvi sv. Tripuna (Farlati, Illyricum sacrum, Tomus VI, 433), što oboje uključuje vlast grada.

[16] Farlati, 434.

[17] Smičiklas, Codex dipl. 11, 116.

[18] Mjesto Pin u Tivtu označeno je još u XV. v. »ad pinitam« S. A. sv. 11, 430.

[19] Za neke od ovih manastira doznaje se po pismu Pape Klementa VI. upravljenom caru Dušanu, 6. jan. 1346. Vidi dodatak.

[20] Po pripovijedanju i nekim ruševinama izgleda, da je manastir ležao u selu Škaljarima pod Vrmcem, koje se selo do kasno u XV. v. zove Surana (»Petrus Abbas s. Dopni de Surana...« S. A. sv. 1, 282; ... in surana ad puteum... S. A. sv. VI., 453; ... penes eccliam s. crucis extra portam catari de surana... S. A. sv. VI., 469); ime Škaljari susreće se prvi put god. 1451. (»Pethicus filius Rathichi de Scaglaris...« S. A. sv. CXLIX, 652). Butorac pogrešno nazivlje Škaljare = Levljani (o. c. 71, op. 2).

pokriju trošak pokloniše crkvi Prevlaku, koju su Benediktinci bili napustili. Darovština, koja se djelomično sačuvala, glasi: Ja Ursacije, biskup, zajedno sa priorom Melom i kotorskim plemićima, u prvom redu katapan Busina, Juraj Gurbana, Evacije Bolija Grona Crosi, Vid Dabrace, Tripo Domana, Ursacije Visao, Šimun Pavla, Vital Grasana Derza, Sergije Buda, Miho Belec, Gojislav Derza i Baliaca, po prvi i drugi put vijećnici, zazvonismo u zvono »i dajemo Tumbu sv. Arhanđela crkvi sv.Tripuna, t. j. od Vajca do obale morske i od obale morske do Vajca i t. d.«[21] U darovštini, istina, nije govora o osnovanju crkve i manastira sa strane Kotorana, ali se ovo dade izvesti: ako biskup provađa inkorporaciju »Tumbe sv. Arhanđela« — crkva dakle već postoji — privolom uprave grada, moglo je to biti stoga, što je grad imao pravo patronata, pravo pak patronata vjerskih ustanova dobivali su redovito osnivači samih ustanova.

Darovština ne govori ni o benediktinskom manastiru, koji bi uz crkvu postojao, ali prazninu popunja pismo pape Klementa VI. upravljeno 6. jan. 1346. Štefanu Dušanu,[22] gdje je postojanje manastira izričito naglašeno; kao također i ulomak natpisa nađen u prevlačkim ruševinama u samoj crkvi, na kojemu se označena riječ

---

[21] »... Ego Ursacius Episcopus una cum Mele Priore, & Nobilibus Catharensibus, in primis Businas Catapanus, Georgius de Gurbana, Evaicius Bollia de Groni Crosi, Vita Dabrazze, Tryphon de Domana, Ursacius de Visao, Simeon Pauli, Vitalis de Grasana Derza, Sergius de Buda, Micha de Belez, Goislavus Derze, Baliazza bis & semel Consiliarii pulsavimus campanam... donamus Tumbam S. Archangeli ad Ecclesiam S. Tryphonis, videlicet a Vaize uspue ad litus maris, & a litore maris uspue ad Vaize...« Farlati, 433; Fl. Cornelius, Catharus Dalmatiae Civ. 18.

Povelja kralja Radoslava, Arasija 15. jula 1250., kao potvrda one dukljanskog kralja Gjura, koji da je Kotoranima dao Prevlaku u patrimonij, da ponovno sagrade crkvu sv. Arhanđela, koju su u početku kao pravi osnivači bili sagradili i tako da su podigli crkvu na čast sv. Arhanđela Mihovila (Fl. Cornelius, o. c. 51; Farlati 440) očito je nespretni falsifikat, sastavljen od Kotorana negdje u doba očekivanja mletačke vladavine, vjerojatno, kad se radilo o povratku Luštice i okolnih mjesta kotorskoj općini. Radoslav je svrgnut s prijestolja negdje koncem 1233., a povelja je datirana 1250.! Obzirom međutim na neosporivo pravo Kotorana na Prevlaku nije isključeno, da su jednom postojale autentične povelje i Gjura i Radoslava, ali su vjerojatno nastradale ili god. 1378., kad je Vettorio Pisani zapalio grad, ili drugom prilikom, jer je Kotor dvaput pretrpio opći požar. Pri požaru propadoše mnoge javne isprave, što se vidi iz kasnijih sudskih rasprava. S. A. sv. II, 388, 490; sv. V., 778, 798; sv. VIII., 95. Biskupski Arhiv (B. A.) sv. XI., (7), 328.

[22] Vidi Dodatak.

»abbas« bez sumnje odnosi na starješinu benediktinskog manastira, koji taj naslov redovito nosi.[23]

Boravak Benediktinaca na Prevlaci treba tražiti prije početka XII. v. Biskup Ursacije, god. 1124. mogao je s poluostrvom samo kao praznim raspolagati; Ursacijevu darovštinu potvrđuje godine 1181. biskup Buchius,[24] a početkom druge polovice XIII. v. crkva i manastir prelaze u trajni posjed zetskih episkopa do prvih godina druge polovice XV. v.[25]

Neosnovana je tvrdnja Milakovića, Crnogorčevića i drugih, koji u crkvi i manastiru vide zadužbinu Stefana Prvovjenčanoga,[26] jer je oboje postojalo prije Nemanjića. Po kamenim ostacima bizantinsko-longobardskog stila dalo bi se zaključiti, da su građeni od IX—XI. v. Ali nije isključeno, da su u doba Nemanjića, pri prelazu u posjed sljedbenika grčkog obreda, izvedene koje izmjene.

Zetski episkopi.

Koncem XII. v. nastupi u Boki znatna politička promjena. Bizantinci iza smrti cara Emanuela, poslije skoro sedamstogodišnjeg vladanja, napustiše Boku, a raški župan Stefan Nemanja god. 1185. zauze Kotor i okolicu. Političke promjene donesoše sobom promjene i u vjerskim odnošajima. Veze između istočne i zapadne crkve bijahu već god. 1054. potpuno prekinute, a Nemanja, premda je nastojao sa Zapadom sačuvati prijateljske odnošaje, ipak je svom dušom pristajao uz istočnu crkvu. Kad je njegov sin Sava pristupio organizaciji srpske crkve, među ostalim biskupijama po Raškoj, on osnova i episkopiju za Zetu. Savin pokret imao je nesumljivo utjecaja i na slavenski živalj u Boki, gdje nije isključeno, da je već po-

---

[23] Natpis glasi:

AD HONO
RI ABBATIS

Crnogorčević, o. c. 23.

[24] Farlati, 434; Fl. Cornelius o. c. 19.

[25] Pri posveti crkve sv. Tripuna, god. 1166., spominje se Petar opat sv. Mihovila kotorskog,... et Petro abbate sancti Michaelis Catarensis... (Smičiklas, Codex diplomat. 11, 102.). Ovdje može biti govora o crkvi sv. Mihovila u Kotoru, a ne o onoj na Prevlaci, jer potonja pod nazivom »Chatharensis« nije nigdje označena. Po dotičnoj stavci, ako se pod imenom abbas ne razumije obični upravitelj crkve, kao »abbas s. Dopni de Surana« (S. A. sv. I., 282), moglo bi se posumnjati, da je u Kotoru uz crkvu sv. Mihovila postojao također benediktinski manastir. Napomenuti je, da u istoj ispravi, kako je Farlati donosi, nema spomena o opatu sv. Mihovila kotorskog. (Farlati, 433.)

[26] D. Milaković, Istorija Crne Gore, Zadar 1856., 73. Crnogorčevič o. c. 6.

stojalo pripadnika istočnog obreda sa slavenskim jezikom u crkvi,[27] pak je velik dio vanjske Boke pristao uz srpsko-pravoslavnu crkvu. Kotor i bližnja mu okolica osta trajno uz zapadnu crkvu, jer je upliv Zapada bio vrlo jak, pak se i slavenski življ, koji je postepeno zamjenjivao romanski, potpuno asimilirao tako, da o istočnoj crkvi u gradu tek je govora polovicom XVII. v.

Velika se borba vodila među istoričarima o mjestu na kojemu je sv. Sava osnovao zetsku episkopiju. Jedni vide njezino sjedište u manastiru sv. Mihovila na Prevlaci,[28] drugi u manastiru sv. Mihovila u Zlatici kod Podgorice.[29] Pitanje se, izgleda, može riješiti, ako se odijeli mjesto osnutka episkopije od mjesta susljednog, možda i ne redovitog, boravka zetskih episkopa na Prevlaci.

Nema dokaza, da bi sv. Sava odabrao Prevlaku kao sjedište episkopije, naprotiv postoje ozbiljne okolnosti, koje govore za Zlaticu. Učenik sv. Save Domentijan piše, da je zetska episkopija bila

---

[27] U spomenutoj ispravi o posvećenju crkve sv. Tripuna, u primjerku, koji se čuva u Arhivu Jugosl. Akademije, imenima... Michaele abbate sancti Johannis et cum Petro abbate sanctorum Sergii et Bachi... nadodato je istom rukom, kao što Smičiklas opaža, poviše »abbas« naziv »archimandrita«, koji je naslov u porabi kod monaha istočnog obreda. Smičiklas, Codex diplom. 11, 102. Treba naglasiti, da je dotični naslov nad potonjim pogrešno napisan, jer je manastir Sv. Srđa i Baha pripadao Benediktincima.

Poraba slavenskog jezika u službi Božjoj bio je bez dvojbe jedan od glavnih povoda, da je pučanstvo vanjske Boke pristalo uz srpsko-pravoslavnu crkvu. To su uvidali i crkveni krugovi u Kotoru, pak se zato u selu Bogdašićima, koje se dolaskom Venecije povratilo katolicima, susreta glagoljaški svećenik [B. A. sv. XI. (7), 419]. Značajna je u tom pogledu stavka iz oporuke, 15. oktobra 1444., Talijana, jednom kotorskog kancelara, Paula de Montelbaro, koji određuje, da se sva njegova dobra prodaju i utjerani novac stavi na dobit... »Una pars dicti lucri dispensetur anno singulo in perpetuum in uno sacerdote seu victu et vestitu unius sacerdotis qui continuo stare debeat ad stam Trinitatem et ibi singulo die celebrare debeat missas et officia divina more sacerdotum de Dalmatia vel Croatia in sclavonica lingua scilicet secundum ritum latinorum...« (dio rečene dobiti neka se svake godine za vazda upotrijebi za jednog svećenika t. j. za hranu i odijelo jednog svećenika, koji će uvijek stanovati na sv. Trojici i svakog će dana služiti Misu i obavljati službu Božju po običaju svećenika u Dalmaciji ili Hrvatskoj u slavenskom jeziku t. j. po obredu latinskom). S. A. sv. CXLIX., 316.

[28] G. Petranović, Šem. jep. bokokot. 1874.; K. Jireček, Handelsstrassen...; Arh. Dučić, Glasnik srp. uč. društva, sv. 41, 48, 57; S. Novaković, srp. obl. X. i XII. v.; Golubinski i t. d.

[29] I. Jastrebov, Glasnik srp. uč. društva 48; Sv. Niketić, Sion, 1874.; S. Vulović, Crkva katol. i vjeroispov. istočno u Boki Kotorskoj, Zagreb 1875.; Gelcich, La Zedda, Spalato 1899.; M. Šobaić, Starine u Zeti, Beograd 1892.

osnovana pri crkvi sv. Mihovila blizu Drepa. O kakovom Drepu u blizini Prevlake nema govora, dočim se u Podgorici, kojoj je Zlatica u blizini, nalazi predjel Drpe. Istina, da je po filološkim pravilima teško iz Domentijanova »Drepa« izvesti današnje »Drpe«, ali nije isključena pogreška prepisivača Domentijanova djela. U ilovačkoj krmčiji napisanoj god. 1262. po zapovijedi zetskog episkopa Neofita, uz ime manastira, spominje se ime mjesta... v crkvi arhangela Mihaila na mjeste Ilovice. Da je Prevlaka bila kadgod nazvana Ilovica, ili da je to mjesto ležalo negdje u blizini, nema spomena. U borbi između dubrovačke i barske crkve, Ivan de Plano Carpini, barski nadbiskup, na prolazu kroz Dubrovnik, predlaže 12. jan. 1249., dubrovačkom nadbiskupu Ivanu, sastanak u manastiru sv. Mihovila u kotorskom zalivu.[30] Kad bi sv. Sava na Prevlaci bio osnovao zetsku episkopiju, teško je vjerovati, da bi katolički nadbiskup odabrao kao mjesto sastanka baš residenciju zetskog episkopa, s kojim kao odijeljenim od Rima nije podržavao veze. Za Zlaticu govori i njezin centralni položaj, kao također i okolnost, da se Nemanja rodio u blizini Zlatice, pak je sv. Sava osnutkom episkopije mogao počastiti rodno mjesto svog oca.

Pogrješno je pak mišljenje, da Prevlaka nema nikakove veze sa zetskom episkopijom, dotično da episkopi nijesu na njoj boravili, makar i neredovito, kao što pokazuju slijedeći podaci:

a) Područje prevlačkog manastira u javnim ispravama redovito je označeno imenom: »methochia sancti Michaelis«.[31] Ovaj grčki naziv rabljen je u istočnoj crkvi i označiva stalno područje ovisno o nekom manastiru. Na Zapadu toj riječi nema mjesta, pak ni u samoj Boki, osim područja prevlačkog manastira. Istodobno sa ovim postojala je benediktinska opatija sv. Jurja pod Perastom. Području opatije pripadaju još početkom XV. v. Perast, Većebrdo, Djurić, Strp i Lipci;[32] stanovnici se nazivlju u ispravama »homines conventus s. Georgi de culpho«, ali nazivu »methochia« nema traga. Razlog je, što su kod sv. Jurja stanovali Benediktinci, dočim na Prevlaci monasi istočne crkve.

b) Nad vratima crkve sv. Petra u Bogdašićima čita se ćirilovski natpis:

»V ime oca i sina i svetago duha i svete bogorodice i svetih vrhovnih apostola ja milostiju božjom jepiskop zetski Neofit sazdah hram sij v oblast svetago Mihaila v dni blagočastivago i bogom državnago i svetorodimago gospodina kralja Stjefana Uroša sina

---

[30] ... Catare, vel ad sanctum Michaelem in culfo Catari... Smičiklas, Codex dipl. 378.

[31] Statuta civitatis Cathari, Venetiis 1616., 228, 241; S. A. sv. I., 184, 301; sv. II., 314; sv. III., 356; sv. IX., 218, 483; sv. VIII., 48, 68, 124—144; sv. X., 18; sv. XIV., 608.

[32] S. A. sv. I., 217; sv. VI., 258; sv. VII., 412; sv. VIII., 88; sv. IX., 28.

prvovjenčanago kralja Stjefana vunuka svetago Simeona Nemane v lieto 6757—6777.«

Ploča je prelomljena, što je dokaz, da je s druge zgrade u današnju uzidana. Iz natpisa slijedi, da je zetski episkop Neofit, za vladanja Stefana Uroša (1242—1276.) sazidao neku crkvu u oblasti sv. Mihovila, dakle je ista potpadala njegovoj jurisdikciji.

c) Negdje oko god. 1309. mletački brod, vlastništvo kuća Contareno i Barbo, nastrada u kotorskim vodama. Dužd Gradenigo pismom 10. maja 1309. zahvaljuje kralju Urošu, da je naredio biskupu sv. Mihovila, kod kojeg se čuvaju spasene stvari, da ih povrati vlasnicima.[33] Brodolom se zbio ili u Boki ili u zalivu Trašte. U duždevu pismu istoga dana upravljenom konsulima u Kotoru stoji »... koji je pretrpio brodolom nad Kotorom...«.[34]

d) »Dne 27. aprila 1335. Prven »čovjek biskupa sv. Mihovila« (homo epi sci Michaelis) daje u polog za 50 perpera Radogostu čovjeku Pashala Bartoli zemlju u Mrčevcu uz uvjet, da zemlja bude njegova, ako kroz 2 godine ne povrati novac«... kao što se vidi u pismu gospodina biskupa sv. Mihovila.[35]

e) 27. maja 1335. Tvrdoje, sin Belije iz Luštice »... čovjek biskupa sv. Mihovila...« očituje, da je prama običajima zemlje primio od Nucija Gile na pašu za tri godine neka goveda. Luštica je pripadala području prevlačkog manastira, pak je zato Tvrdoje nazvan čovjek biskupa sv. Mihovila.[36]

f) U ratu između Kotora i Dubrovnika određuju potonji, 18. oktobra 1360., poslati metropoliti jednog plemića na dogovor.[37] God. 1361. (11. jula) naređuju zapovjedniku galije, da ne napada na metropolitu i njegove ljude.[38] Iste godine, 20. oktobra, izdaju naredbu, da se štede ljudi metropolite sv. Mihovila.[39] 10. februara 1362. ovlašćuju rektora, da može odgovoriti metropoliti sv. Mihovila, ne dajući mu ništa živeža.[40]

O kojem drugom biskupu, odnosno metropoliti sv. Mihovila, spomenutom u gornjim ispravama, osim o onom zetskom, nema govora.

g) Godine 1431. (9. aprila) vodi se u Kotoru pred providurom Nikolom Pisani i gradskim sucima rasprava između Bogieslava, Jurka i Liepoe, sinova Dobroslava Bubanić, nastanjenih u Kotoru, i Bogete Miošić sa Tombe (Brda). Prvi tuže Bogetu, da drži neku

[33] M. S. M. Listine, 1, 239.

[34] Idem ... Quae passa fuit naufragium super Catarum...

[35] S. A. I. 327.

[36] ... homo episcopi sci Michaelis... S. A. sv. I., 334.

[37] M. S. M. Mon. Ragus. III., 49.

[38] Idem 93.

[39] Idem 131.

[40] Idem 161.

njihovu zemlju, za koju »... mi Bubanići o svemu ovomu, t. j. o rečenoj zemlji, posjedujemo pisma metropolitina i ta pisma podnosimo vašem sudbenom dvoru...«[41] Bogeta kaže, da je zemlja njegova djeda Miloša, koju je bio oduzeo Dobretik Goišić i povratio pred 25 godina. Na repliku Bubanića odgovara opet Bogeta: »Uzvišeni moj gospodine! Ima više od 40 godina, da je David bio naš metropolita i bio je Tutorma i Voćet i Dobretik Goišić, i oni su u to doba bili moćniji od drugih i ratovahu s Kotorom i gospoda kotorska zauze kaštio i poplijeni Lušticu i mi siromasi tako opljačkani pođosmo tko ovamo tko onamo. Potom umrije David, i bi učinjen metropolitom Arsenije i pošto su moguća bila spomenuta braća, svojta i stričevi Radice i Dabišina... zaposješe njegovu zemlju. I ovu sam zemlju našao u rukama strica Radice i Dabišina, t. j. Dobretika, koji je bio obješen od kotorske gospode...«[42] U replici Bubanića stoji, da su zemlju do nedavno držali Voćeta Goišić i Radica Tutormić »... Jer, gospodo, zemlje metropolitine ne mogu se posjedovati kao patrimonij, kao što ću ja dokazati cijelom Lušticom, da se kao patrimonij ne može posjedovati osobito ono, što pripada crkvi...«[43] Nastavak parnice fali.

h) Iste godine, 19. juna, pristupa pred kotorski sud »Roman slavenski monah...«[44] i tuži Bogdašiće, Miomana, Boža i njihove nećake, jer su mu oduzeli zemlje u Kamenmostu i Bjelilima, koje sačinjavaju njegov patrimonij »... koje su zemlje bile dane i darovane momu ocu u patrimonij, za koje je moj otac služio i ja služim crkvi sv. Mihovila...«[45] Prije toga su Bogdašići pokušali oduzeti

[41] ... nui de bubanichi havemo de tuto questo coe del dto tren scripture del mitropolito le qual scripture producemo in vostra corte... S. A. sv. IV., 135—140.

[42] Magnifico mio signor sono ben anni plui de 40 che fo David nostro mitropolita et iera Tutorma et Voceta et Dobreticho Goisich i quali in quel tempo fono possenti plui che altri et fe guerra cu Cataro et li centil homeni de cataro prexe lo castelo et lustica arobo et nui cnzo poveri arobati si andasemo chi in qua chi in la. Et dapoi mori david et fo fato mitropolito arseni et como potenti che fo li dti de soprascripti fradeli pare et barbani de radic et de dabisino... Et questo teren trovai in man del barba de radice et de dabisino coe dobreticho che fo appichato per zentil homeni de catharo... 1. c.

[43] Peche signori le terre de metropolito non si puo possieder un alatro per suo patrimonio como io provaro per tuta Lustica che per patrimonio non se puo possieder specialmente quel che he dela gliesia... 1. c.

[44] Romanus monacus sclavus... S. A. sv. IV., 253—256.

[45] ... li qual terreni al mio pare fo dadi e dognadi in patrimonio, per li qual mio padre e io a servido e servo ala chexia de s. Michiel de fora... Crkva sv. Mihovila na Prevlaci osim imenima »s. Michael de methochia« i »s. Michael de Tombe« ubilježena je i imenom »s. Michael de foris« za razliku od one u Kotoru istog imena S. A. sv. I., 121; sv. LV., 261; sv. VII., 113. 1. c.

ih, ali »... ja otidjoh kod Juraševića, koji su upravljali cijelim crkovnim imanjem, koji Juraševići narediše Radici Tutormić, da o istini ispita starce u Luštici.«[46] Pošto je istina bila ustanovljena naredio je Bogdašićima, da otstupe. Optuženici kažu, da su im djedovi i oci mirno posjedovali dotične zemlje ima već 50 godina »... i nijesu bili uznemirivani ni od kakve gospode, niti od Gospodara Zete niti od Providura naše uzvišene Gospoštije (mletačke)...«[47] — Razvitak parnice nije ubilježen, osim ispita slijedećeg svjedoka:

Boieslav Bubanić »... svjedok naveden od kaluđera Romana, da dokaže, da dotične zemlje, koje traži kao svoje, njegove su zaista i da su mu bile dane od metropolite...«,[48] odgovara »... da zna, da ima 36 godina, što je metropolita, koji je tada bio, dao dotične zemlje u Bjelilima u patrimonij ocu monaha Romana...«[49]

i) Istog dana tuži Miočin Stračinović Radicu Kandića, da mu je oduzeo zemlju ».... na mjestu zvanom kod rijeke Volčijak (Vučjak) pošto sam ja bio pobjegao u Pulju radi prošlog rata...«[50] Kad se povratio »... kao svi drugi iz Luštice...«[51] dobio je natrag sve zemlje osim ove, koju je »... kupio vlastitim novcem od metropolita Arsenija za 30 perpera groša kotorskih...[52] Radica Kandić ne dolazi na raspravu, ali 28. jula pristupaju svjedoci:

Radica Tutormić iz Luštice, naveden kao svjedok po Miočinu kaže: »... Ima već 30 godina ili od prilike toliko, da je Miočin kupio od metropolite Arsenija zemlju sadržanu u tražbi za 30 perpera. Poslije toga, iza kako je nastao rat, Miočin je i mnogi drugi otišao u Apuliju. Kad je metropolita David naslijedio preminulog metropolitu Arsenija, naredio je rečenom Radici, da sve zemlje, koje su ostale bez gospodara preda na čuvanje do njihova povratka...«[53]

---

[46] ... io andai ali gurassevichi li qual gubernava tuti li beni dela chexia li qual Gurassevichi chomando a Radic tutormich... 1. c.

[47] ... e non siando molestado de niguna signoria tanto de li signori de Zentta quanto de tuti Chonti de la nostra excelsa signoria... 1. c,

[48] ... testis productus per Romanum caloierum ad probandum quod dcti trreni quos ut suos petit sunt sui et quod sibi dati fuerunt per mitropolitum... 1. c.

[49] ... se scire quod sunt anni triginta sex elapsi quod metropolita qui tunc temporis erat dedit dictos terrenos de bielila in patrimonium patri dicti Romani monaci et ipso Romano monaco... 1. c.

[50] ... in luogo chiamato al fiume Volciach. S. A. sv. IV., 269—275.... ando io in Puia scampado per la guerra passada...

[51] ... como tuti altri de lustica... 1. c.

[52] ... comprado di nostri propri denari dal mitropolito Arsenio per ppri XXX de grossi de catharo... 1. c.

[53] ... modo sunt anni XXX vel circha quod idem Miocinus emit a metropolito Arsenio terrenum in petitione contentum pro yppis triginta... Postea superveniente guerra idem Miocinus et multi alii iverut in Apuleam.

Svjedok Deško Bubanac iz Luštice kaže: »... da zna sigurno, da je metropolita Arsenije prodao zemlju sadržanu u tražbi, ali za koju cijenu ne sjeća se. Kad je isti svjedok pobirao najmovine za crkvu želeći imati najam i od te Miočinove zemlje, Miočin je sa svjedokom otišao metropoliti, i metropolita je Arsenije naredio svjedoku, da za dotičnu zemlju od Miočina ništa ne primi, jer mu je on dao u patrimonij...«[54]

Svjedok Vučeta Goišić iz Luštice kaže »... da je u prisutnosti istog svjedoka metropolita Arsenije u punom svom pravu i za vazda prodao Brajku Stračinović ocu Miočinovu uprav onu zemlju, koju sada drži Radica iz Luštice za 30 perpera. I da je isti svjedok po zapovijedi metropolite uveo Brajka u posjed te zemlje i zato je prama običaju zemlje primio od Brajka tri perpera...«.[55]

Svjedok Radica Čikojević potvrđuje »... da je bio prisutan, kad je metropolita Arsenije u punom svom pravu prodao rečenu zemlju, koju traži Miočin Brajku ocu Miočinovu...«[56]

Iza preslušanja svjedoka sud osuđuje Radicu Kandića, da povrati Miočinu prijepornu zemlju, »... vidivši izjave svjedoka navedenih od Miočina, kojim jasno dokazuje, da je njegov otac kupio prijeporni komad zemlje od metropolite Arsenija...«.[57]

j) Godine 1434. (12. januara) Bogiša, Medoje i Mitar Grubačević iz Grblja prodaju na dražbi vinograd u Kavču »... slobodan osim jednog malenog dijela rečenog zemljišta od četiri kvadra-

---

Et succedente David mitropolito dto Arsenio mitropolito defuncto et idem David precepit dto Radicio quod omnes trras que non habent patronos consignaret usque ad adventum ipsorum... 1. c.

[54] ... quod scit de certo quod mitropolitus Arsenius vendidit dtum terrenum in petitione contentum dto Miocino sedquanto pretio non recordatur. Et recoligendum ipsum testem affctus ecclie volens habere affictum dti terreni a dto Miocino dtus Miocinus ivit cum teste ad mitropolitum et dtus mitropolitus Arsenius precepit dto testi quod ipso Miocino pro dto terreno aliquid non acciperet quia ipse eum sibi dederit in patrimonium... 1. c.

[55] . . . quod ipso teste presente mitropolitus Arsenius vendidit iure proprio et in perpetuum Braicho Stracinović patri dti Miocini dtum terrenum proprium quod nunc occupat Radica de lustica pro yppis xxx. Et quod ipse testis de mandato dti mitropoliti induxit ipsum Braichum in tenutam et possesionem dti terreni et secundum consuetudinem dti loci a dto Braicho recepit pro dta tenuta yppos tres. 1. c.

[56] . . . quod fuit presens quando dtus mitropolitus Arsenius iure proprio vendidit dtum terrenum quod petit dtus Miocinus Braicho patri dti Miocini. 1. c.

[57] . . . visis dictis testium productorum per dtum Miocinum quibus expresse probat patrem suum emisse dtam petiam terre in sua petitione contenta a dto mitropolito Arsenio. 1. c.

njola, koji leži poviše kuće Stefana Bubanić i koji plaća desetinu metropoliti...«[58]

k) Vinograd Miloša Klastac u Kavču plaća desetinu metropoliti.[59]

l) 19. marta 1436. Boieslav Bubanić daje u zalog sinu »...komad zemlje, koji leži kod solana... a graniči sa zemljom metropolite...«[60]

m) Tripko, Stoiša, Bogdan i Dobra braća Vojković iz Ćeklića (de tieclitis), dne 25. marta 1436., prodaju Luci de Drago iz Kotora zemlju u Kavču, koja je bila Ostoje crevljara »... slobodnu ... osim prava desetine, koja se ima plaćati metropoliti«.[61]

n) Godine 1436. (22. aprila) Ratko Andrić iz Perasta prodaje kovaču Priboji zemlju u Kavču »sa obvezom desetine na tri kvadranjola dotičnog vinograda, koja se ima plaćati metropoliti...«[62]

o) Godine 1439. (1. oktobra) Ivan Mergelat iz Luštice daje u zalog Dabiši Tipković za trideset perpera »... jednu svoju zemlju kod solana, koja graniči poviše solana metropolitinih sa zemljom Deška Dobričevića.«[63]

p) Pop Medoje Runjić, Rade Radogostić, njegov nećak, Pribije Miomanović i brat mu Bogoje iz Luštice, dne 11. februara 1442., prodaju Nikolici Babunac i Gjuri Borković, također iz Luštice »... zemlju u polju kotorskom[64] u predjelu metropolitinih solana, koja graniči odozdol s kućom metropolitinom a ozgor njegovim solanama i solanama sinova Nikšića iz Luštice...«[65]

---

[58] ... liberam, francham salva una peceta dti terreni quadragnolorum octo que est supra domum Stephani bubanich que solvit decimam metropolito ... S. A. sv. V, 585.

[59] S. A. sv. V, 669.

[60] ... unam petiam terre positam ad salinas ... confinantem cum terris mitropoliti ... S. A. sv. XIV, 562.

[61] ... liberam ... salvo iure decime solvende mitropolito ... S. A. Sv. V, 720; sv. XIV, 559.

[62] ... cum angaridio decime trium quadragnolorum dte vinee solvende mitropolito ... S. A. V, 735; sv. XIV, 588.

[63] ... unum suum terrenum positum ad salinas confinantem supra salinas metropoliti et cum terenis deschi dobrichievich ... S. A. sv. VI, 788.

[64] Pod imenom »kotorsko polje« (planum Cathari) redovito je u ispravama označen donji dio grbaljskog polja, koji se proteže između mora i samog Grblja.

[65] ... in plano catari in contracta salinarum metropoliti confinantem de super cum suis salinis et cum salinis filiorum nixich de lustica ... S. A. sv. VII, 360; sv. CXLIX, 51.

r) Godine 1443. (5. maja) Radoslav Drušinović iz Lješevića, prodaje Marku Brajkovu iz Kotora zemlju u kotorskom polju, koja se nalazi na mjestu zvanom »marmoro« i graniči »... sa jedne strane zemljama crkve metropolitine...«[66]

s) 27. jula god. 1444. Pribije Radisić, kapetan Ivan Klučarević i Bojeslav Vanjić, u ime »... svih stanovnika sela Crniplat (Tivta), t. j. 55 kuća...[67] tuže kotorskom sudu Luku de Pellegrina, koji im bijaše zabranio sječu drva i pašu na jednom brijegu, koji je kupio u Bogdašića »... ondje, gdje smo mi vaše sluge vazda pasli i drva sjekli i napajali naše živo, što nam nije nikada bilo zabranjeno ima više od tristo godina, otkad je selo Crniplat bilo napučeno u doba cara Stefana, i nijedan gospodar Bogdašića ni metropolita nije nam to nikad bnanio...«[68] Luka Pellegrina kaže, da je zemlju kupio i da od nje želi imati koristi, a ako prvi vlasnici nijesu za to marili, oni su bili gospodari da dopuste pašu...«[69] Tužitelji primjećuju »... ako ste vi Luka kupili od ljudi metropolitinih njihova prava, vi nijeste mogli kupiti naša prava...«[70] U odgovoru Pellegrine stoji »... odgovaram na prvi dio što oni kažu, da sam ja kupio od ljudi metohije njihova prava, a naše ne može kupiti. Na ovo gospodo kažem, da sam ja kupio od onih, koji su mogli prodati kao svoje vlastite stvari, koje su im bile dane i darovane od njihovih gospodara...«[71]

Osuda je bila izrečena 5. novembra 1445. u prilog stanovnika Crniplata.

t) Boško Bubanić, sin Bojeslava i Ivan Sconza, drvodjelac iz Kotora, tuže 29. jula 1446., Bojeslava, da je prodao svom sinu Dabiši »... proti onomu što je učiniti mogao pet komada zemlje za 40 zl. dukata...[72] i prodaja kojih je bila po zakonu oglašena.[73] Na

---

[66] ... ab uno latere cum terrenis ecclesie mitropoliti ... S. A. sv. CXLIX, 154.

[67] ... de tutti i homeni dela vila de Zerniplato zoe caxe LX ... S. A. sv. VIII, 129—144.

[68] ... la dove nui vostri servidori havemo sempre pascolado e legni taiado e aqua alo nostro bestiame bevere quelo che mai non ne fo contra dicto de piu anni tresento de quel tempo che fo la dta villa habitada de Zerniplato in tempo del Imperador Stephano et tuti i signori de Bogdasichi et altri signori et de mitropoliti mai non ne fo contradicto ... 1. c.

[69] ... i dti erano valiosi a lasar pascular. 1. c.

[70] ... se vui Lucha have comprado deli homeni del mitropolito le lor raxioni vui non pode comprar le nostre raxioni. 1. c.

[71] ... Respondo ala prima parte che lor dixe che io ho comprado dali homeni de methochia le lor raxioni le nostre non puo comprar. Qui dico signori ioho comprato da coloro che hano possudo vendere como le sue cosse proprie a loro dade e donade per li loro signori. 1. c.

[72] ... quinque petias terre pro ducatis LX auri ... S. A. sv. VII, 1001.

[73] Sud je, prije sklopljenja ugovora, za tri susljedne nedjelje na trgovima oglasivao (stride) svaku naumljenu prodaju.

oglase prijavili su se Boško i Ivan primjedbom, da se te zemlje ne mogu prodati prama »...javnoj ispravi, pisanoj god. 1435. dana 25. jula, od metropolite Davida, gospodara rečenih zemalja...«.[75] Čuvši odgovor Bojeslava »...i vidivši ispravu metropolitinu, koji daje dotične zemlje Bojeslavu...[75] odlučuje sud, da se prodaja uništi, jer »dotične se zemlje, o kojima je govor, ne mogu prodati«.[76]

u) Dužd Frano Foscari, pismom dana 22. maja 1455., upravljenim providuru Ivanu Barbo, pošto je pohvalio nastojanje kotorskog biskupa Bernarda oko povraćanja sljedbenika istočne crkve u krilo katoličke, osobito u selu Bogdašićima, naređuje, da prisili sve shismatike, koji su ostali u kotorskoj dijecezi, da ostave zemlje, vinograde i posjede, koji pripadaju crkvama, a koje su sebi prisvojili. »U pitanju crkava sv. Mihovila i sv. Marije na Prevlaci i sv. Gabrijela, sv. Petra u Bogdašićima, sv. Aleksandra u Lješevićima, sv. Luke i sv. Nikole u Luštici i svih drugih crkava i crkvica osnovanih u kotorskoj biskupiji i u pitanju zemalja, desetina i prihoda istih crkava, koje je držao metropolita shismatični ili slavenski u navedenim mjestima ili u drugima kotorske dijeceze, da bude pri ruci spomenutom biskupu dajući mu sve zgodne pomoći za podizanje katoličke vjere«.[77]

v) U pismu Pape Pija II. (1458—1464.), od 18. aprila 1459., upravljenom dubrovačkom kanoniku Marinu Ranjini, čita se, da je njegov prešasnik Papa Kalikst (1455—1458.) bio obaviješten od Antuna Druško, svećenika kotorske biskupije, »da neki tvrde, da su spomenute crkvice«[78] bile običavane upravljati se od slavenskih ili grčkih svećenika, a neki od metropolite Krajine ili Prizrenskog, grčkog ili slavenskog, koji tada držaše crkvu ili manastir sv. Mihovila na Prevlaci, koja se nalazi u spomenutoj (kotorskoj) dijecezi ... pak je Papa Kalikst predao spomenute crkvice Antunu Druško na uživanje ... i ako je u spomenutim pismima bilo izričito spomenuto, da su se te crkvice običavale tobože upravljati od svećenika slavenskih ili grčkih ili od metropolite Krajine ili Prizrenskog grčkog ili slavenskog gore spomenutih, ili su one tobože bile dijelovi crkve ili spomenutog samostana, te su njoj ili njemu punim pravom pripadale«.[79]

[74] ... Instrumentum publicum scriptum in 1435. die xxv Juli per David mitropolitam dominum dtarum terrarum ... S. A. sv. VII, 1101.

[75] ... et viso dto instrumento mitropolite concedentis dtas terras dto boieslavo ... S. A. idem. 1. c.

[76] ... dtas possesiones contentas in dto instrumento mitropolite vendi et alienari non posse secundum formam dti instrumenti ... 1. c.

[77] ... In facto Ecclesiarum s. Michaelis et s. Marie de Prevlacha ac s. Gabrielis, s. Petri de Bogdasichiis, s. Alexandri de Leskovichiis, s. Luce et s. Nicolai de Lustizza, omniumque aliarum Ecclesiarum et cappelarum fundatarum in dioecesi Cathar. et in terrenis, decimis introitibus et redditibus ipsarum Ecclesiarum qui et que per Metropolitam schismaticum sive Sclavum, de facto occupabantur in villis et locis predictis et aliis dioecesis Cathar. dando predicto Episcopo et Episcopatui suo omne ... et opportunos favores pro augmento Fidei Catholice ... Farlati o. c. 451.

Kod imena crkve sv. Mihovila potkrala se očito pogreška, jer god. 1455. crkva ne postoji više, mjesto nje je spomena o crkvi sv. Nikole i sv. Marije, kao što će se kasnije viditi.

[78] O sadržaju pisma, koje se nalazi u Dodatku, bit će kasnije govora.

z) Pri kanonskom pohodu kotorskog biskupa Marina Drago crkvi sv. Tripuna, 5. novembra 1688., stoji ubilježeno »spomenuta crkva je umjetno sagrađena na tri međusobno spojena broda. Nutarnja se površina krova sastoji od arhivolta, koji počiva na šest stupova dovezenih iz mjesta nazvanog Pravlaka zajedno sa slikom sv. Ane, izuzevši srebro, koju su sliku nosili u ophodu srpski monasi po kotorskom polju, u vrijeme velikih kiša, da presanu, a u vrijeme suše, da se zemlja nakvasi i na čije je molbe često slijedio uspjeh«.[80]

Iz navedenih podataka mora se sa stalnošću zaključiti, da se manastir i crkva sv. Mihovila, od doba episkoga Neofita (1262.—1269.), nalažahu u rukama monaha srpsko-pravoslavne crkve, da je vrhovni gospodar obaju bio zetski episkop, kasnije metropolita, i da su mletačke vlasti početkom vladavine, u prosudivanju prijepornih prava na zemlje vlastništva crkve ili manastira, priznavale valjanost isprava zetskih metropolita.

Gornji podaci ne kažu, da bi Prevlaka služila kao residencija zetskih episkopa, ali se ne može zaključiti, da episkopi nijesu

[79] Theiner o. c. 447. Vidi Dodatak.

[80] ... predicta Ecclesia est arte fabrefacta iuxta figuram trium navium simul iunctarum cuius superficies interior tecti est archivoltum sustentatum senis columnis marmoreis devectis a loco dicto Prevlaca simul cum imagine D. Anne excepto argento quam imaginem monaci serviani deferebant procesionaliter circa planum Cathari ingruentibus pluviis ut cessarent et itidem instantibus sicitatibus urentibus ut terra madefieret ad quorum vota persepe sequebatur effectus ... B. A. Vol. XXII, (15), 8.

Kanonik Tripun Drago, koji biskupu podnosi ovo izvješće, imat će možda pravo glede slike sv. Ane iako ga skoro dva i pol vijeka dijele od porušenja crkve sv. Mihovila, kad bi slika bila prenesena u crkvu sv. Tripuna, ali što kaže o mramornim stupovima crkve sv. Tripuna, potpuno je neosnovano. Crkva je pri svojoj izgradnji polovicom XII. v. bila podijeljena u tri broda, pak su dosljedno već tada stupovi izmjenično sa pilastrima dijelili lađe. Pošto su stupovi rimskog podrijetla i ako je koncem XVII. v. postojala tradicija, da su preneseni s Prevlake, tim bi se potkrjepljivalo mnijenje, da se rimski Acruvium nalazio u blizini Prevlake. Prenos je uslijedio svakako prije polovice XII. v., moguće i za drugu svrhu, jer čemu bi služio ulomak granitova stupa, jednak onomu u crkvi, a nađen u zemlji pri kopanju temelja za gradsko trgovište?

i na njoj boravili. Vjerojatno izgleda, da je, uvaživši geografski položaj i neprijateljsko držanje Kotorana, koji se milom ne odrekoše poluostrva, okolina skadarskog jezera ostala i dalje redovito boravišta episkopa, a da su se oni prama nastalim potrebama služili i prevlačkim manastirom. Iz krisovulje Balše Đurđevića, iz god. 1417., nazire se, kaže Dučić, da je za vrijeme Balšića katedra zetskih metropolita bila u manastiru Prečiste u Krajini, a ipak je o metropolitima u vezi sa Prevlakom govora sve do konca prve polovice XV. v.(?)[81]

Pravlaka dođe, kako je već rečeno, u posjed zetskih episkopa u drugoj polovici XIII. v., jer se do god. 1249. nalažaše u rukama katolika.[82] Manastiru bijahu, vjerojatno od strane Nemanjića, podložni neki predjeli u Boki, koji sačinjavahu njegovu metohiju i doprinosom kojih on se uzdržavaše. Koji su to predjeli bili i kakove je vrsti bio njihov doprinos?

Podataka o opsegu manastirskog područja iz dobe Nemanjića nema. Oni potiču iz prvih godina mletačke okupacije. Po odgovoru Venecije kotorskim poslanicima, 15. jula 1421., metohiju su sačinjavali: Luštica, Lješević, Bogdašić, Pasiglav, Tombe (Brda) i Stradioti »kako se ima razdijeliti predjel Luštice sa svim svojim granicama t. j. Pasiglav, Bogdašić, Lješević, Tombe sa svim zemljama, koje su pripadale metohiji i otok i solane«.[83] To potvrđuje i pismo dužda Foscari od 29. jula 1443., upravljeno providuru Leonardu Bembo: »odlučili smo, da Luštica sa svojim područjem t. j. Pasiglav, Bogdašić, Lješević i Tombe, koji su pripadali metohiji ostanu i potpadaju okrugu kotorskom«.[84]

[81] Začudno je, da se u prevlačkim ruševinama nije namjerilo na koji nadgrobni natpis, koji bi se odnosio na zetskog episkopa, a ipak su se na katedri, dok se ona po Dučiću nalazila na Prevlaci, izmijenila četiri episkopa: Neofit, Jevstatije, Jovan i Mihailo! David nije Dučiću poznat

[82] Vidi predlog barskog nadbiskupa! Smičiklas, Codex dipl. sv. 1, 378.

[83] ... chomo se de partir la contrada de Lustiza, chon tuti li suo confini, videlicet Pasiglava, Bogdasichi, Lesevichi, Tombe, chon tuti li tereni che fo de Metochina, e la insula e le saline ... M. S. M. Listine, VIII, 95.

[84] ... deliberavimus quod Lustiza cum territoriis suis videlicet Passiglava, Bogdasichi, Lescevichi, Tombe que fuerunt de Methochia remaneant et sint districtus et comitatus Cathari ... Glasnik Zem. Muz. u Sarajevu, Br. XXXIII, XXXIX, 153.

Nepoznato je, na temelju kojih podataka Crnogorčević obuhvaća u područje manastira: Kavač, Mrčevac, Tivat, Lastvu i Večebrdo (o. c. 7.). Za Večebrdo zna se pozitivno, da je pripadalo manastiru sv. Jurja pod Perastom (S. A. sv. VI, 258.). Pisac to čini, izgleda, jer miješa pojam metohije sa onim miholjskog zbora. Dok je drugi političkog značenja, pod prvim su se razumijevala samo mjesta, koja su prama manastiru bila obvezana na neke daće.

Nepoznato je, koje su obaveze imala spomenuta mjesta prama manastiru. U istim mjestima postoji privatni posjed, koli u doba Nemanjića, toli za mletačke vladavine, i to sa strane kotorskih građana, pače i katoličkih crkava i sa strane samih seljana.[85] Isključeno je po tomu, da su dotična mjesta bila posjed prevlačkog manastira. Manastir je, odnosno metropolita, posjedovao neke zemlje, pak je te kao i drugi vlastnici prodavao i davao u zakup.[86] Nije postojao ni općeniti doprinos od dijela zemaljskih prihoda t. zv. desetina (decima). Prama pravnom poretku grada Kotora, koji je vrijedio i za područje prevlačkog manastira,[87] desetine su nastajale iz unajmljivanja.[88] Vlasnik, bio on privatnik ili crkva, davao je »ad agraticum« (na težanje) seljaku zemlju »ad affictum perpetuum« (u vječni najam), ili »ad tempus« (za određeno vrijeme) uz uvjet, da mu daje ugovoreni dohodak. Dohodak je bio ili desetina, ili polovica, ili četvrtina i t. d. prihoda zemlje ili novac. Ako je unajmljenje bilo »in perpetuum«, težak je mogao zemlju prodati, a kupac je kupovao zemlju »cum angaridio« (sa obavezom) i bio je dužan podmirivati obavezu prvomu gospodaru. Razumljivo je, da su ti prvi gospodari bili većinom crkve ili manastiri, jer su se privatni vlastnici čuvali unajmljivanja »in perpetuum«.

Pri spomenutim javnim oglasima (stride) o naumljenoj kupnji redovitio su se naglašivale obaveze, koje je zemlja na sebi imala. Obaveze su se unašale i u kupoprodajnim ugovorima. Pošto je područje prevlačkog manastira za cijelo vrijeme postojanja, osim dobe okupacije Balšića, pripadalo Kotoru i pred gradskim su se sudom sklapale pogodbe, obaveze desetine manastiru ili metropoliti redovito su istaknute.[89] O kakovoj općoj obavezi desetine nema traga.

Postojala je ipak neka obaveza, ali koja i kolika, ne može se pouzdano kazati. Ako bi se pretpostavilo, da je prevlački manastir prama svojim t. zv. podanicima bio u sličnim odnošajima kao onaj sv. Jurja prama svojima, izgleda, da su seljani bili obavezani na neki doprinos ili po kućama ili po osobama. Za manastir sv. Jurja

[85] O privatnom posjedu za Nemanjića. S. A. sv. 1, 184, 231, 247. Iz dobe mletačke S. A. passim. O posjedu katol. crkava S. A. sv. 1, 58, 184; sv. VI, 696; sv. IX, 43; sv. X, 244.

[86] S. A. sv. I, 121, 184; sv. IV, 135—140, 253—256, 269—257; sv. VII, 1001; sv. VIII, 129—144; sv. IX, 483; sv. X, 18; sv. XIV, 562; sv. CXLIX, 51, 154.

[87] Stat. Cathari, 247.

[88] S. A. sv. 1, 47, 101, 251, 327, 333; sv. 11, 416; sv. 111, 525 i t. d. passim.

[89] S. A. sv. V, 585, 669, 720, 735; sv. VII, 113; sv. IX, 218; sv. XIV, 559, 588, 608.

stoji: »Nikola Bogojević iz Đurića priznaje, da duguje Preč. ocu gospodinu Tripu Bolici, opatu manastira sv. Jurja, perpera 5 kot. kao ostatak novca rečenog gosp. opata utjeranog od istog Nikole za vrijeme njegova kapetanovanja.[90]

Jesu li prelazom crkve i manastira u ruke zetskih episkopa bila povrijeđena prava grada Kotora? Civilna prava ostaše u kreposti, jer je metohija ostala juridično ovisna o gradu, ali se ne može tako reći o vjerskoj osjetljivosti. Kotorani nerado primiše prelaz i tom se činjenicom ne mogoše nikada pomiriti. Kotorski biskup Sergije utječe se Papi Klementu VI. i ovaj pismom od 6. januara 1346., pozivlje cara Stefana Dušana, da povrati kotorskoj crkvi manastire i posjede oduzete joj od njegovih prešasnika... »doznali smo, da manastiri reda sv. Benedikta: sv. Marija u Budvi, sv. Nikola u Petranici(?), sv. Luka u Krtolima, sv. Mihovil na Tumbi (Prevlaci), sv. Petar na Gradcu (Bogdašići), sv. Marija u Risnu, sv. Petar u polju (Bijela?), sv. Marko na Pinu (Tivat) i neke druge crkve kotorske dijeceze potpadaju kotorskom biskupu... i pravom pripadaju njegovom raspolaganju... ipak neki kraljevi Raški tvoji prešasnici zaposjednuše u svoje vrijeme spomenute manastire, crkve, otoke i sela, i ti ih sada držiš zaposjednute...«[91] Papino pismo nije imalo uspjeha, ali političke prilike, koje domalo nastupiše, prisiliše zetske metropolite da napuste Prevlaku.

Političke prilike od polovice XIV. do polovice XV. vijeka.

Smrću cara Dušana, 22. decembra 1355., raspade se srpska država. Slabi njegov sin Uroš IV. nije bio u stanju da obuzda želje velikaša za neodvisnošću. Zetom zavladaše braća Balšići: Stracimir, Jura[92] i Balša. Rasap države osjeti se i u Boki. Balšići, čija se vlast protezaše nad Skadrom, Drivastom, Lješem, Barom i Budvom, pregnuše da se domognu i moćnog Kotora, čemu se Kotorani najodlučnije usprotiviše. Pri dugotrajnoj borbi, koja se među neprijateljskim strankama vodila, teško je stradala kotorska okolica.[93]

---

[90] ... Nicolaus bogoevich de Jurichiis... confessus fuit se teneri et dare debere Rdo patri dno Triphoni de Bolica abbati monasterii s. Georgii de culpo catari uppos quinque gros. de cat. pro resto denariorum dti dni abbatis exactorum per dtum nicolaum tempore sui capitaneatus... S. A. sv. IX, 28.

[91] Theiner, o. c. 215. Vidi Dodatak.

[92] Oblik »Jura« mjesto »Djuradj« zadržan je prema savremenim ispravama, kod kojih se redovito javlja »Jura«, ili sa romanskom zamjenom glasova »Çura«. Mon. Rag. III, IV, passim; Listine, IV, passim.

[93] Vidi Dr. N. Ćorić, Grad Kotor g. 1420.

Balšići se pojavljuju u povijesti godine 1360., a već slijedeće godine dolaze u sukob s Kotorom. U ratu, koji god. 1361. započe između Kotora i Dubrovnika, dubrovačko brodovlje poduze blokadu Kotora. Zanimiv je nalog izdan 20. oktobra 1361. zapovjedniku dubrovačkog brodovlja »da mora zarobiti sve brodove naših neprijatelja i ljude i sve što može. Mora zarobiti sve Slavene iz Slavonije (Srbije) i podanike Raškog kralja. Neka ne napada na one iz Budve, Ulcinja, Bara i Skadra i podanike Balšića i ljude metropolite sv. Mihovila«.[94] Balšići kao i saveznici Dubrovčana vjerojatno zauzeše kotorsku župu Grbalj i Lušticu, jer Dubrovčani smatraju shodnim, da pomorski kapetan na Prevlaci opravi svoju galiju.[95] Posredovanjem cara Uroša bi sklopljen mir u Onogoštu 22. augusta 1362.

Balšići se ipak ne odrekoše Kotora. Koncem augusta 1366. šalju Dubrovčani poslanika u Budvu i naređuju mu, da otale piše Juri Balši »ako se nalazi na otoku sv. Mihovila blizu Kotora«.[96] Očit dokaz, da je Jura ponovno bio oduzeo Lušticu. Ovo dade povoda, da Kotorani zatraže mletačku intervenciju. Senat se odazva molbi i posla, 20. novembra, bilježnika, da izmiri zavađene stranke,[97] ali bez uspjeha. Borba se nastavi po kopnu i na moru, jer je Juri uspjelo, dozvolom Venecije, oružati neke brodove. Kotorani se nato obratiše Papi, caru Urošu i Veneciji. Mlečani, na intervenciju Urbana V. i Uroša, otpremiše, 18. septembra 1369., poslanika, koji će posredovati, s nalogom, da pomorski kapetan (capitaneus culfi) zapali Jurine brodove, ako ne pristane na mir.[98] Balšići još 29. januara 1369. primiše katoličku vjeru, da bi neprijateljima oduzeli najjače sredstvo agitacije kod Pape i Republike,[99] ali interesi potonje, koja je s Kotorom imala razgranjene trgovačke veze uputiše senat na energične mjere. Pritiskom Venecije bi zaključen mir, ali uz koje uvjete nije poznato.[100] Da sačuva trgovačke interese i u Jurjevim zemljama dozvoli mu Venecija, 7. marta 1370., da održi oružane brodove, ali da ne uznemiruju Kotor jer ... »nije u našoj namjeri, da rečeni Juraj pod izlikom ove milosti prekrši mir sa Kotoranima«.[101]

Godine 1371. Kotorani zatražiše i dobiše pokroviteljstvo moćnog ugarsko-hrvatskog kralja Ljudevita Velikog, a i Jura zaposlen na drugim stranama ostavi grad u miru. Pokroviteljstvom Ljude-

---

[94] M. S. M. Mon. Rag. III, 131.

[95] M. S. M. Mon. Rag. III, 131.

[96] » » IV, 54.

[97] » Listine, IV, 88.

[98] » » IV, 95.

[99] Theiner, o. c. 261.

[100] M. S. M. Listine, IV, 98.

[101] M. S. M. Listine, IV, 201.

vitovim upadoše u tešku nevolju. Između Ljudevita u savezu sa Genovezima i mletačke republike planu rat (1378.—1381.). Vettorio Pisani, zapovjednik mletačkog brodovlja, zauze, 14. augusta 1378. Kotor, oplijeni ga i popali. Mlečani ostaviše u gradu svoju posadu. Dubrovčani međutim, bojeći se mletačkog susjedstva, poticahu Kotorane da otjeraju posadu, a kad mirnim putem ne uspješe, započeše neprijateljstvom. 13. marta 1379. šalju Stjepana de Sorgo s brodovljem, da zaplijeni kotorske lađe, a one, koje ne može dovesti u Dubrovnik da zapali.[102] Istu naredbu izdaju 6. maja Cive de Poca.[103] 2. juna krenuše 4 genoveške galije i jedna dubrovačka, da poduzmu opsadu grada,[104] a Stjepan de Sorgo dobi nalog, da uništi kotorske solane.[105] Napomenuti je, da pri ovim operacijama stoji Luštica na strani Dubrovčana;[106] vjerojatno se nalazila u rukama Balšića, jer aprila 1381. šalju Dubrovčani svog liječnika, Ivana iz Trogira, na otok sv. Mihovila, da liječi Balšu II., koji bijaše teško obolio.[107] Jura je bio preminuo god. 1378. U Kotoru tako pritisnutu planu, juna 1379., buna pučana proti plemstvu i mletačkoj posadi, koja bi otjerana, a grad opet prizna ugarsko-hrvatskog kralja, ali za kratko vrijeme, jer Vettorio Pisani već slijedeće godine u julu ponovno zauze grad i ostavi posadu pod zapovjedništvom Jakova de Rippa. 8. augusta 1381. bi u Torinu sklopljen mir između Ljudevita i republike, i de Rippa preda Kotor Pavlu Jurjeviću, Ljudevitovu pomoćniku.

Ljudevit umre 12. septembra 1382., a nastalim nemirima u državi okoristi se bosanski kralj Tvrtko I. On dobi od kraljice Marije i Jelisave god. 1385. Kotor u dar, za kojim je davno težio, jer je namjeravao učiniti Boku izvoznom lukom za bosansku trgovinu, pak je zato udario temelje Ercegnovomu. Balša II. nerado primi vijest o zaposjednuću Kotora, te se spremi, da Tvrtku posjed silom oduzme. Balšina je vojska napredovala, ali navala Turaka skrenu pažnju na drugu stranu. U borbi sa Turcima poginu u njegovu pažnju na drugu stranu. U borbi sa Turcima poginu u novembru 1385. na Vojuši Balša II., a naslijedi ga Jura Stracimirović.

Jura II. u politici prama Kotoru pođe stopama svojih prešasnika. Godine 1390. zavojšti na grad i zauze čitavu okolicu. Prešavši zatim na lijevu stranu zaliva prekinu svaku vezu preko kopna sa Hercegovinom. U teškoj situaciji, pošto od Tvrtka, koji je bio zaposlen ugarsko-hrvatskim poslovima, nije bilo pomoći, Kotorani se obratiše Dubrovčanima, da posreduju za mir. Dubrovčani se

[102] M. S. M. Mon. Rag. IV, 201.
[103] M. S. M. Mon. Rag. IV, 213.
[104] M. S. M. Mon. Rag IV. 218.
[105] M. S. M. Mon. Rag. IV, 220.
[106] M. S. M. Cron. Rag. Resti, 166.
[107] Gelcich, Zedda, 121.

odazvaše, i Rafael Gozze sklonu Juru, kojeg nađe negđe između Ledenica i Kotora,[108] na mir. Kotoru bi povraćena okolica, ali se moraše obvezati Juri na dogodišnji danak od 1000 zl. dukata.

Godine 1391. umrije Tvrtko, a naslijedi ga nesposobni Stjepan Dabiša. Proti Kotoru usta novi neprijatelj. Bio je to Radica Crnojević, ljuti neprijatelj Balšića i pristaša Tvrtkov. Stekavši mletačko prijateljstvo prodre u zemlje Balšića, i kad Jura pade u tursko ropstvo, zauze većinu Jurine države. Osvojiv Budvu provali g. 1393. u kotorsku okolicu i prisili grad, da mu pokloni znatne darove.[109] God. 1395. provali opet u kotorsku okolicu i dođe u Škaljare, ali posredovanjem mletačkog konzula Petra Ingenerio ne navali na grad.[110] God. 1395. umrije i Dabiša, a naslijedi ga kraljica Elena, za čije vlade osilišе nemirni velikaši, osobito Hrvoje Vukčić i Sandalj Hranić, koji će potonji uz Balšića odslije praviti Kotoru velikih neprilika. Radica Crnojević zaglavi god. 1396. u borbi sa Jurom.

Česte navale neprijatelja i nikakova pomoć od strane bosanskih kraljeva, osim toga pogibelj od Turaka, koji su ustrajno prama zapadu prodirali, prinukaše Kotorane da zatraže mletačko pokroviteljstvo. Bliži povod dade navala Radice Crnojevića. Koncem 1395. dođoše kotorski poslanici u Veneciju, ali senat odbi ponudu sa motivacijom, da ga veže ugovor sa ugarsko-hrvatskim kraljem.[111] Odbijen od Venecije, prizna Kotor god. 1403. uz ostale dalmatinske gradove, pokroviteljstvo Ladislava Napuljskog, koji mu za boravka u Zadru potvrdi povlastice.

Jura II. umrije god. 1403., a naslijedi ga sin Balša III., koji, potaknut od majke Elene, provali u kotorsku okolicu. Kotorani, ne imajući nikakove pomoći od Ladislava, odnosno njegovog namjesnika Hrvoja, obratiše se 19. novembra 1404., ponovno Mlecima, ali i ova ponuda bi blagohotno otklonjena, jer Republika nije htjela stupiti u sukob sa moćnim Hrvojem.[112] Uto buknu rat između Balše i Republike. Balša nije mogao pregorjeti gradova (Skadar, Drivast), koje je Jura II. bio ustupio Mlecima, te ih pomoću Turaka zauze, ali Mlečani ne samo ponovno osvojiše Skadar i Drivast, nego zauzeše Ulcinj, Bar i Budvu.[113]

Pošto je opasnost od Balše za Kotor i dalje trajala, Kotorani opet, 9. augusta 1405., zamoliše za mletačko pokroviteljstvo.[114] I ova ponuda osta bez uspjeha, ali izazva prosvjed Hrvojev, koji kao namjesnik Ladislava nije trpio, da se Mlečani miješaju u kotorske

[108] Gelcih, o. c. 162.
[109] idem 170.
[110] S. A. sv. 11, 265.
[111] M. S. M. Listine, LV 353.
[112] M. S. M. Listine, V, 48.
[113] M. S. M. Listine, V, 63.
[114] M. S. M. Listine, V, 62.

poslove. U maju god .1406. šalju Ladislav i Hrvoje ponovno poslanike u Mletke, da zatraže Bar i Budvu, osim toga četiri okolišna sela Kotora, jer je tomu gradu sada gospodar Sandalj.[115] Sandalju je vjerojatno upravu grada u ime Ladislava povjerio Hrvoje, jer je radi blizine mogao bolje na grad paziti.

U drugoj polovici god. 1406. dođe do pregovora između Venecije i Balše.[116] Ovu zgodu upotrebiše Kotorani, da povrate Lušticu i uputiše poslanike u Mletke, ali uzalud, jer do mira nije došlo.[117] Balša poče nanovo napadati na mletačke posjede,[118] a Republika prista, da ustupi Sandalju Budvu uz uvjet, da ovaj otjera Balšu iz Zete.[119] Do sukoba ne dođe, jer događaji u Bosni svratiše na sebe Sandaljevu pozornost. Godine 1408. dođe do mira između Venecije i Balše, kojemu pripade Budva i Luštica sa solanama.[120]

Mir se bolno dojmi Kotorana, jer otstupom Luštice i solana vidješe svog ljutog neprijatelja pred vratima grada. Početkom naredne godine poslaše poslanstvo u Mletke, da ponovno zatraže pokroviteljstvo.[121] Kad senat opet ne prista, uputiše se poslanici u pregovore o savezništvo u slučaju novog rata s Balšom. U pregovorima pristaje Republika, da Kotoru budu povraćene Luštica i solane.[122]

9. jula 1409. proda Ladislav mletačkoj republici za 100.000 dukata sva prava na Dalmaciju. Prodaja izmijeni držanje Venecije. Kotorskom poslaniku Marinu Druško, koji početkom god. 1410. boravi u Mlecima, obećava da će primiti grad u svoje pokroviteljstvo i pozivlje ga, da Kotor pošalje punomoćnike, s kojim će se uglaviti uslovi predaje.[123] Koncem maja zatraži Kotor, opet po Marinu Druško, bojeći se kakvog iznenađenja od Balše, odgodu odgovora, da može sabrati ljetinu, a početkom slijedeće godine posla punomoćnike. Predaja bi ponovno odgođena, dok se ne postigne sporazum.[124] jer se uvjeti predaje nijesu slagali sa željama senata. Napomenuti je, da se Luštica sa okolnim mjestima i Bogdašići sa solanama nalaze u rukama Balše, »koje predjele tirani Zente proti pravednosti drže u svojim rukama«, dočim župa Grbalj u rukama grada.[125]

---

[115] M. S. M. Listine, V, 80.
[116] M. S. M. Listine, V, 89.
[117] M. S. M. Listine, V, 88.
[118] M. S. M. Listine, V, 105.
[119] M. S. M. Listine, V, 107.
[120] M. S. M. Listine, V, 118.
[121] M .S. M. Listine, VI, 140.
[122] M. S. M. Listine, V, 170.
[123] M. S. M. VI, 53.
[124] M. S. M. Listine, VI, 153.
[125] M. S. M. Listine, VI, 149.

Proti predaji Republici usta Sandalj ističući svoja prava na Kotor, koja Kotorani ne priznavahu. Republici nije išlo u račun prekinuti sa Sandaljem, jer je stajao u vezi s Turcima. Želeći pak sačuvati i naklonost Kotorana, pokuša posredovati između Sandaljevih i kotorskih poslanika, koji se još nalažahu u Veneciji. Sandalj se imao odreći prava na grad uz godišnju novčanu odštetu, koju bi Kotor isplaćivao.[126] Kotorski se poslanici udaljiše bez ikakovih obaveza, a u julu iste godine 1411. dođoše drugi, koji izjaviše, da ne primaju ni uvjeta postavljenih za predaju grada, ni posredovanja u sporu sa Sandaljem, jer grad s njim nit' ima spora,[127] nit' ikakova posla.[128]

Stvari za Kotor krenuše međutim nepovoljnim tokom. Sandalj se koncem 1411. rastavi sa ženom Katarinom, nećakinjom Hrvoja, a oženi Elenom, majkom Balše III., sestrom despota Stefana Lazarevića. Posredovanjem Sandaljevim dođe do mira između Republike i Balše god. 1413., po kojem Balša dobi Ulcinj i Budvu. U augustu iste godine provali Sandalj u društvu s Balšom u kotorske zemlje, hoteći silom pokoriti grad. Saveznicima, koji padoše pod same gradske zidine, ne pođe za rukom zauzeti grad, ali ga prisiliše, da zatraži mir. Sandalj zatraži gradski dohodak od soli i kontribuciju od 12.000 dukata, a kao jamčevinu pridržava četiri plemića, koji pri sukobu padoše u njegovo ropstvo.[129] Da gradu bude lakše prihvatiti uvjete, ali želeći osloboditi ropstva taoce, obrati se mletačkoj republici, da zajamči Sandalju isplatu. Poslanstvo ponovno ponudi Republici grad u nadi, da je već došlo zgodno vrijeme »jer ovo vrijeme oni čekahu onom željom, kojom praoci u limbu očekivahu dolazak Kristov.[130] Republika blagohotno odbi i jedno i drugo, pak je Kotor morao sad gledati Sandaljevog duanera (carinika)), da nadzire prodaju soli,[131] a četiri plemića ostaše u ropstvu do god. 1423.

Početkom god. 1419. poče ponovno rat između Balše i Mletaka. Balša napade Skadar, Drivast, Ulcinj, Bar i Budvu i u junu zauze Drivast. Kotorani, kojima je težak bio pritisak Sandaljev i u čije zemlje provali Balša, ponudiše Mlečanima savez i eventualnu predaju grada. Mlečani primiše usluge proti Balši, a glede predaje, radi važnijih poslova, odgodiše odgovor.[132]

---

[126] M. S. M. Listine, VI, 157.
[127] M. S. M. Listine VI, 170.
[128] M. S. M. Listine VI, 171.
[129] M. S. M. Listine VII, 152; VIII, 88, 135. Zarobljenici bijahu: Zonchio de Mexa, Simeon de Mexa, Matko p. Mihaila de Buchia i Simeon Nikole Lampra Bolica. S. A. sv. IV, 671; sv. VI, 2, 66, 518.
[130] M. S. M. Listine, VII, 152.
[131] S. A. sv. IV, 165; sv. V, 89.
[132] M. S. M. Listine, VII, 290.

Februara 1420. nalazi se u Veneciji kotorski kancelar Antun Pucti de Actis de Sancto Genesio, opskrbljen punomoćima Velikog i Malog Vijeća.[133] Republika se napokon odluči da prihvati predaju, jer se poplašila, da se Kotor, koji je bio definitivno odlučio prekinuti sa nesnosnim stanjem, u očaju ne izruči kojemu Republici neprijaznom gospodaru.[134] Osim toga se Kotorani izjaviše spremnim ratovati s Balšom, te staviše u izgled pomoć zetske gospode, braće Juraševića, na koje oni imađahu veliki upliv.[135] 16. marta 1420. bi poslan u Kotor Ivan de Luxia, da primi zakletvu vjernosti,[136] a 25. jula doplovi brodovljem Petar Lauredano. Iza svečane službe Božje u crkvi sv. Tripuna i ophoda po gradu bi izvješena mletačka zastava i plemstvo položi na Moćima sv. Tripuna svečanu zakletvu vjernosti.[137]

Zaposjednuće Kotora ponuka Balšu, da prodre vojskom do grada, ali ga pod gradskim zidinama stiže ljuti poraz,[138] u komu izgubi do 1000 ljudi. Kotorani iskoristiše pobjedu i zauzeše Budvu, koju Republika povjeri brizi kotorske općine.[139] 7. aprila bi sklopljeno primirje za maj,[140] a u julu umrije Balša. Njegovom smrću utrnu se loza Balšića, a Kotor se riješi najvećih neprijatelja.

Sandalj, u martu 1421., oštro prosvjeduje proti zaposjednuću Kotora. Venecija obeća, da će njegovi prihodi biti i dalje poštivani.[141] U julu iste godine odbi novi prosvjed,[142] kao i onaj u aprilu 1422.[143] Kad je međutim Sandalj zabranio trgovinu s Kotorom i svratio je na Dubrovnik, Mlečani ga pokušaše sklonuti, da se odreče zahtjeva na Kotor uz novčanu otštetu.[144] U novembru 1423. prista na godišnju odštetu od 600 dukata, koje je imao dobivati od trgovine soli, zadrža u Kotoru kuću i otpusti ona četiri zarobljena plemića.[145] Početkom 1424. isposlova, da sva njegova prava budu prenesena na braću i nećaka Stjepana.[146]

Malo nakon smrti Balše dođoše u Mletke poslanici despota Stefana Lazarevića Balšinog ujaka, na čijem je dvoru Balša i umro, sa zahtjevom, da mu Republika izruči sva Balšina mjesta. 9. septembra 1421. odgovori ona, naglašujući staro prijateljstvo, da je mjesta zauzela pravom rata, koji joj je od Balše bio nametnut.[147] Istodobno šalje poslanika Jakova Dandula, koji će despotu razložiti stanje stvari.[148] Jednaki odgovor dade i novom poslaniku, 4. aprila 1422.[149] Ali Stefan međutim zauze Drivast i Bar,[150] što je ponukalo Republiku, da se upusti u pregovore sa despotovim poslanikom, koji se još nalažaše u Veneciji, i ne mogavši postići konačni mir,[151] ugovori primirje do 8. juna.[152] 16. maja posla poslanika Marka Barbadico, ali poslanstvo osta bez uspjeha.

[133] M. S. M. Listine, VIII, 7.
[134] M. S. M. Listine, VII, 302, 304.
[135] M. S. M. Listine, idem
[136] M. S. M. Listine VIII, 9.
[137] S. A. sv. III, 430.
[138] M. S. M. Listine, VIII, 87.
[139] M. S. M. Listine, idem.
[140] M. S. M. Listine, VIII, 83.
[141] M. S. M. Listine, VIII, 73.
[142] M. S. M. Listine, VIII, 95.
[143] M. S. M. Listine, VIII, 165.
[144] M. S. M. Listine, VIII, 174.
[145] M. S. M. Listine, VIII, 257.
[146] M. S. M. Listine, idem.

Iza dovršena primirja ratovanje se nastavi i vojska Stefanova, koju je vodio Djuradj Branković, pade pod Skadar, koji se nađe u velikoj stisci.[153] Despotova vojska zauze i kotorsku okolicu: Grbalj, LuštICu i okolna sela. Pučanstvo je rado dočeka, jer se već od god. 1421. nalazaše u pobuni proti kotorskim gospodarima.[154] 4. oktobra bi Marko Barbadico imenovan kotorskim providurom, s nalogom da ispita položaj u okolici i način kako bi se povratila pokornosti; istodobno da odmah pošalje poslanika despotu, koji će se potužiti na nepravde, kojim je bio na povratku kao poslanik izložen usprkos salvumkondukta. Naloženo mu bi također, da stupi u doticaj sa braćom Jurašević-Crnojević i da im za pokornost obeća godišnju nagradu od 1000—1200 perpera.[155]

Pripreme međutim, koje je poduzela Venecija oko Skadra,[156] prisiliše despotovu vojsku na uzmak,[157] što je dalo povoda, da se despot sklonu na pogodbe mira predložene mu prošle godine od Barbadica. Polovicom marta 1423. Republika obaviještena naređuje Barbadicu, da pošalje Marina Druško ili drugog pouzdanika, koji će ispitati despotove namjere, i u slučaju, da je spravan na mir, da ga može sklopiti uz uvjet: da despot zadrži Drivast i Bar, a Republici da ostane Ulcinj, Budva i Skadar.[158] U junu Barbadico traži nove naputke po Marinu Druško. Bi mu odgovoreno, da netom čuje, da je Djuradj Branković stigao pod Skadar, odmah pošalje Ivana de

[147] M. S. M. Listine, VIII, 110.
[148] M. S. M. Listine, VIII, 111.
[149] M. S. M. Listine, VIII, 152.
[150] M. S. M. Listine, VIII, 157.
[151] M. S. M. Listine, VIII, 155, 157, 159 160, 161, 162.
[152] M. S. M. Listine, VIII, 163.
[153] M. S. M. Listine, VIII, 179.
[154] Kotorski poslanici Ivan de Biste i Ivan Buchia, jula 1423, tuže se Republici, da su izgubili dvije ljetine, a ako izgube i treću, da će morati otići lutati po svijetu, jer se nalaze u velikoj nevolji. Glasnik, n. c. 117.
[155] M. S. M. Listine, VIII, 194 214.
[156] M. S. M. Listine, VIII, 199, 206, 209.
[157] M. S. M. Listine, VIII, 209.
[158] M. S. M. Listine, VIII, 221, 233.

Luxia ili sam da krene za dalje pregovore.[159] 12. augusta 1423. kod sv. Srđa na Bojani bi sklopljen mir između pomorskog kapetana Frana Bembo, prestavnika Venecije i Djurdja Brankovića u ime despota s uvjetom: da Veneciji ostane Skadar uz godišnji tribut od 1000 dukata, Ulcinj i Kotor sa njihovim okolicama, a Stefanu Drivast, Bar, Budva i solane.[160]

Pri sprovađanju zaključaka nasta nesporazum u pitanju kotorske okolice, pak stoga dođe do nove nagodbe, 22. aprila 1426., po kojoj se Djuradj Branković u ime despota obveza porušiti kulu »Đurđevac« poviše Grblja, koju je bio podigao Stefan Crnojević, Republici povraća župu Grbalj, jer ona pripada Kotoru, a pridržava Lušticu sa okolnim mjestima. Glede solana bi ugovoreno, da one, koje su pripadale Balši i njegovim podanicima, ostaju despotu, dočim one kotorske Veneciji.[161] Mir bi potvrđen od despota 25. aprila god. 1426.,[162] a od dužda 3. februara 1427.[163]

Nagodba od 22. aprila 1426. bila je popunjena novom 11. novembra, u kojoj se određuju granice obostranih posjeda. Zanimiv je zaključak granica Grblja i župe (metohije) sv. Mihovila. Odnosno granica Kotora i onih metropolite i crkve sv. Mihovila ima biti vještak Rajko Moneta, Toma Schiavo, Pavko Briza Drago sin Markov, Luka Pautin i da providur kotorski ima izabrati tri vjerodostojna poštena čovjeka iz kotorske župe (Grblja) i dva iz župe sv. Mihovila i prama tomu, kako većina bude zaključiti, to moraju biti granice.[164]

Godine 1427. umrije despot Stefan, a naslijedi ga Đurađ Branković, koji se god. 1438. zaplete u rat s Turcima (1438—1444.) radi ratova s Ugarskom. Turci zauzeše Smederevo i opljačkaše Srbiju, a Đurađ pobježe u Ugarsku, da tamo traži pomoći, ali uzalud, jer iza smrti kralja Albrechta vodila se ogorčena borba oko prijestola. Đurađ pođe potom u Zetu, nu i otale je morao otići, pak se sklonu u Dubrovnik. Godine 1441. ostavi Dubrovnik i dođe ponovno u Ugarsku, gdje su se prilike bile sredile. Ugarsku vojsku posluži

[159] Barbadico je u svom izvješću bio upozorio Veneciju, da pošalje u Kotor brodovlje, koje će kroz osam dana pokoriti okolicu. Naredba bi izdana pomorskom kapetanu, ali do akcije ne dodje radi primirja sa despotom, čija je vojska bila takoder u okolici. M. S. M. Listine, VIII, 234.

[160] M. S. M. Listine, 248.

[161] M. S. M. Listine IX, 7.

[162] M. S. M. Listine, IX, 17.

[163] M. S. M. Listine, IX, 19.

[164] M. S. M. Listine, IX, 14.

Za Rajka Moneta bilo je posebno ugovoreno u pogodbi, 22. aprila, a četiri solane Rajka Moneta imaju ostati rečenom Rajku i njegovim nasljednicima u smislu predaje učinjene dotičnom Moneti po metropoliti i crkvenom zboru... M. S. M. Listine, IX, 7.

bojna sreća. Ivan Hunjadi potuče Turke u dva navrata, u Erdelju i Vlaškoj. Na to Papa Eugen IV. oglasi krstaški rat, poslanik kardinal Julije Cesarini i despot Đurađ nagovoriše kralja Vladislava da navali na Tursku. God. 1443. pređe ugarska vojska Dunav, pojačana sa 8000 Srba i križarskim četama iz Poljske, Češke, Njemačke i Francuske pod zapovjedništvom kralja Vladislava, Ivana Hunjadi i despota Đorđa, te prodre do Zlatice, ali uslijed zime i oskudice moraše natrag. Pri povratku dođe do sukoba na planini Kunovici između Pirota i Niša, u kojem biše Turci potučeni. Mirom zaključenim 27. jula 1444. u Segedinu, bi Đurđu povraćena cijela država, a on se obveza sultanu na danak.

Početkom god. 1440. dođoše u Mletke kotorski poslanici i zamoliše Republiku, da zauzme despotove zemlje: Budvu, Zetu i mjesta u Albaniji, da ne padnu u ruke Turcima.[165] Međutim prije nego se Republika okoristi Đurđevim nedaćama, Herceg Stefan Vukčić, Sandaljev sinovac, predobivši za sebe braću Crnojeviće, osobito Stefana, zauze gornju Zetu. Mlečani preko skadarskog zapovjednika prosvjedovaše proti Stefanovu postupku, jer su ugovorom sa despotom bili obvezani priteći u pomoć, ako njegovi posjedi u Albaniji budu napadnuti.[166] U proljeću 1442. provali Herceg u primorje i zauze Bar i posjede Budvu. Dio Paštrovića prista uz Hercega, dočim vojvoda Radić Paštrović osta vjeran Republici. U ratu, koji na to nasta između Hercega i Republike, zauze potonja Budvu i Drivast, a u maju 1443. Bar. Početkom naredne godine Crnojevići pristadoše uz Mlečane.[167]

Uglavivši mir s Turcima despot Đurađ odluči državi povratiti stare posjede. Od Vukčića dobi gornju Zetu i postavi u Podgorici namjesnika vojvodu Altomana. Od Mlečana zatraži Drivast, Bar i Budvu. Republika odgovori niječno, jer da je velikim troškom uzela dotična mjesta Hercegu Stefanu.[168] Đurađ i Stefan stupiše na to u prijateljske veze sa aragonskim kraljem Alfonsom. Dne 2. aprila 1445. dođoše pod Hercegnovi 4 aragonske galije. Kotor se nađe u velikoj stisci i vicekomes grada — providur je bio umro — biskup Marin Contareno obrati se Stefanu Crnojeviću. Stefan dođe u Kotor i na umirenje pučanstva obeća svaku pomoć. Dolazak aragonskih galija dade povoda, da Republika pospješi mir sa Hercegom, 23. augusta 1445.[169]

Ne mogući Đurađ mirnim putem povratiti otete gradove započe rat. U junu 1448. stoji u okolici Kotora utaborena despotova vojska od 12.000 ljudi pod zapovjedništvom vojvode Altomana.[170]

[165] M. S. M. Listine, IX, 118.

[166] M. S. M. Listine, IX, 149.

[167] M. S. M. Listine, 188, 202.

[168] M. S. Listine, IX, 217, 219, 232.

[169] M. S. M. Listine, IX, 226.

[170] M. S. M. Starine, XXVII, 229.

Crnojevići se bijahu pridružili despotu,[171] a s njim se nalažahu i pobunjeni kmetovi Grblja, Luštice i okolnih mjesta, koji po treći put ustaše proti kotorskim gospodarima. Republika posla despotu poslanika Andriju Veniera, 27. juna 1448., s nalogom, da ustupi prijeporna mjesta i sklopi mir,[172] ali prije nego dođoše u dodir bi despotova vojska potučena, negdje u okolici Bara,[173] radi čega Mleci odustaše od gornjih uslova.[174] Rat se nastavi. U aprilu 1450. zatražiše despotovi poslanici Bar, Budvu i Drivast, ali Republika odbi zahtjev.[175] Despotova vojska na to s Turcima opljačka okolicu Skadra. Međutim posredovanjem Kotorana stupi Stefan Crnojević u dodir s Mlječanima. Ovi usvojiše njegove zahtjeve, i on kao mletački kapetan u gornjoj Zeti, pokorivši buntovnike u okolici Kotora, nastavi ratovanje proti despotu. U julu 1452. potuče vojsku pod Altomanom, u septembru onu pod Tomom Kantakuzenom, i napokon onu pod vojvodom Milošem, zapovjednikom Meduna. Ratovanje se dovrši u septembru 1453. bez formalnog sklapanja mira, na intervenciju bosanskog kralja i Skenderbega. Na Badnjidan 1456. umrije despot Đurađ.

Pošto se god. 1461. manastir i crkva sv. Mihovila na Prevlaci nalaze u ruševinama, dalje nabrajanje političkih događaja stoji izvan opsega ove radnje.

Porušenje crkve i manastira.

Navedene političke prilike djelovaše bez sumnje na opstanak zetskog metropolite na Prevlaci. U borbama između Kotora i njegovih protivnika stoji metropolita uz potonje.

U ratu dubrovačko-kotorskom dobiva zapovjednik dubrovačkog brodovlja izričiti nalog, da se štedi ljude metropolite sv. Mihovila.

Sa metropolitom imaju Dubrovčani ugovor 11. jula 1361. ...»jer njega, njegove ljude i dobra hoćemo smatrati kao prijatelje, kao što smo dužni po ugovoru sklopljenom između njega i nas« ...[176]

Balšići borave rado na Prevlaci, što je očiti dokaz, da metropolita stoji s njima u prijateljskim odnošajima, barem dok ovi ne pređoše u katoličku crkvu.

U ugovoru s Radicom Crnojevićem, kad je god. 1393. provalio u kotorsku okolicu, moraju Kotorani, pored darova, povratiti metropoliti sv. Mihovila jednu ikonu i neke crkovne stvari, što su pri nasrtaju proti Radici bili odnijeli.[177]

[171] M. S. M. Listine, IX, 269.
[172] M. S. M. Listine, IX, idem.
[173] M. S. M. Listine, IX, 274, 284, 290.
[174] M. S. M. Listine, IX, 274.
[175] M. S. M. Listine, IX, 274.
[176] M. S. M. Mon. Rag. 111, 93, 130.

U borbama između despota Stefana i mletačke republike stoji metropolita na strani despota, pak se nagodbom, 11 novembra 1426, moraše Republika obvezati, da će poštivati jurisdikciju metropolite nad svim crkvama slavenskog obreda, koli na skadarskom jezeru, toli u drugim mjestima, koja njoj pripadaju.[178]

Ratna sreća međutim nije bila uvijek neprijazna Kotoru, pak je metropolita morao biti izvržen mnogim neugodnostima.

Po kazivanju Bogete Miošića, Kotorani negdje iza devedesetih godina XIV. v. zauzeše kulu na Prevlaci, a moguće tom prigodom oplijeniše i crkvu.[179]

U ratovima s Kotorom ljudi metropolitini teško stradaju i prisiljeni su bježati u Pulju.[180]

Pobune kmetova Grblja, Luštice i okolnih mjesta proti kotorskim gospodarima bile su silom ugušene.

Pošto se Prevlaka nalazila u središtu ovih krvavih događaja, koji se uz kratke prekide odigravaju tamo od polovice XIV. do polovice XV. v., bio je boravak metropolitin na Prevlaci otešćan, pak je opravdano mnijenje Dučića, da metropolita za vrijeme Balšića boravi u manastiru Prečiste na Skadarskom jezeru, zadržavši istodobno manastir i crkvu na Prevlaci do prvih godina druge polovice XV. v.

Prevlaka je za vrijeme Nemanjića politički pripadala Kotoru, ali je nastupom Balšića posjed ovisio o ratnoj sreći. Prvih decenija druge polovice XIV. v. nalazi se u rukama Balšića:

Godine 1361. naređuju Dubrovčani pomorskom kapetanu, da opravi galiju na otoku sv. Mihovila.[181]

Godine 1366. cijene oni, da se Jura Balšić nalazi na Prevlaci.[182]

Godine 1371. šalju Pavla de Georgii Andriji Paštroviću i Ćefaliji Radiću, ljudima Jure Balše, na otok sv. Mihovila.[183]

Na Prevlaci leži god. 1381. bolestan Balša II.[184]

Iza mira sklopljenog posredovanjem Rafaela Gozze između Jure II. Balše i Kotora, negdje koncem 1390.,[185] područje manastira pripade Kotoru:

[177] Gelcich, o. c. 170.
[178] M. S. M. Listine, IX, 14.
[179] S. A. sv. IV, 135—140.
[180] S. A. sv. IV, 269—275.
[181] M. S. M. Mon. Rag. 111, 130.
[182] M. S. M. Mon. Rag. IV, 54.
[183] M. S. M. Mon. Rag. IV, 127.
[184] Gelcich, o. c. 121.
[185] Gelcich, o. c. 162.

6. juna 1396. Petar de Ocat Kotoranin unajmljuje sabljaru Novaku karubu zemlje, koja leži »na ždrijebu Tripa Anđela u onom dijelu polja, koje je polje jednom pripadalo metohiji, tako, da ako općina kotorska opet otpusti to polje, dio koji meni pripada, ide na račun Novaka.«[186]

Istoga dana Nikša pok. Junija Luke Bolica dariva Tripku pok. Marina Buchia »...cijeli moj dio otoka sv. Gabrijela (Stradioti) kotorskog zaliva, t. j. kuću, vrt i pojatu sa onim zemljištem, koja je kuća sa vrtom i zemljištem bila meni dana u dio prama granicama ustanovljenim po ispravi razdiobe; a ako se dogodi, da bi se opet dijelilo... dajem i darivam... istom Tripku cijeli moj dio kuće, vrta i zemljišta, koji bi mi bio doznačen po kotorskoj općini... A ako bi po kojoj vlasti ili sili bio oduzet (otok) općini kotorskoj, da na rečeno nijesam nipošto dužan...«[187]

Godine 1397. (30. novembra) Tonko Ivanov iz Kotora priznaje, da je primio od Vidoslava sina Gose Radoničić iz Luštice perpera 25, na koje je bio osuđen od kotorskih slavenskih knezova.[188]

Iz navedenih isprava, osim pripadnosti manastirskog područja Kotoru, daje se zaključiti, da su Kotorani došavši u posjed protegli na nj pravne odnošaje, koji su postojali između grada i župe Grbalj. Zemljište razdijeliše na ždrijebe (Sdrebi), ove na karakte nazvane i karube. Seljani, dotadašnji vlasnici zemalja, postaše kmetovi kotorskih gospodara.[189]

---

[186] .. in sdrebo st Triphonis Angeli in illis partibus de plano quod planum olim fuit Metochie. Ita tamen quod si communitas cathari iterum dimiserit dtum planum quod tunc dtus novachus habeat partem que mihi veniet.. S. A. sv. 11, 314.

[187] .. totam partem meam insule sancti Cabrielis de culfo cathari videlicet domum ortum et cossaram cum illo terreno que domus cum orto et terreno fuit mihi data im partem in dta insula iuxta suos confines positos secundum instrumentum divisionis. Et si percaxus fuerit quod iterum dividatur... do et dono... ipso Tripcho partem meam totam domus orti et terreni que mihi fuerit datum per commune cathari.. Et si per aliquod dominium vel aliquam sforciam foret subtracta communi cathari quod minime tenear ad predicta.. S. A. sv. 11, 314.

[188] .. sententiata per comites sclavorum dte civitatis S. A. sv. 11, 500. Radi nedostatka isprava u Sudskom Arhivu ne može se tačno ustanoviti, koliko je puta i kada manastirsko područje do god. 1420. mijenjalo gospodara.

[189] Iz ovog doba potječe vjerojatno i zakon sadržan u kotorskom statutu pod naslovom »De Metochia sancti Michaelis«, kojim se kotorskom gradjaninu zabranjuje primiti nešto zemljišta metohije od koje strane vlasti, ako bi mehodija bila oduzeta kotorskoj općini (Stat. Cath. 228.). Stojan Novaković cijeni, da se dotični zakon faktično odnosi na župu Grbalj, a da su ga Kotorani u borbama XV. v. patvorili izmijenivši naslov i ume-

Kotor ne osta dugo u posjedu. Negdje koncem 1403. provali Balša III i oduze Lušticu s okolnim selima. Godine 1406. nastoje Kotorani, da, posredovanjem Venecije, povrate izgubljeno, ali bez uspjeha, jer mirom sklopljenim između Venecije i Balše god. 1408. Luštica sa solanama pripade Balši.[190] U pregovorima, vođenim početkom god. 1411, o predaji grada između ostalih uslova stavljaju i taj, da im bude povraćena Luštica, Bogdašić i solane.[191] Sva nastojanja međutim ostaše uzaludna do konačne mletačke okupacije god. 1420. Uz Kotor zauze Lauredano, Lušticu i okolna sela.

Došavši u mletačku vlast bijaše Kotoranima prva briga da urede, naravno prama svojim interesima, odnošaje na području manastira. U prvoj četvrti god. 1421. borave u Mlecima poslanici: Nikola Glavati, Pavao Buchia i Mihail Pellegrina i među ostalim podnose molbu: »... glede zemljišta Luštice sa njezinim granicama i solanama podignutih na našem zauzetom zemljištu... molimo Vaše Duždevo Gospodstvo, da se udostoji izdati nam povlasticu, da mi Vaše sluge razdijelimo zemljište i solane, da svak zna što mu pripada, kao što je bilo i prvo...« Senat odgovori, 21. aprila 1421. »... zadovoljni smo rečenoj općini potvrditi Lušticu sa njezinim zemljištem, kao što je došla pod našu vlast i da zemljište i solane pripadnu onima, kojima po pravu pripadaju, koli građanima toli kotorskoj općini«. Poslanici na povratku pročitaše u gradskom vijeću odgovor u prisutnosti prvog mletačkog providura (comes) Antuna a Boculis. Na predlog providurov bi izabrano 12 plemića »... koji imaju naći način, kako se ima razdijeliti predjel Luštice sa svim njegovim granicama t. j. Pasiglav, Bogdašić, Lješević, Tombe, koji su pripadali Metohiji i otok i solane, koji svi iznose 4 milje i svi su imenovani u povlasticama naših prvih gospodara«.[192]

Iz predstavke poslanika upućenih u Mletke negdje početkom jula 1421. proističe, da je u pitanju podjele izbio sukob između Kotorana i providura.[193] Kotorani su očito htjeli prokriomčariti za ci-

---

tnuvši u tekstu »methocia sancti Michaelis«. U tekstu zakona donesena od Novakovića glase riječi »quod si aliquo modo dicta metochia a dominatione nostre civitatis fuerit subtracta« (vidi: Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka, Srp. Kralj. Akademija, Beograd, 1912, 12.), dočim u mletačkom izdanju kotorskog zakonika ista stavka glasi »quod si aliquo modo dicta methocia a dominio nostre civitatis fuerit subtracta«. Novakovića je zavelo u bludnju krivo tumačenje riječi »a dominatione«. Susljedni genitiv traži, da se ovdje razumije vlast općine kotorske, a ne kraljevska vlast. Kotorani su vjerojatno stvorili zakon onda, kad su stekli iskustvo o nestalnosti posjeda na području metohije.

[190] M. S. M. Listine, V, 118.

[191] M. S. M. Listine, VI, 149.

[192] M. S. M. Listine, VIII, 87, 89.

[193] M. S. M. Listine, VIII, 96.

jelo manastirsko područje pravne odnošaje, koji su postojali između grada i Grblja. U tu se svrhu pozvaše na neke zakonske odredbe, tobože iz doba Nemanjića i od ovih odobrene, a faktično, kao što je već rečeno, izrađene samovlasno negdje iza devedesetih godina XIV. v. Pri predaji grada ove zak. odredbe dadoše od Mlečana potvrditi »... kao što proističe iz prepisa povlastica ovjerovljenih pečatom sv. Marka podnesenih Vašoj milosti i od Vašeg Duždevog Gospodstva nami Vašim pismom potvrđenim«.[194]

Proti ovom nepravednom postupku nasta otpor seljana, koji su uživali pravo posjeda. Providur prama naredbi iz Venecije, koja je i išla za tim, da zemljište pripadne pravom gospodaru »... oglasio je, da se prikaže svaki onaj, koji ima koje pravo u spomenutom predjelu...« Posljedica je bila, kao što ističu poslanici »... prikazali su se neki seljaci ispravama pisanim latinski i slavenski o unajmljenju zemalja, neki o zalaganju i o prodajama i darovštinama, koje su isprave učinili seljaci spomenutih zemalja...« proti ovomu poslanici prosvjeđuju »... jer seljaci ne mogu prodati ni darovati nikomu naša zemljišta... i isprave učinjene od metropolite jednako su bez ikakve vrijednosti...« Republika odgovara 15. jula 1421., da je pri uzeću grada obećala i potvrdila »... da se zemljišta nasilno oduzeta građanima Kotora, koja bi došla pod našu vlast, povrate onim građanima, kojima su pripadala... i u tom smislu... naredit ćemo našem providuru, da ispita svačija prava.[195] Ovim su bili pobrkani računi Kotorana; općini i građanima su bili povraćeni nasilno oduzeti privatni posjedi, prevlački manastir odnosno metropolita i seljani zadržaše svoje posjede. Od ovog stanovišta nije Venecija odstupila ni u kasnija vremena.[196]

Iznimku čini otok Stradioti. Dužd Franjo Foscari, odlukom 26. juna 1446., povraća kotorskoj vlasteli otok sv. Gabrijela, pošto su bile ispitane njihove povlastice i saslušani također neki pučani.[197] Vlastela podijeli otok, osim djela, kojim je bila obdarena crkva sv. Marka u Kotoru.[198] Proti diobi ustaše kotorski pučani tražeći, da se otok povrati kotorskoj općini. Foscari, odlukom 27. augusta 1454., upućuje pučke poslanike, da se pozovu na redoviti sud, ako cijene, da su njihova prava bila povrijeđena.[199]

---

[194] M. S. M. Listine, VIII, 87.

[195] M. S. M. Listine, VIII, 196.

[196] Zanimiv je odgovor dužda Foscari poslanicima kotorske vlastele, 30. jula 1454.... hoćemo da se odnosno Luštice održavaju povlastice podijeljene onoj vjernoj općini (Kotoru) t. j. da se svim građanima Kotora, koli plemićima toli pučanima, i općini i Luštičanima i svakom povrati, što je njegovo.. Glasnik, 1. c. 165.

[197] Glasnik, 1. c. 155.

[198] S. A. sv. V, 272.

[198] Glasnik, 1. c. 172.

[200] M. S. M. Listine, VIII, 96.

Uzećem Kotora prešla su na Veneciju sva prava i imanja, koja su pripadala kotorskoj općini »... i ono što pripada kotorskoj općini neka zadrži (providur) za našu općinu na ime kotorske općine...«[200] Zemljište na Prevlaci nije cjelovito pripadalo manastiru: 21. januara 1431. Radoslav Sodunović sa Prevlake prodaje Gjonku pok. Luke Drago iz Kotora komad zemlje, koji leži na tombi sv. Mihovila »... koji graniči s gornje strane sa zemljištem sinova Mioše, s jedne strane sa zemljama sina Sodunova, s donje strane općinskim potokom, a s druge strane posjedom Nikše Jurina...«[201] Nešto zemljišta pripadalo je i kotorskoj općini, pak je tim i nekim drugim, koje je držao slavenski kaluđer Rade Gjurović Republika htjela opskrbiti crkvu sv. Marka u Kotoru, čije se nevoljno stanje nije dolikovalo dostojanstvu patrona Venecije. Dužd Mocenigo, 8. februara 1421., naređuje providuru »... da se dotična crkva ima opskrbiti sa toliko vinograda i zemalja na otoku sv. Mihovila, koji je zauzeo Petar Lauredano naš generalni kapetan mora, što u prihodu iznosi XII stara (žita) mletačke mjere, jer na tom otoku ima neobrađena zemljišta, osobito, kao što smo obaviješteni, ima jedna zemlja, koju drži Rade Gjurović slavenski monah za neku crkvu, koja je porušena«.[202]

Ovom darovštinom Kotorani ne bijahu zadovoljni, jer su na istom zemljištu bili počeli graditi tvrđavu koja bi zajedno s Budvom kao u kliještima držala njihovu okolicu.[203] Odgovorom, 15. jula, pristaje Venecija, da se na zemljištu gradi tvrđava, a pridržava pravo drugim opskrbiti crkvu. Dotacija je uslijedila malo kasnije zemljištem na Stradiotima. 14. oktobra 1431. Tripo de Pautino, upravitelj sv. Marka, unajmljuje Ratku Andriću iz Perasta »... sedam kvadrinjola zemljišta iste crkve, koji leže na otoku sv. Gabrijela kotorske dijeceze, darovanih rečenoj crkvi od prevedre mletačke vlade, kao što se vidi po njezinim dukalima i povlastici...«[204]

---

[201] ... unum petium terreni positum in tombe sci Michaelis... a parte superiori cum terreno filiorum Miosa, a parte altera cum terrenis filii Sudoni, a parte inferiori cum canali publico et ab alia parte cum possesionibus Iixe de Juroe.. S. A. sv. V, 11

[202] ... quod dicta ecclesia dotari debeat tot vineis et territoriis sua per insula sancti Michaelis que... per Petrum Lauredano capitaneum nostrum generalem Culphi fuit in dictis partibus acquisita que sunt ad mensuram stariorum XII ad mensuram Venetam, quia in dicta insula sunt territoria inculta et in specie sicut informati sumus est quedam terra Rade Giurovich monacum sclavum pro quadam ecclesia que destructa est... Prepis dukala u biskupskom Arhivu. Miscellanea.

[203] M. S. M. Listine, VIII, 96.

[204] ... quadragnolos septem terreni eiusdem ecclesie positos super insulam sci Gabrielis diecesis catarensis dte ecclesie donati per serenissimum ducale dominium Venetiarum ut patet per eius litteras ducales et patens privilegium... S. A. sv. V, 273,306. Po crkvi sv. Marka zemljište se danas zove Šamarak.

Već spomenutom nagodbom između despota Stefana i Venecije manastirsko područje osta u rukama despotovim, ali za kratko vrijeme. Januara 1428. prosvjeduju kotorski poslanici kod dužda proti doznačenju dijela Prevlake kancelaru Antunu de Sancto Genesio i Marinu Druško.[205] Juna iste godine Bogdašići, želeći ostati vjerni despotu, prihvaćaju mletačko pokroviteljstvo.[206] Godine 1431. stanovnici Luštice vode rasprave pred kotorskim sudom.[207] Despot Đurađ god. 1435. traži od Venecije naknadu razlike poreza utjeranog od Luštice, Bogdašića, Lješevića i Paštrovića.[208] Povod, da je Venecija malo nakon sklopljenja nagodbe zauzela spomenuto područje, bio je, da ono ne padne u ruke Gojčina Juraševića-Crnojevića, koji bijaše u sukobu s despotom Đurđem radi Stefana de Maramonte pretendenta na Balšino nasljedstvo.[209]

Vlastela su kotorska budno pazila, da ne bi njezina prava bila u čemu povrijeđena. Odredbom statuta iz god. 1346., bilo je zabranjeno sađenje vinograda na području prevlačkog manastira »... niti na kojem mjestu zemalja manastira sv. Mihovila...«[210] Odredba je išla za tim, da olakša prodaju vina vlasnicima vinograda, koji su već postojali. U tu svrhu bio je zabranjen i uvoz stranih vina.[211] Početkom god. 1441. dođoše u Veneciju poslanici sa zahtjevom, da se iskorijene svi vinogradi posađeni na mjestima po statutu zabranjenim. Republika otpisom, 21. aprila, zabranjuje daljnje sađenje, dozvoljava pak, da već posađeni ostanu. Pošto su vjerojatno seljaci nastavili sađenjem, providur Leonardo Bembo god. 1444. naređuje, da se unište svi vinogradi »... posađeni u metohiji sv. Mihovila i na zemljištu Praše prama statutu«.[212]

God. 1445. nasta s crkvom i manastirom znatna promjena. U oporuci Franuše Druško, žene Danijela, dana 4. augusta 1445., stoji između ostalih zavještaja. »... Naredila je također da se pošalje jedan svećenik u crkvu sv. Mihovila na otoku i u crkvu sv. Tome na Prčanju, koji da izreče po jednu misu za njezinu dušu.. «.[213]

[205] Glasnik, l. c. 134.
[206] S. A. sv. IV, 45.
[207] Vidi navedeno pod f, g, h, k, n, o, p.
[208] M. S. M. Listine, IX, 80.
[209] Jireček, Istorija Srba, 11, 187. M. S. M. Listine, IX, 80. S. A. sv. IV, 45.
[210] Stat. Cath. 247.
[211] Odredbe: 16 aprila 1488; 10 januara 1496; 24 februara 1560. Nalaze se popisane u općinskom Arhivu pod naslovom »Interessi patri autentici« br. 1.
[212] S. A. sv. VIII, 48—65.
[213] ... Item ordinavit mitti ad sanctum Michaelem d'Insula et ad sanctum Thomam de percana unus presbiter qui in dictis locis celebret semel unam missam pro anima sua... S. A. sv. CXLLX, 436.

Važna ova stavka pokazuje, da se u augustu 1445. crkva sv. Mihovila nalazi u rukama katolika. Tačni datum prelaza iz ruka sljedbenika srpsko-pravoslavne crkve i uzrok nije moguće ustanoviti; vjerojatno je uslijedio na intervenciju Kotorana po naredbi iz Venecije, koja u prevlačkim kaluđerima nije vidila pouzdane podanike.

Katolici ostaše kratko vrijeme vlasnici. Godine 1448. započe rat između despota Đurđa i Mletaka. Grbljani ustaše po treći put proti kotorskim gospodarima. Po predstavci kotorskih poslanika upućenih u Mletke, aprila 1449., buntovnici dovedoše u Grbalj despotovu vojsku, jednu pod Altomanom i Crnojevićem, drugu pod vojvodom Logositom i Crnojevićem.[214] Vojsci i Grbljanima, koji poharaše vinograde i popališe kuće gospode, pridružiše se seljaci Paštrovića, Luštice, Bogdašića i Lješevića.[215] Poslanici su mišljenja, da je uzrok pridruženja buntovnicima u vezi sa solanama: jer su seljaci u velikom broju udionici u proizvađanju soli. U normalnim prilikama oni su dužni prodati sol kotorskoj komori po 6 groša vreću, stojeći pak u pobuni prodavaju je komu hoće i po što hoće. Mnoge su solane osim toga nasilno podignute od neprijatelja, radi čega nastoje gospodariti kotorskom okolicom.[216]

[214] M. S. M. Listine, IX, 303. Starine, XXVII, 229.
[215] » » IX, 436.
[216] Solane se dizahu većim dijelom na prostoru između Brda i luštičkog poluostrva na mjestu po njima nazvanom Solila i dijelom s druge strane Brda, na Bobovišću. Solane su pripadale raznim vlasnicima: XIV. v. govor je o solanama kotorske općine, na Solilima, koje su predajom grada prešle u vlast Venecije (saline dominationis,M. S. M. Mon. Rag. IV, 220; S. A. sv. V, 74, i t. d. passim). U prvoj polovici XV. v. spominju se solane metropolite (S. A. sv. VI, 788; sv. VII, 360.) i one srpskog despota kao nasljednika Balšića (S. A. sv. VI, 24; sv. IX, 254). Istog doba spomena je o solanama privatnih lica, kotorskih građana i seljaka: braće Lovra, Matka i Martolice Buchia (S. A. sv. IX, 394.); Nikše de Pasquali (S. A. sv. IX, 270.); Nikole Paltašić (S. A. sv. IX, 270.); zatim seljaka Bogdašića, na Bobovišću (S. A. sv. VI, 34; sv. IX, 296; sv. X, 467. »saline Bogdasichiorum«); potom Dabišina Tipković (S. A. sv. IX, 505.); Dabiše, Ljubiše i Mitra Bubanić (S. A. sv. IX, 523.); Rada i Dabiše Tutormić (S. A. sv. IX, 531 531; sv. X, 475.); Jurka Bubanić (S. A. sv. VII, 986.); Novaka Mergelat (S. A. sv. X, 25, 446.); Nikole Bubanac (S. A. sv. X, 28); Radoslava, Dabiše i Biomana Desinih iz Paštrovića (S. A. sv. VI, 136.); Radice Grubačević (S. A. sv. VI, 136.); Andrije Novaković (S. A. sv. VI, 136.); Bogiše Brajković (S. A. sv. VI, 918.); Ratka Rajković (S. A. sv. IX, 147.); Pribija Nikšić (S. A. sv. VII, 360.); I. Miošić (S. A. sv. X, 346.); Medoja Bogiožić, Božidara Vukčić, Radoja Juroević, Radoslava Radičević, Dobrice Tutormić, Andrića Nukčić, Radića Popović, Radice Jurković (S. A. sv. X, 418.); Božidara i Ivaniša Vučetić (S. A. sv. IX, 251.). Spominju se i solane Juraševića (saline Jurasevichiorum, S. A. sv. X, 89, 132.). Nestalno je, da li se

Republika se pridruži poslanicima i naredi, 6. aprila 1449., pomorskom kapetanu, da s galijama ide pod Kotor, da poprimi sporazumno s providurom i građanima mjere proti Grbljanima i poruši sve solane podignute na zemljištu Republike.[217] Naredba nije bila izvršena, jer je pomorski kapetan sa tri galije, kojima je raspolagao, morao krenuti u južnu Italiju. Kotorski poslanici ponovno početkom 1450. mole, da se pošalje brodovlje i 1000 kopnenih vojnika.[218] Porušenje je kasnije bilo izvršeno. U odgovoru, 24. aprila 1453., kotorskoj općini oko namirenja troškova za ugušenje bune u Grblju, stoji »sve su solane po našoj naredbi bile porušene i potpuno uništene«.[219]

Posao oko umirenja buntovnika otešćavala je prisutnost despotove vojske. Veneciji je bilo teško suprotstaviti srazmjernu silu i nastojala je postići cilj što manjim žrtvama. Kotorani međutim, koji su pobunom bili najteže pogođeni, staviše se u pregovore sa Stefanom Crnojevićem, dotada saveznikom despotovim, preko carinika Radoslava. Stefan, kojemu s jedne strane nije bilo poćudno gospodstvo despotovo, s druge, jer mu se činilo, da će putem Venecije osloboditi sina Ivana iz ropstva Hercega Stefana, prista na ponude Kotorana. Polovicom 1451. borave s predlozima Stefanovim kotorski poslanici: Biskup Marin Contareno, podrijetlom Mlečanin i Luka Pasquali. Odgovorom, 2. jula 1451., Republika pristaje, da Stefan bude njezin kapetan u gornjoj Zeti; kao znak podanstva donijet će svake godine na dan sv. Marka kotorskom providuru dva sokola; potvrđuje mu posjed solana i doznačuje pristojnu kuću u Kotoru, gdje će moći stanovati on, braća, nasljednici i njegov carinik; obećaje, da će kod sklopljenja mira sa despotom paziti na Stefanove interese; prima ponudu, da će u slučaju rata služiti dva mjeseca sa svojom vojskom besplatno; u slučaju da bude napadnut obećaje pomoć; oprašta sve nepravde počinjene, koli od njega, toli njegove braće i vih njegovih podanika; braći Jurašu i Gojčinu određuje plaću od 600 perpera godišnje; zauzet će se kod Hercega Stefana, da mu sin Ivan bude oslobođen ropstva; napokon pristaje,

pod ovim imenom razumiju solane braće Jurašević-Crnojević ili seljana Djuraševića? Crnojevići su posjedovali također svoje solane i te je Venecija potvrdila Stefanu (M. S. M. Listine, IX, 381, 407.), ali mu, 24 aprila 1453, nalaže, da ih poruši, a za to će primati od kotorske komore odštetu ili u soli ili u novcu srazmjerno prihodu njegovih solana (M. S. M. Listine, X, 6).

Porušene su solane malo kasnije bile uspostavljene (S. A. sv. XII, 101, 107, 309, 353, 380, 389).

[217] M. S. M. Listine, IX, 302.

[218] » » IX, 318.

[219] » » X, 6.

da mu godišnja plaća bude 600 dukata. Sve ovo Republika usvaja uz uvjet, da Stefan pokori buntovne seljake. Netom to bude izvršeno »odmah ima započeti plaća njegova, njegove braće i druge dvojice njegove vlastele«.[220] Predlozi su bili potvrđeni od dužda Foscari, 3. decembra 1451., s dodatkom, da su Stefan i njegovi sinovi imenovani mletačkim građanima.[221]

U februaru 1452. dođe Stefan u Kotor, primi kapetansku čast i zastavu sv. Marka, pak se stavi u doticaj s poglavicama buntovnika obećavajući posredovati mir. Oko 80 njih nasjede i dođe na dogovor. Stefan ih poveže i opremi kotorskom providuru, koji jednog dana 33 objesi, a ostale posla u progonstvo.[222] Zatim pomoću vojske sastavljene od Vlaha i Kotorana napade na buntovnike i brzo ih pokori, jer Altomanova vojka nije bila u Grblju. Stefan »nastupi proti buntovnika u župi (Grblju), te je u malo dana povrati pokornosti Vaše Prevedrosti, već porobljenu i popaljenu, koja se je župa bila združila sa Paštrovićima, Lušticom, Bogdašićima i Lješevićima zaklevši se, da će prije svi izginuti nego se pokoriti Vašemu presvijetlom gospodstvu«.[223]

Ugušenjem petgodišnje bune i već spomenutim pobjedama Stefanovim nad despotovom vojskom svršila su prisizanja despotova na Balšinu ostavštinu u ovim krajevima kao također i sva prava zetskog metropolite na području prevlačkog manastira, ali su pri ugušenju bili pretvoreni u ruševine manastir i crkva sv. Mihovila.

Da su manastir i crkva sada nastradali daje se izvesti iz sljedećega:

Iza porušenja nastalo je juridično pitanje, komu da pripadnu crkovni posjedi. Iz pisma Pape Pija II. od 18. aprila 1459., upravljenog Marinu de Ragnina, dubrovačkom kanoniku, proizlazi, da je Papi Nikoli V. (1447.—1455.) bilo podneseno pitanje o popunjenju ispražnjenih crkvica sv. Marije i Sv. Nikole na Prevlaci, na koje su prešla sva prava porušene crkve sv. Mihovila, a kojih je popunjenje, po odredbi lateranskog sabora, bilo pridržano sv. Stolici. Papa Nikola povjeri upravu crkvica svećeniku Antunu Druško. Međutim, kao što iz istog pisma proizlazi, bio je posjed Antunu

[220] M. S. M. Listine, IX, 381.

[221] » » IX, 407.

[222] ... Stefano, nominato capitanio, mandó a chiamare alcuni dei principali di detta Suppa, dando loro ad intendere di voler praticar la pace tra essi e la republica e procurar loro provigioni da questa. In tal modo indusse circa ottanta di essi a venire alla sua fortezza di Senta, ov'egli li fece legare e poi condurre a Cattaro »de quali il conte in uno dì ne fèappicar 33 et altri mandó in bando... M. S. M. Commis. et relat. Venetae, 1, 4.

[223] M. S. M. Listine, IX, 436.

sa više strana osporavan. »...Bilo ih je, koji su tvrdili, da su tim crkvicama upravljali svećenici slavenskog ili grčkog obreda; neki, da je njima upravljao metropolita Krajine ili Prizrenski; opet drugi, da su spomenute crkvice dio crkve i manastira sv. Mihovila i da punim pravom njima pripadaju...«[224] Antun se Druško nato ponovno obrati sv. Stolici i Papa Kalikst III. (1455.—1458.) odredi, da usprkos svih prigovora Antun, dok živi, upravlja spomenutim crkvicama.

Zanimiv je ovdje prigovor onih, koji su tvrdili, da su crkvicama upravljali slavenski ili grčki svećenici, dotično metropolita Krajine ili Prizrenski. Po postojanju prigovora može se zaključiti, da je postojala juridična mogućnost, koja bi važila i za sv. Stolicu, da prvi upravitelji ponovno preuzmu upravu. Mogućnost je uistinu postojala! Na crkovnom saboru u Firenci 1438. bilo je časovito uspostavljeno sjedinjenje istočne i zapadne crkve. Izgleda, da je sjedinjenjem bio sporazuman i zetski metropolita. U kotorskom sudskom Arhivu ubilježena je punomoć nadbiskupa Krajine Ivana iz Krete, izdana, 29. maja 1458., katoličkom svećeniku Kotoraninu Mateju pok. Jurka Pautino, kojom ga imenuje svojim kapelanom i prokuratorom »...da je dotični Matej dužan i mora nadzirati i služiti kapele spomenutog gosp. nadbiskupa, koje se nalaze u kotorskom okolišu«. Punomoć nosi naslov: Ivan iz Kandije po Božjoj i Apoštolske Stolice milosti nadbiskup Krajine i područja, koje njoj pripada. Naglasiti je, da je Ivan, podrijetlom Grk, pripadao istočnom obredu, jer mu je latinski jezik nepoznat. Pri sastavljanju punomoći služi kao tumač Nikola Rizo nadstojnik strijelaca u tvrdi sv. Ivana u Kotoru.[225] Da je prisutan u Krajini biskup, koji stoji u vezi sa sv. Stolicom govori i predstavka mjestâ u gornjoj Zeti predana, 6. septembra 1455., Veneciji kao uvjet njihova podanstva »...takoder traže, da ne bude nikakvi svećenik ili biskup ili nadbiskup latinski nad našim crkvama, već starešine naših crkava imaju biti od naše vjere; i tražimo, da one ne budu pod latinskim nadbiskupom u Krajini, već mora biti postavljen metropolita slavenske vjere, jer se onaj metropolita iz Krajine nazivlje metropolitom Zete i on postavlja naše svećenike, bez čega mi ne možemo biti«.[226]

[224] Theiner, 1, 447. Vidi Dodatak.

[225] ... quod dictus Matheus teneatur et debeat celebrare et actendere ad capellas dti dni archiepiscopi sitas in districtu catari...

... Johannes de Candia dei et apostolice sedis gratia erchiepiscopus Craine et pertinentiarum suarum...

... per interpretationem magistri Nicolai Rizo magistri balistarum in castro catari quia dnus archiepiscopus Johannes linguam latinam non sciebat et nullatenus intelligebat... S. A. sv. XI, 53.

[226] M. S. M. Listine, X, 67.

Pošto se je malo poslije Antun Druško po punomoćniku Jakobu de Vacarinis odrekao uprave crkvica, Papa Pijo II. spomenutim pismom imenuje Marina Ranjinu apoštolskim delegatom s nalogom, da crkvice i njihove prihode pripoji biskupskoj Mensi u Kotoru, čiji prihodi od godišnjih 200 zlatnih forinta nijesu dostatni, da pokriju sve potrebe kotorskog biskupa, a prihodom imanja crkvica, koji ne prelazi godišnje 24 zlatna forinta, bit će položaj biskupov nešto olakšan.

Marin Ranjina imenova svojim delegatom Ivana Paltašića, kotorskog arhiđakona, koji 12. maja 1461., preda Antunu a Bacolis, plovanu sv. Marije u Kotoru, kao prokuratoru biskupa Marka Nigri, spomenute crkvice. Imenovanje Antuna a Bacolis prokuratorom glasi: »U ime Isukrstovo amen. Godine njegova rođenja 1461. Indikcije VIII. utorka 12 mjeseca maja. Gospodin svećenik Antun Druško vikar kotorski i punomoćnik preč. u Krstu oca gospodina Marka Nigri kotorskog biskupa u prisutnosti ovih svjedoka t. j. svećenika Ivana Gambaruso i svećenika Palme de Apolinariis kao punomoćnik i imenom punomoćnika svim mogućim načinom i oblikom, kojim je bolje mogao, postavio je, učinio i odredio mjesto sebe zakonitim punomoćnikom preč. gospodina biskupa časnog gospodina Antuna a Bacolis, da primi posjed crkava sv. Marije i sv. Nikole na Prevlaci i t. d.«[227]

Iza punomoći ubilježena je slijedeća isprava o predaji:

»U ime Isukrstovo amen. Godine njegova rođenja 1461. Indikcije IX., utorka 12 mjeseca maja. Na otoku nazvanom Prevlaka u crkvama sv. Marije i sv. Nikole na istom otoku, kao poglavitima poslije porušenja crkve sv. Mihovila i koje su nju naslijedile i od nje ostale, u prisutnosti časne gospode svećenika Ivana Gambaruso i svećenika Palme de Apolinariis i Tripka Duplović svjetovnjaka Kotoranina, koji su na potpisano bili pozvani, posebno upitani i zamoljeni. Na tom mjestu poglaviti gospodin Ivan Paltašić, arhiđakon kotorski kao izvršilac postavljen po onoj klauzoli mjesto časnih u Krstu otaca i redovnika, kao što se nalazi u postupku

[227] In Christi nomine Amen. Anno nativitatis eiusdem MCCCCLXI Indictione VIII die vero Martis XII mensis Mai. Dominus presbiter Antonius Drusco Vicarius Catharensis et procurator Rdi in Christo patris domini domini Marci Nigri episcopi Catharensis in presentia horum testium videlicet presbitero Johanne Gambaruso presbitero Palma de Apolinariis tanquam procurator et procuratorio nomine via modo et forma quibus melius potuit et voluit substituit et subcreavit et subordinavit legitimum procuratorem Rdi dni episcopi Venerabilem virum Antonium a Bacolis ad capiendam possesionem ecclesiarum sce Marie et sci Nicolai de previlacha... Bisk. Arhiv, sv. XV (3), 12.

vođenom od časnog gospodina Marina Ranjine protonotara apoštolskog i kanonika dubrovačkog kao jedinog izvršioca i određenog suca za sve, ali osobito određenog za potpisano. Vidivši postupak poveden po časnom gospodinu Antunu a Bacolis plovanu sv. Marije na Rijeci i kanoniku katedralne kotorske crkve, kao punomoćniku kotorskog Biskupa, što je jasno po njegovoj punomoći pisanoj od mene kancelara, koji živo traži, da se spomenuti postupak prama njegovom obliku stavi u djelo; i pošto sam ga ja notar pročitao i nadomješteni ga izvršioc dobro razumio i zrelo proučio, zazvavši ime Isukrstovo postavio je i uveo spomenutog časnog plovana u ime kao gore u stvarni, mirni i nepomućeni posjed crkava i njihovih prebenda, prihoda, plodova i svih mogućih pripadnosti rečenih crkava sv. Marije i sv. Nikole, kao onih koje su nastale i naslijedile crkvu sv. Mihovila, a koje su ispražnjene po odreknuću časnog gospodina Antuna Druško apoštolskog akolite, kanonika i vikara kotorskog, tada neposrednog upravitelja spomenutih crkava, dotaknuvši pokrivač oltara ovim riječima: Ja svećenik Ivan, arhiđakon kotorski, postavljen mjesto sebe od časnog gospodina Marina Ranjine, apoštolskog protonotara i dubrovačkog kanonika, određenog apoštolskog izvršioca, vlašću podijeljenom mu u ovoj stvari, postavljam i uvađam tebe gospodina Antuna a Bacolis plovana kao gore u tjelesni i stvarni posjed i držanje ovih crkava i prihoda, plodova i posjeda i pripadnosti njihovih, koje su ispražnjene po odreknuću časnog gospodina Antuna Druško, zadnjeg i neposrednog njihovog upravitelja, kao onih, koje su nastale od korijena crkve sv. Mihovila, poglavite, koja je već porušena, sa svim njihovim pravima, po dodiru oltara ili njegovog pokrivača, u znak pravog i zakonitog posjeda tebi predana. Naređujući svima i pojedincima, koji na bilo koji način drže ili posjede ili druga dobra istih crkava, radi kojih plaćaju ili su dužni plaćati i odgovarati istim crkvama ili svakoj od njih potpuno na bilo koji način, bilo za prošlost bilo za budućnost, moraju od sada unaprijed odgovarati tebi u ime kao gore ili komu drugomu u isto ime, pod prijetnjom kazna sadržanih u postupku. Napisano u kotorskoj dijecezi, godine, indikcije, mjeseca i dana kao gore.« Angel kancelar[228]

Pridruženjem posjeda crkve sv. Mihovila biskupskoj Mensi u Kotoru došla je Mensa do posjeda na Prevlaci, koji danas nosi ime Biskupija, a drže ga neki seljani Krtola i Mensi plaćaju godišnji livel.

I ako ne postoji, ili je barem dosada nepoznat, tačni nadnevak prevlačkog porušenja, navedeni ga niz događaja dovodi u tijesnu vezu sa ugušenjem seljačke pobune, februara 1452. Crkva sv. Mihovila postoji još god. 1445. Osim oporuke Franuše Druško potvrđuje to i ugovor sklopljen, 11. oktobra 1445, između Nikole Bolica i Radoslava Ostoić-Krinić iz Kavča o unajmljenju neke zemlje u gornjem Grblju, koja graniči »... odozgor općinskim putem, a ozdol zemljama sv. Mihovila od metohije«[229]. Pošto je pak već Papi Nikoli V, koji umire 24. marta 1445. bilo podneseno pitanje o popunjenju crkvica sv. Marije i sv. Nikole, koje su naslijedile crkvu sv. Mihovila, slijedi, da su mletačke galije, koje su s morske strane podupirale akciju Stefana Crnojevića i porušile solane, okrenule također svoje topove i proti manastiru i crkvi sv. Mihovila. Prevlački su kaluđeri bez sumnje bili uz buntovnike.

[228] Vidi Dodatak.

Druško.

O porušenju manastira i crkve sv. Mihovila postoji u Boki t. zv. narodna predaja. U svijet ju je prvi turio crnogorski vladika Vasilije Petrović u »Istoriji o Černoj Gori«, tiskanoj u Moskvi 1754, a za njim pođoše drugi (Milutinović, Milaković, Ljubiša, Crnogorčević i t. d.). Crnogorčević, koji u kratko priopćuje Ljubišinu pripovijest »Prokleti kam«[230], piše:

»O groznome činu narodno predanje kazuje:

Pri samrtnom času mati ribara Druška, Kotoranina, zavještala dva zvona sv. Arhanđelu Mihailu prevlačkom. Godine prolazile, a Druško, imućem pao, ne mogaše da ispuni materinu pošljednju volju. Kaluđeri ga opominjali, ali je sve bilo uzalud, dok ga pozvaše sudom.

Druško je imao u Kotoru desnog prijatelja Vraćena, koga je često pohodio. U taj mah, pre no će da iziđe pred sudije, svrati k njemu. Svojom majstorijom navrati riječ na kmetsko davanje, i stane razlagati, kako kaluđeri prevlački nagovaraju kmetiće na ustezanje. A Vraćen, vlastelinski pronjar, bojeći se sebi, preporuči Druška sudnicima, i s njim vjeru utvrdi.

I prije toga Druško je nagovarao seljake, da pridižu lažna svjedočanstva na kaluđere, ali se ne nađe, ko bi na dušu makao redovnike prevlačke: samo što ih Druško obijedi, kad se s njima sudio dok bi suđeno, da Druško dade zvona kaluđerima. No, to bijaše mletačka majstorija, da se Druško bajagi sprijatelji s kaluđerima, te bijahu trn u oku mletačkom vlasteostvu: zarad upliva, te bratstvo prevlačko uživaše u narodu, zarad prevlasti u narodnim odlukama, a i s toga, što su najvjerniji sluge vlasteoske podnosili lažne izveštaje o bratstvu.

[229] ... desuper cum via communis et desubtus cum terrenis sci Michaelis de Methochia... S. A. sv. IX, 483.

[230] Pripovijesti Stjepana Mitrova Ljubiše, Pančevo 1882. 249—350. — O postojanju predaje u Crnoj Gori vidi izvješće pukovn. Pavlića bečkom Dvoru iz g. 1782. — Dr. Vl. Gjorgjević, Crna Gora i Austrija, Beograd 1912. 44.

Kad zvona zbilja stigla, pohita Druško na Prevlaku, pretvori se, i ugovori s Igumanom, da zvona doveze u oči Arhanđelova dne. Na miješnje Arhanđelova dne Providnik zovne Druška, dade mu otrovne kutije, nagovori ga, kako će otrovati kaluđere, pa mu obeća dio prevlačke crkovine, i novca i vlasteostvo.

Druško stigne na Prevlaku oko podna, i zvona se iznesu. Kad bilo u večer, Drušku spreme ležnicu u ćeliji s prozorom pram istoku, koju i danas vidiš. Noću se Druško bijaše pokajao za naumljeno djelo, ali se opet pojunači, videći mnoštvo svijeta, gdje dolazi jutrom na arhanđelsku svečanost.

Pošto se svrši liturgija, a krsti se dignu, Druško pohita u kuhinju, i ne nađe u njoj nikoga. U bakru, u kojoj se varila riba, izruči otrovne praške, pa iziđe.

Po svršetku litije, iguman sa sveštenicima i s kneževima sjednu oko trpeze, do njih Druško, i stanu blagovati. Na prečac zavrata otac Maksim, za njim ostali kaluđeri, a Druško pobjegne na konju, da i njemu pukne pogibija u Odoljenu.

Sve od jednom zagruha top s mletačkog broda, koji se bješe usidrio na Bobovaču i okupljeni se narod nezremice razbjegne. Sveta trapeza sa visokoga oltara pade pod zdenac u more pod samom Prevlakom, gdje je tišina, po kojoj se more stakli, pa čak dok svuda u okolo sjever bijesni; na blizu padoše i stupovi sa visokog zvonika, te se vide i danas; zvona, te toga dana prvom i potonjom propojaše, panu podalje negdje u sred mora prama Dudi; a krst sa zvonikova vrha odleti još dalje, da se izgubi kroz grebene »u spilice« blizu Rudinica.

Mitropolit prije toga bješe pridigao s Prevlake. Ali u razvalama ostade sedamdeset kaluđera, i pogibiju prevlačku preživе samo dvojica njih, koje zarad čegršti neke mitropolit bijaše naredio, da se utamniče. Po dovršenom razorenju ovim kaluđerima pođe za rukom osloboditi se zatvora, nego Prevlaku opaze porušenu i pustu: uzmu dovoljno novca, i prebjegnu u gornji Grbalj, u Koljenoviće, gdje blago zakopaju u Ljepavića zgradi. Novce poslije nađu, sadeći loze, isti Koljenovići, i nastane zavađa, u kojoj ubije brat brata. A kaluđeri se na to razidu: jedan krene u Crnu Goru, drugi u Rusiju.«

Crnogorčević dodaje komentar:

»Da je istinito, koliko narod pripovijeda o Druškovu djelu, to potkrepljuju sve činjenice, te se navode u samoj pripovijesti. Da je zbilja preko Druška izvršeno razorenje Prevlake, može da potvrdi:

a) Druško je bio Kotoranin, ali starinom s Bobovišta: ribar i pretrgarica; dućan mu je bio u Kotoru na velikom trgu po desnoj strani, kako u grad ulaziš. Pored ostalog, on je spletkama upropastio i seljaka Mijata Šišića, pa mu ne dao mira ni živu, ni mrtvu. Njegov je pošljedak uživao kroz vjekove Prevlaku, i ta porodica kasnije posta znamenita i imućna. Ona se spominje već god. 1428. Na jednoj ploči, koja mora da se nađe u razvalama prevlačkim, kao da postoji natpis — 1428 fo conzesa... modo Isola di Prevlacha a Marino (Druscho) Successoribus suis...

b) Druškovina — zemlja, koju i danas tako zovu, dobila je ime otuda, što je pala u našljestvo, kad i Prevlaka, porodici Druškovoj.

c) »Prokleti kam« je stijena poviše seoskog puta u Odoljenu, a zovu ga prokletim, gdje je pod njim izdahnuo prokleti Druško.

d) Nema pisanih spomenika, da je Odoljen postojao prije razorenja prevlačkog pod tim imenom, a tako je prozvan po tome, što u njemu Drušku muke odolješe...«[231]

Glavno lice, koje t. zv. predaja optužuje bio bi neki Druško, član istoimene kotorske obitelji. Crnogorčević mu označuje ime, Marin, na temelju nekog natpisa, koji ima da se nađe u prevlačkim razvalinama.

Da se može ispitati istinitost t. zv. predaje potrebito je nešto kazati o obitelji Druško, odnosno o njezinom članu Marinu i njegovim bližim nasljednicima, koji bi mogli biti upleteni u spomenutom porušenju.

Prvi se podaci o osnovatelju obitelji Druško nalaze god. 1396.: Marko Pasquali i Marko Drago, generalni zapovjednici grada (capitanei generales civitatis), po dozvoli Velikog Vijeća, povjeravaju, 13. marta, Drušku de Cranze, Palutinu Ivanu de Luko Bogo, Zunku de Nenada i nekim drugim, da mogu i po kopnu i po moru bez ičijeg prigovora progoniti one, koji nanašaju štete kotorskim vinogradarima odnašajući im motike i ribarima mreže, a u slučaju, da ubiju kojeg kotorskog neprijatelja, da se općina mora za njih pobrinuti[232]. Druško de Cranze, nazvan takoder i »Crancich«[233], »Crancevich«[234], čija se kuća nalazaše u gradu[235], nije bio u najboljim ekonomskim vodama. Spominje se ubilježen njegov dug od 500 perpera Jakonbinu, opatu sv. Jakova u Dubrovniku[236], pak se zato sin Marin, 21. jula 1399. tri dana poslije očeve smrti, odriče pred kotorskim sudom njegove ostavštine, jer je smatra za sebe štetnom, a pridržava ostavštinu majčinu[237].

Marin se Druško posveti trgovini i na tom polju okretnošću i neumornim radom dođe do velikog bogastva, a po njemu i upliva u kotorskim stvarima. Trgovao je u svim granama, sam i u društvu[238], sa susjednom Zetom, Albanijom, Grčkom, Italijom i t. d.

---

[231] Crnogorčević, o. c. 32—37.
[232] S. A. sv. II, 290.
[233] » II, 610.
[234] » II, 648.
[235] » II, idem.
[236] » II, 366.
[237] » II, 113.
[238] » VI, 9, 25, 30.

U sudskom Arhivu u Kotoru zabilježene su mnogobrojne pozajmice date od Marina raznim licima u poslu trgovine: 19. novembra 1419. Matka Baroe iz Kotora na 156 dukata za sukno[239]; popa Milimana i Dobrašina sinova Bogdana iz Podgorice na 280 perpera za sukno i drugu robu[240]; Miladina Mekinić na 126 perpera[241]; Jurina i Dobrašina Jelovec, Dobrašina Davidović i Cvjetoja Tvrdonić iz Rigjana (Krivošije) na 62 perpera za sol[242]; kotorskog biskupa Secundus Nani na 40 dukata[243]; Dabišina Tipković na 156 perpera[244]; Novaka Sakotić iz Luštice na 12 perpera (zalaže mu zemljište »Gnjilište«)[245]; Matka Radićeva iz Kotora na 245 perpera[246]; Nika Rogo iz Ulcinja na 200 dukata[247]; Radoslava Gradisalić iz Drobnjaka na 100 perpera[248] i t. d.[249].

Uz novac i kuće u Kotoru Marin je posjedovao zemalja u Dobroti, Lastvi, Tivtu, kotorskom polju, Kavču i t. d. Popis nepokretnog imanja nije se sačuvao, sačuvali su se samo neki manjkavi podaci kupovina: u Vučete Gojčića zemlje u Bjelilima[250]; u nekih Bogdašića zemljišta u Kamenmostu[251]; Radogost sin popa Runjića iz Luštice prodaje mu »Žukovobrdo«[252]; god. 1431. kupuje kuće u Kavču[253]; Ratko iz Luštice s drugovima prodaje mu neko zemljište u polju[254]. Manjkavost popisa nepokretnog posjeda popunja djelomično popis zemalja, kojim je Marin obdario crkvu sv. Antona u Kotoru, koju je na svoj trošak sagradio negdje prije god. 1431.[255] U popisu su nabrojene zemlje u Želkovu, Bjelilima, pod Žukovo brdo, u Kitunici, Kamenmostu, na Spas, Brdima, u Pasiglavu, Ljeskovcu, Tivtu, više njih u Mrčevcu, u Kavču, Odoljenu i u Kotoru[256].

---

239 S. A. sv. III, 316.
240 » III, 403.
241 » III, 430.
242 » III, 481.
243 » V, 213.
244 » IX, 505.
245 S. A. sv. V, 213.
246 » V, 816.
247 » VI, 289.
248 » VII, 187.
249 S. A. sv. III, 190, 418, 445, 446, 460, 471, 482, 501, 504, 511, 513; sv. V, 11, 30, 65, 86, 164, 189, 205, 235, 239, 254, 259, 261, 262, 298, 338, 339, 359, 361; sv. VI, 432.
250 S. A. sv. V, 37, 82, 90.
251 » V, 145, 148, 151.
252 » V, 170.
253 » V, 173.
254 » V, 237, 347, 349.
255 S. A. sv. V, 148.
256 » V, 823—825.

Kotor je imao svoj vlastiti novac, koji se kovao u t. zv. Ceki (Cecha). Novac se dijelio u srebrne perpere (ypperperi), ovi u 12 srebrnih groša (grossi), a groši u 30 bakrenih filira (follari). Razmjer perpera pram mletačkom zl. dukatu bio je promjenljiv, većinom kao 3 : 1. U nabavljanju srebra potrebitog za kovanje novca učestvovala su privatna lica. 29. novembra 1436. ustupa Marin sa svojim sinom Druškom Mlečaninu Laurenciju Suma Ripa, zapovjedniku tvrđave sv. Ivana, za 100 dukata treći dio svog petog dijela, koji ima u kovnici novca[257].

Velika okretnost i znatno imanje pribaviše Marinu vidnu ulogu u gradu. Iako bješe podrijetlom pučanin i ne u najboljim odnošajima s plemstvom, bijahu mu povjerene važne misije: god. 1410. ugovara u Mlecima, kao kotorski poslanik, o predaji grada[258]; kad se početkom god. 1420. republika odlučila primiti grad, u pratnji kotorskog punomoćnika kancelara Antuna de Sancto Genesio nalazi se i Marin Druško[259]; Republika, 16. marta 1423. stavlja u vid kotorskom providuru Marina kao osobu zgodnu, da vodi pregovore o miru sa despotom Stefanom[260]; juna 1423. nosi Marin pismo providura Barbadico u Veneciju.[261]

Radi znatnih zasluga za stvar Venecije, ova ga odlikova posebnim nagradama:

a) Marin bi imenovan mletačkim građaninom sa pravom nasljestva.[262] Kao takav imao je biti oslobođen od carine na robu, koju je dovozio i odvozio iz Kotora. Proti ovomu usta plemstvo i Republika odlukom, 31. augusta 1425., naređuje, da odlikovani mletačkim građanstvom budući kotorski građani moraju plaćati sve carine kao i ostali.[263]

---

257 S. A. sv. VI, 73.
258 M. S. M. Listine, VI, 53.
259 » » VIII, 9.
260 » » VIII, 221.
261 M. S. M. Listine, VIII, 233.
262 B. A. sv. I, 49. Marinovi sinovi, Antun (B. A. sv. XV (3), 5.) i Danijel (S. A. sv. XI, 214.) i unuci Jerolim i Damjan (S. A. sv. XI, 201.) nose naslov mletačkih građana. Gelcich krivo tumačeći postanak Marinova mletačkog građanstva griješi držeći obitelj Druško mletačkog podrijetla (o. c. 66). Pisac uostalom, koji dokazuje Marinovu nevinost u priči o otrovanju kaluđera, nije na čistu sa Marinovom prošlošću. Marina zamjenjuje njegovim sinom Antunom i kaže, da je kao svećenik (!) ovjekovječio za sebe i nasljednike uspomenu na upravu crkve sv. Mihovila povjerene mu god. 1428. Malo kasnije, god. 1430, bio bi Marin ustupio upravu svećeniku Jurju de Rado, a ovaj Marinovu nećaku Antunu. Ovdje je pisac opet zamijenio crkvu sv. Mihovila u Kotoru sa onom na Prevlaci, a Marinova sina Antuna Marinovim nećakom.
263 Glasnik, l. c. 172.

b) Marinu Druško i kancelaru Antunu de Sancto Genesio podijeli Republika dio Prevlake. Proti ovomu usta također plemstvo. Odlukom, 17. januara 1428., Republika odbija prigovor »po komu se traži, da se opozove milost jednom podijeljena pokojnom Antunu de Sancto Genesio, nekoč kotorskom kancelaru, i Marinu Druško o nekom otoku, nazvanom sv. Mihovil, neka se odgovori, da hoćemo, da dotična milost bude stalna i da se u stvari izvrše, kao što je u njoj naređeno, niti se inače može složiti sa čašću naše Vlasti.[264] Upozoriti je, da darovština nije obsezala cijelu Prevlaku, već samo njezin dio, vjerojatno bivši posjed kotorske općine. Obitelj je Druško ostala vlastnica do god. 1813. kad je posjed bio prodan kap. Filipu Barbiću i t. d.«[265]

c) Ovom prigodom vjerojatno bijaše Marinu podijeljeno i zemljište u Grblju, koje se po njemu i danas zove »Druškovina«. Kad je Uroš I. darovao Kotoru župu Grbalj, podijeliše je građani među sobom. Zakonom »Statutum divisionis zuppe de Grbli« bijaše u posjedu učinjeno ograničenje, da se u slučaju izumrća obitelji, posjed vraćaše općini. Pošto su prava općine prešla na Veneciju, mogla je ona bez prigovora nagraditi Marina ispražnjenim posjedom. God. 1430. nalazi se Marin u posjedu dvaju karata u gornjem Grblju.[266] 12. novembra 1434. unajmljuje Marin jedan karat u donjem Grblju »... u donjem Grblju u sdrijebu Tome Dragona«.[267]

d) Po predstavci kotorskih pučana, na koju Republika odgovara, 27. augusta 1454., dalo bi se zaključiti, da su Marinu bila darovana i neka zemljišta na otoku Stradioti, ali su mu ova bila oduzeta od kotorske vlastele.[268]

Marin je imao tri sina: Druška, Antuna, Danijela i kćer Klaru. Druška, oko god. 1430., posla na nauke u Padovu, gdje se ovaj zadrža 1½ godinu;[269] Antun, koji je također učio u Padovi, posveti se svećeničkom zvanju,[270] dočin Danijel trgovini. Druško se oženi s nekom Margaritom[271] i dobi dva sina, starijeg Damjana i mlađeg

---

[264] Glasnik, l. c. 134.

[265] Crnogorčević, o. c. 41.

[266] God. 1430 proveo je providur Ivan Balbi reviziju posjeda u Grblju, i tom prigodom bio je napisan osobiti katastik. Prepis toga čuva se u općinskom Arhivu u Kotoru pod naslovom »Catastico antico, Bocche di Cattaro«, br. 3. Marinov posjed ubilježen je na str. 20.

[267] ... in zupa inferiori in sdrebo Tome Dragonis ... S. A. sv. XIV, 214.

[268] Glasnik l. c. 172.

[269] S. A. sv. V, 450.

[270] B. A. sv. I, 28.

[271] S. A. sv. V, 881.

Jerolima. Druško umrije negdje svršetkom god. 1437. ili početkom 1438., jer je o njemu zadnji spomen 2. decembra 1437.[272]

Poražen vjerojatno smrću sina i bolujuć od podagre umrije i Marin u drugoj polovici aprila 1438. 26. aprila 1438. bila je podnesena providuru i gradskim sudcima njegova oporuka. Odnosna isprava sa oporukom nalazi se u prepisu u kotorskom sudskom Arhivu, sv. V., 821—823, i u prevodu glasi:

»Ja knez (Comes, providur) Pavao Contareno za Prevedru Duždevu Vlast knez i kapetan kotorski, Nikola Glavati, Ivan pok. Marina Biste i Marin pok. Ivana Buchia protovestijar, godišnji suci grada Kotora, javno svjedočimo, da kad smo sjedili (kao suci) pod trijemom (lobia) općinske kancelarije, rečenog dana, bila nam je prikazana od gosp. Mihaila Pelegrina, gosp. Marina Buchie protovestijara i gosp. Basilija pok. Marina Besantis, kao skrbnika danih od gradskog vijeća nasljednicima pok. Marina Druško i pok. Druška, jednom njegovog sina, oporuka pok. Marina, zatvorena i zapečaćena njegovim pečatom, jer se je govorilo, da je on svoju oporuku uništio, a koja je po Ivanu Luksa, općinskom kancelaru i po njima bila nađena u škrinji pok. Marina, kad su po naredbi vlasti kotorske popisivali dobra rečenog Marina. Koju, pošto smo naredili da se otvori i pred nami pročita, nalazeći, da je učinjena prama odredbama i statutima Kotora, naredili smo, da se ubilježi u javne knjige i gdje bude potrebito, da se svede na zakoniti oblik. Oporuka je ovog sadržaja:

U ime Isukrstovo Amen. Godine njegova Rođenja 1435. indikcije XIII, 2. mjeseca maja. Marin Druško iz Kotora, Božjom milošću zdrav pameću, govorom i razumom, premda tijelom slab radi bolesti podagre, bojeći se pogibelji smrti i ne htijući umrijeti bez oporuke, već svoje stvari u redu ostaviti i želeći providiti za spas svoje duše na ovaj način je sastavio i odredio svoju oporuku i svoju zadnju volju: Najprvo preporučujuć svoju dušu višnjemu stvorcu i njegovoj slavnoj majci Djevici Mariji i sv. Mihovilu Arhanđelu i cijelom nebeskom dvoru zapovjedio je i naredio, da kad se Bogu bude sviditi, da se preseli s ovog svijeta na drugi, da se njegovo tijelo ima zakopati u crkvi sv. Tripuna u istom grobu, gdje je bila zakopana njegova žena Maruša. Ostavlja za desetine i prvine perpera deset. Ostavlja za zlo oduzete nestalne stvari perpera dvanaest. Također naređuje i zapovijeda, da se pošalje jedan svećenik u Rim i k sv. Franji u Asisi na njegove troškove za njegovu dušu. Naređuje, da se svakoga dana, od dana njegove smrti za godinu, čita u crkvi sv. Tripuna jedna Misa za njegovu dušu. Naređuje, da se načini dvanaest duplijera, svaki od deset libra, od kojih da se dva daju bratovštini Duha Svetoga, dva bratovštini sv. Mihovila u Kalamoti, koje je bratovštine isti oporuči-

---

[272] S. A. sv. VI, 385.

telj bratim, dva crkvi sv. Nikole u Bari, dva crkvi sv. Nikole braće Dominikanaca u Kotoru pokraj rijeke, a dva crkvi sv. Tripuna, uz uvjet, da spomenuti duplijeri gore u rečenim crkvama za vrijeme podizanja Tijela Gospodinova, do njihova istrošenja. Zatim ostavlja siromašnim pustinjacima sv. Trojice jedan star ulja. Siromasima zakloništa sv. Križa dva stara ulja. Jednako ostavlja dumnama sv. Klare dva stara ulja, moleći spomenute siromahe, da se mole Bogu za njegovu dušu. Naređuje zatim, da se obuče za njegovu dušu u sukno trideset siromaha. Ostavlja gubavcima za gradnju njihova stana, ili da kupe jedan posjed, perpera dvijesto, kao što se bude činiti izvršiteljima njegove oporuke, i ova se zadužbina mora odmah izvesti. Ostavlja zatim sve svoje posjede i zemljišta, koja su bila popisana u jednoj pergameni od Ivana Luksa kancelara i notara općine kotorske i koja vrijede hiljadu i petsto perpera ili približno, crkvi sv. Antuna u Kotoru, koja je bila sagrađena od istog oporučitelja, kao obavezu danu istoj crkvi od istog oporučitelja u ime dotacije i kuću, koju je kupio od Jakše Klisani, spojenu sa rečenom crkvom, za stan svećenika. Za koju crkvu naređuje, da se u njoj obavlja služba Božja po njegovim nasljednicima i nasljednicima njegovih sinova, uz uvjet, da se svake sedmice u njoj čitaju tri Mise, jedna Nedjeljom na čast Djevice Marije, druga Utorkom na čast sv. Nikole, a treća u Petak na čast sv. Antuna, u kojim se Misama dotični sveci imaju spomenuti i da je svećenik spomenute crkve dužan moliti se Bogu za dušu oporučitelja. Ako bi se desilo, da ne bude svećenika iz njegova nasljedstva, spomenuti oporučitelj moli časnog oca kotorskog Biskupa, kao također i budućega, da se dostoji provIditi istu crkvu sposobnim svećenikom iz kotorskog puka, koji neka uživa prihode posjeda danih crkvi kao dotacija i nek obavlja službu u rečenoj crkvi, kao što je gore rečeno. I tako neka susljedno od vremena do vremena providi gosp. kotorski Biskup spomenutu crkvu sposobnim svećenikom iz kotorskog puka sa prihodima i uvjetima gore napisanim. Ostavlja zatim kao zavjet i obavezu crkvi ili manastiru sv. Nikole na rijeci (Škurda) reda propovijednika od svojih vjeresija, koje su popisane u notarilnim spisima, tri stotine perpera, koji se neka upotrebe u gradnju iste crkve ili manastira, kako će se bolje činiti izvršiteljima oporuke sporazumno sa redovnicima i prokuratorima rečenog manastira. Potom želeći i svakako namjeravajući, da između njegovih niže naznačenih sinova ne bude nikakova nesloga i prepirka, razdijelio je između njih niže naznačena njegova dobra, pokretna i nepokretna, i dobra majčina, koja se nalaze u Kotoru i izvan grada, na ovaj način: Najprije rečeni oporučitelj ostavlja sinu Drušku cijelu njegovu veliku kuću u Kotoru, u kojoj stanuje. Zatim ostavlja sinu Danijelu na razlog rečene kuće sedamsto dukata od najboljih novaca što ima. Ali pošto rečena kuća vrijedi mnogo dukata, hoće i naređuje, da njegov sin Druško tom kućom bude podmiren za

prćiju njegove žene. Svom sinu Danijelu ostavlja kuću, u kojoj stanuje svećenik Juraj de Rado. Sinu Antunu ostavlja onu kuću, koja se nalazi pokraj manastira sv. Klare u Kotoru, s onim zemljištem, što je pokraj kuće. Zatim ostavlja Drušku i Danijelu po pola sve najmove, koje oporučitelj ima u gradu Kotoru. Ostavlja svom sinu Drušku vinograd u Tivtu, koji obrađuje Brajko Mašerkonja i drugi vinograd u tivatskom polju sa svim njihovim pravima i pripadnostima. Njegov vinograd u Lovanji i zemljišta na Mulu sa njihovim pravima i pripadnostima ostavlja svom sinu Antunu. Također rečeni oporučitelj zapovijeda i naređuje, da sva njegova nepokretna dobra ostavljena sinu Antunu pređu poslije Antunove smrti na sinove oporučitelja, Druška i Danijela i na njihove nasljednike, samo da Antun može razpoložiti po svojoj volji sa tristo perpera, koje imaju podmiriti Druško i Danijel ili njihovi nasljednici, kako bude Antun odredio. Rečeni oporučitelj ostavlja u troje, Drušku, Antunu i Danijelu sve pokućstvo i alat kuća i vinograda i srebrariju. Također ostavlja tri zlatna prstena, Drušku veći, Antunu drugi, a Danijelu treći. Ostatak pak svih njegovih pokretnih i nepokretnih, sadašnjih i budućih dobara ostavlja i oporučuje spomenutim svojim sinovima Drušku i Danijelu uz uvjet, da su dužni podmiriti sve dugove oporučitelja i da Druško i Danijel moraju udati njihovu sestru Klaru, kćer oporučitelja, i da joj imaju dati za prćiju, osim novca, odjeća i srebra, i 1200 perpera groša kotorskih, koje je 1200 perpera primio u miraz sa njezinom majkom. Ako pak rečena Klara umre prije nego se uda, ili bez nasljednika, da se spomenuta prćija razdijeli u troje između Druška, Antuna i Danijela, ili njihovih nasljednika. Naređuje također rečeni oporučitelj, da njegova tri sina, samo za njihova života, pod prijetnjom očeva proklestva, svake godine dadu izreći trideset Misa sv. Grgura za dušu oporučitelja i njegovih pokojnika i da je svaki njegov sin svakog Utorka dužan pozvati u svoju kuću na objed jednoga siromaha za dušu pokojnika. Ostavlja također Damjanu, sinu Druškovu, nećaku oporučitelja, jedan vinograd u Mrčevcu, koji je kupio od komisarije Sarchi, a ako Damjan premine, da taj vinograd pređe na druge nasljednike Druškove i to na takav način, da nikako ne dođe u ruke majke Damjanove. Ostavlja sinu Drušku i kuću, koja je bila Pirka Krsal. Ostavlja sve svoje zemlje u Ljuti, Orahovcu i Dobroti po pola Drušku i Danijelu. Zapovijeda i naređuje, da sin Druško od sada bude gospodar svega onoga, što mu je ostavio uz spomenute uvjete. A ako Antun i Danijel umru prije osamnaeste godine, neka sva dobra njima ostavljena pređu na braću, koja nadživе i na njihove nasljednike, osim da svaki od njih, ili Antun ili Danijel, ako umre prije osamnaeste godine, može raspoložiti 400 perpera, i to 200 po njegovoj volji, a 200 za pokoj duše njihova oca. Oporučitelj zapovijeda, hoće i izričito naređuje, da njegovi sinovi i svaki napose bude zadovoljan sa svim gore na-

pisanim, a ako se koji protivi, ili ne vrši nakanu oporučitelja, neka se od sada smatra lišenim svih dobara njemu ostavljenih, koji dio nezadovoljnika neka pređe na drugu braću ili njihove nasljednike. Ostavlja također meni Ivanu de Luksa jedan zlatni dukat. Određuje izvršiteljima svoje oporuke svećenika Jurja de Rado, Druška sina oporučitelja, Živka de Palmica i Živka de Bacho, kojim izvršiteljima ostavlja: Don Jurju, jednu srebrnu pozlaćenu zdjelu sa ručicom, Živku Palmici i Živku de Bacho po jednu srebrnu žlicu, za njegovu dušu. Potpunom vlašću, da ovu njegovu oporuku izvrše bez ičijeg prigovora. Za koju oporuku hoće, da ona vrijedi i da je obvezatna i kao oporuka i kao kodicil nad svim oporukama, koje bi u prošlosti bio učinio. Izvršeno u Kotoru spomenutog dana u prisutnosti Nikole Glavati, zakletog suca, i gosp. Jurja de Rado, svjedoka.

Ja Ivan de Luksa, notar i kancelar kotorski, zamoljen od spomenutog oporučitelja napisah.

Ja Nikola de Glavati, zakleti sudac, potpisah.

Ja svećenik Jurja de Rado jesam svjedok«.

Poslije oporuke nalazi se popis čitavog pokretnog imanja. Popis je izvršen po notaru Ivanu de Luksa i proteže se od str. 826—834.[273] Između nepokretnina ističe se veliki broj srebrnog posuđa, zlatnih i srebrnih nakita.

Poslije Marinove smrti bi razdijeljena njegova imovina. Antun i Danijel bijahu već punoljetni,[274] dočim za djecu pok. Druška upravljahu imovinom tutori, koji god. 1445. povratiše njihovoj majci Margariti miraz od 800 perpera, kad se preudala za Andriju, sina kancelara Antuna de Sancto Genesio.[275]

Antun Druško upravljaše prama očevoj odredbi crkvom sv. Antuna. Još kao đakonu bi mu, 21. decembra 1435. povjerena uprava crkve sv. Mihovila u Kotoru i sv. Agate u Mrčevcu.[276] Godine 1450. izdaje punomoć Mihovilu Paltašić, da mu isposluje kanonikat u sv. Tripunu i da ugovori sa Mojsijem Bufarelis, upraviteljem sv. Marije (Koleđate), ustup prava i tereta na istu crkvu.[277] Pavao Bufarelis u ime svog brata, 6. marta 1451. ustupa upravu za 2 godine uz godišnju odštetu od 60 dukata.[278] Imenovan od sv. Stolice akolitom, bi mu, kao što je već rečeno, povjerena uprava crkvica sv. Marije i sv. Nikole na Prevlaci, koje se odreče oko god. 1458. Postavši kasnije arhiđakon i vikar biskupa Marka Nigri uživaše u gradu znatni ugled. Spomena je vrijedno njegovo jamčenje

[273] Popis nepokretnina uopće nije bio običajan, pak zato ne postoji ni onaj Marinov.

[274] Po odredbama statuta punoljetnost je počimala navršenom 18 god.

[275] S. A. sv. VII, 830.

[276] B. A. sv. I, 52, 58.

[277] S. A. sv. CXLIX, 582.

dano Hercegu Stefanu za posuđenih 100 dukata majstoru Blažu iz Lastve, izraditelju oklopa, nastanjenom u Ercegnovomu.[279]

Danjel Druško oženi se 9. novembra 1439. Franušom, kćeri Simika de Braiano, bogatag trgovca iz Kotora. koja mu donese u miraz 700 perpera,[280] ali umrije već god. 1445.[281] Baveći se poput oca trgovinom, premda niti opsegom niti uspjehom njemu ravan, dolazi više puta ubilježen u sudskim knjigama kao vjerovnik i dužnik: 17. novembra 1442. kupuje u društvu sa Radinojem Culović jednu lađu;[282] 29. jula 1443. sklapa trgovačko udruženje sa Jakšom de Braiano,[283] kojemu 6. juna 1442. predaje 1000 perpera, da povrati raznim vjerovnicima;[284] 21. oktobra 1440. uzajmljuje Iliji Paskovu 10 perpera,[285] a 21. februara 1442. Katarini Biona 20 dukata[286] i prima od Matka Vrachien posuđenih 20 dukata;[287] 21. aprila 1444. duguje mu pop Medoje Runjić i drugovi iz Luštice 9 perpera za vino;[288] jednako pop Dabišin Radogostović i drugovi iz Luštice perp. 4 groša 10 za žito;[289] i t. d.[290]; 17. februara 1460. stavlja Luka Besanti na dražbu za 200 dukata Danijelova 35 kvadranjola zemlje u Tivtu, koje otkupljuje brat Antun, 11. jula 1461.;[291] 17. jula 1460. prodaje zemlju u Dumidrani za 160 perp.[292] zemljište Danijelovo u Stolivu, pošto nije bilo isplaćeno, dolazi, 17. decembra 1462., na dražbu;[293] 13. februara 1467. biva osuđen, da plati Jakovu Graso 46 perp.[294]

U Kotoru su među građanstvom postojale dvije stranke: plemića (nobili) i pučana (popolari), koje su među sobom stajale u borbi. Obitelj Druško nije pripadala plemstvu, ali hvala okretnosti Marinovoj takmila se imanjem sa prvima u gradu. Između nje i plemstva moralo je biti trvenja. Znatna je u tom pogledu odredba Marinove oporuke, da upravitelj crkve sv. Antuna mora biti sve-

[278] S. A. sv. CXLIX, 682.

[279] » CXLIX, 922.

[280] » V, 824.

[281] » CXLIX, 436.

[282] » X, 10; sv. CXLIX, 788.

[283] S. A. sv. X, 221.

[284] » VII, 421.

[285] » VII, 73.

[286] » VII, 369.

[287] » VII, 368.

[288] » IX, 15.

[289] » IX, 18.

[290] S. A. sv. IX, 21, 63; sv. VII, 427, 774, 777; sv. CXLIX, 613.

[291] » XII, 17.

[292] » XII, 97.

[293] » XII, 501.

[294] » XII, 491.

ćenik iz puka. Antun Druško u društvu Luke de Pautino, Ivana Palme i Mihovila Paltašić podnaša u Veneciji, augusta 1454. molbe kotorskog puka, koje idu za ograničenjem vlasti plemstva.[295] U aprilu 1449. tuži plemstvo Jakova de Esculo i Danijela Druško, oba »drski« (presuntuosi), koji su se usudili pisati u ime puka (comunità) pisma pečatana krivim pečatom, da posiju razdor u gradu, i traži, da ih Republika kazni, da njihova kazna služi kao primjer drugima.[296] Godine 1470. Danijel bi izabran zastupnikom puka (procurator popularium) i kao takav pozvan na savjet od providura Bertucija Chabriel[297] u pitanju, da li su i Mlečani, koji žive u Kotoru, dužni na čuvanje straže, kao i ostali građani.[298]

Premda je čitatelj, uspoređujući spomenutu predaju i navedene historijske podatke, stvorio sud o neodrživosti predaje, ipak zaslužuje neke tvrdnje iz nje izričito naglasiti, jer su neki uložili dosta truda, da je narodu u pamet usade.

U razvitku predaje mogu se ustanoviti dva razdoblja: ono od prvog objelodanjenja do Šćepana Ljubiše i od Ljubiše do naših vremena. U prvoj periodi ona je dosta skromna. Milaković piše: »Vlastela grada Kotora, nadajući se za cijelo, da će Turci svu državu Crnojevića pokoriti sebi, usude se te preko svoga građanina, imenom Druška, otruju 72 naša kaluđera u manastiru sv. Arhangela Mihaila, zadužbini Prvovjenčanoga Stefana kralja srpskoga, na ostrvu Prevlaci, nadno Grbaljskog polja«.[299] Neki stariji rukopis: »Republika podgovori dvorjanstvo kotorsko, da se postara za ovo. Dvorjanstvo podmiti neke Druške, bivše ribare na Bobovištu, blizu ostrova Prevlake, da otruju Bogomoljce. Kako su ribari okolo ostrova lovili ribu, stave otrovi u ribu, te otruju sve od ednom 1441. godine. Republika u znak priznateljnosti za ovo bezzakono djelo, darue dvorjanstvu kotorskom oba više spomenuta ostrova, a naredi privesti voene brodove pod ostrove, te s mora topovima razore sve crkve i rasprše dotsle cvjetavše ognjište pravoslavlja. Dvorjanstvo kotorsko, darue Druškama ostrovo Prevlaku, koju nji tri brata podjele na tri časti; a ostrovo Stradioti zadrže za sebe.[300]

Na temelju navedenog napisa Šćepan Ljubiša pripovijest »Prokleti kam«. Crnogorčević priopćujući u kratko Ljubišinu priču, nastoji dokazati njezinu istinitost, premda veli: Još nije historijski dokazano, da li su Prevlaku razorili Turci ili Mlečići.[301]

[295] Glasnik, l. c. 172.
[296] M. S. M. Listine, IX, 302.
[297] Na Bertucia Chabriel sjeća grb uzidan u gradskim zidinama nad Gurdićem, koji predstavlja Arhanđela Gabrijela.
[298] S. A. sv. XIII, 12.
[299] Istorija Crne Gore, D. Milaković, Zadar 1856. 73.
[300] Izvadak je priopćen po Crnogorčeviću, o. c. 32.
[301] Crnogorčević, o. c. 31.

Što se tiče same predaje, uopće rečeno, teško je vjerovati, da se radi o narodnoj predaji. Radi se radije o izmišljotini nastaloj vjerojatno, kao što će se kasnije viditi, u prvoj polovici XVII. v. Narodna bi predaja bila nastala neposredno iza događaja i teško bi pokazivala krajnje nepoznavanje činjenica onoga doba. »Narod« kako Crnogorčević opaža »pamti kroz vjekove velike događaje i vjernošću, mnogo puta dostojnom udivljenja, predava ih jedno drugomu koljenu«.[302]

Crnogorčević piše: »Na jednoj ploči, koja mora da se nađe u razvalinama prevlačkim kao da postoji natpis — 1428. fo conzesa... modo Isola di Prevlacha a Marino (Druscho) successoribus suis«. Pak zatim »Po navodu iz jedne starinske knjige porušenje se zbilo 1441.« i »Druškovina — zemlja, koju i danas tako zovu, dobila je ime otuda što je pala u našljedstvo, kad i Prevlaka, porodici Druškovoj.« »Druškovina je prostrana njiva ispod brijega Svinjareva. Pala je u dio pošljetku Druškovu kad i Prevlaka«.[303] Čitatelj se ovdje nalazi pred nerješivom zagonetkom! Nasljednici Marina Druško god. 1428. primaju nagradu za zlodjelo počinjeno od Marina g. 1441., ili kako pisac na drugom mjestu kaže: »negdje oko sredine XV. v.«;[304] po vladici Petroviću god. 1443., ili po Ljubiši negdje oko god. 1475. Da se ovo shvati, kako duhovito opaža Gelcich,[305] trebao bi golemi skok u prirodi, trebalo bi da nasljednici Marinovi dođu na svijet prije samog Marina, da mogu već god. 1428. uživati blagodati nagrade za zlodjelo, koje će njihov otac počiniti tek nekoliko godina kasnije. Od sličnih skokova Ljubiša uostalom ne zazire. On postavlja na pr. u usta Mijata Šišića, onoga za kojega Crnogorčević kaže, da mu Druško nije dao mira ni živu ni mrtvu[306] i koji bi kao žrtva spletaka preminuo negdje oko god. 1475. slijedeće: »A ja ću se sam po naški zavjetovati pod kovčegom sv. Vasilije u Ostrogu, da neću mrsiti dok sam živ životom.[307] Sv. Vasilije ostroški umire tek god. 1671., a Mijat se već oko god. 1475. zaklinje pod njegovim kovčegom?! Ovakove skokove iako neće čitatelj Ljubiši upisati u grijeh, jer je on pjesnik u prozi, ipak mora zamjeriti Crnogorčeviću, koji je svojoj radnji htio dati neki znanstveni oblik.

Ostavljajući po strani, što Ljubiša uvađa u pripovijest i jednog člana obitelji Beskuća (Bischuchia), kojoj je u Kotoru spomena tek XVIII. v., kao također da je Druško starinom bio s Bobovišća i da mu je dućan bio u Kotoru na desnoj strani, kako u Kotor ulaziš, jer

[302] Crnogorčević, o. c. 37.
[303] Crnogorčević, o. c. 36, 69.
[304] Crnogorčević, o. c. 32. opaska.
[305] Gelcich, o. c. 65.
[306] Crnogorčević, o. c. 35.
[307] Ljubiša, o. c. 286.

sve to Crnogorčević ničim ne dokazuje, zaustaviti se valja pred njegovim komentarom: »Prokleti kam je stijena poviše seoskog puta u Odoljenu, a zovu ga prokletim, gdje je pod njim izdahnuo prokleti Druško«. »Nema pisanih spomenika, da je Odoljen postojao prije razorenja prevlačkog pod tim imenom, a tako je prozvan po tome što u njemu Drušku muke odoliješe.«[308] Crnogorčević je ovdje opet nasio!

Ime je Odoljen vjerojatno nastalo po nekoj osobi istoga imena, kojoj je mjesto ili pripadalo ili je tu imala svoj stan. Miklošić od osnove »odol« (victoria — pobjeda) i »odole« (vincere — pobijediti) izvodi osobna imena »Odol« »Odolen« »Odolaj« »Odolan«.[309] Da pak ime Odoljen postoji prije prevlačkog razorenja svjedoče sljedeći podaci:

a) U spomenutom popisu zemalja, pisanom u maju 1435., kojim Marin Druško dariva crkvu sv. Antuna u Kotoru, stoji: »također jednu zemlju ispod Odoljena, koju sada drži u zalog Bijelja za 40 perpera kotorskih.«[310]

b) 29. septembra 1436. Stefan de Nuro iz Bara unajmljuje za 20 godina braći Ljubiši, Rujevcu i Dobrelji Priboević iz Kavča »sve svoje zemlje, koje ima u Odoljenu iza sv. Trojice za 6 stara žita.[311]

c) 24. oktobra 1436. Ivan Marinov Biste unajmljuje Dobrelji Priboević iz Kavča »jednu svoju zemlju, koja se nalazi u Odoljenu na mjestu zvanom Grabova glava za 12 stara žita.«[312]

Kao što čitatelj vidi i s imenom Odoljen događa se nešto slično kao i Marinovom nagradom. Mjesto, gdje su muke Drušku odoljele god. 1441. ili još kasnije, dobilo je po njima ime već godine 1435.?! Da neosnovanost Crnogorčevićeve tvrdnje bude očitija, sudba je htjela, da baš Marin godine 1435. spomene imenom Odoljen mjesto, kojim će se potomstvo, po njegovim mukama pretrpljenim godine 1441. i valjda kasnije, uvijek sjećati njegova zločina!

Da je majka Druškova zavještala sv. Mihovilu dva zvona i da je Druško bio sljedbenik srpsko-pravoslavne vjere, kao što hoće Ljubiša, ne treba oprovrgavati, jer čitatelj vidi, da je to plod pjesničke mašte.

---

308 Crnogorčević, o. c. 36.

309 Miklosich, Die Bildung der slavischen Personennamen, Denkschriften der Wiener Akademie 10, Wien 1860, Nr 264.

310 ... Item villa una subtus Odolien quam tenet ad presens Bieglia in pignus pro yperperis quadraginta de cattaro... S. A. sv. V, 825.

311 ...suos omnes terrenos quos habet indolien post stam Trinitatem... S. A. sv. VI, 21.

312 ... unum suum terrenum positum Indolien in loco vocato Grabovaglava... S. A. sv. VI, 45.

Svi, koji uzeše za zdravu paru tobožnje otrovanje prevlačkih kaluđera, slažu se u broju žrtava. Crnogorčević po drugima piše: »U već napomenuto doba vladanja mletačkog i turskog, naročito u doba ratova između Balšića i Mlečića, manastir je prevlački gostio sedamdeset i dva kaluđera. Izim starosjedioca bilo je i mnogo pridošlica, koji su tekom XIV. i XV. v. selili iz opustošenih manastira zagorskih i donesenim blagom doprinijeli mnogo ukrasi prevlačkoj«.[313]

Izgleda, da je pri broju žrtava opet mašta igrala glavnu ulogu! O broju prevlačkih kaluđera nema historijskih podataka. Ovaj nedostatak moglo bi donekle popuniti brojno stanje redovnika drugih manastira u Boki. U manastiru sv. Frana u Kotoru XV. v. broj se redovnika kreće od 5—6.[314] Isto vrijedi za manastir sv. Nikole na rijeci (Škurdi).[315] U ženskom manastiru sv. Klare u Kotoru živi čedan broj redovnica, od 10—12.[316] Glasovita opatija sv. Jurja pod Perastom ima opata i jedva kojeg redovnika. Ako se uvaži, da su za broj redovnika u prvom redu mjerodavni manastirski prihodi; osim toga, da je XV. v. u Kotoru bilo usredotočeno bogatstvo Boke, dočim je u okolici živila sirotinja, ovisna dobrim dijelom o kotorskim gospodarima, otkud dolazi, da su u prevlačkom manastiru mogla živiti 72 kaluđera? Manastirski su nam prihodi od zemaljskih posjeda poznati iz pisma Pape Pija II.[317] Oni nijesu prelazili godišnje 24 zlatna forinta, u današnjem novcu oko 250 zlatnih dinara. Ako se ovoj svoti pridodaju daće seljana, koje su opet imale biti malene, jer su dolazile iz siromašnih ruka, teško je vjerovati, da su se na Prevlaci mogla prehraniti 72 kaluđera, tim više, što se u blizini nalažahu srpsko-pravoslavni manastiri u Praskvici i Reževiću, čiji su kaluđeri bili također upućeni na siromašni narod. Vjerojatnije izgleda, da je broj kaluđera bio vrlo čedan i taj se morao hraniti trudom vlastitih ruku. Spomenuti monah Roman tuži se, da su mu Bogdašići oduzeli zemlje u Kamenmostu, koje je njegov otac primio u patrimonij od metropolite, jer je služio crkvu sv. Mihovila.[318] Pošto je Romanov otac bio svjetovni sveštenik i kao takav posluživao sv. Mihovila, postoji opravdana sumnja, da je već početkom XV. v. nastala kriza i da je dalji život manastira do porušenja bilo samo životarenje, slično onomu kod sv. Jurja pod Perastom.

Ne stoji tvrdnja Crnogorčevićeva, da su se na Prevlaku doseljivale pridošlice iz opustošenih manastira zagorskih, stoji naprotiv,

---

313 Crnogorčević, o. c. 31.

314 S. A. sv. II, 433, 468; sv. XVII, 13.

315 S. A. sv. XIV, 297; sv. VI, 302.

316 S. A. sv. IX, 693.

317 Vidi Dodatak.

318 S. A. sv. IV, 253—256.

da se je i sam metropolita otselio u manastir Prečiste na Skadarsko jezero, jer se je tamo osjećao sigurnijim nego na Prevlaci. Uostalom do polovice XV. v. pritisak turski na susjedne zagorske zemlje nije bio osjetljiv, niti se opaža kakovo kretanje izbjeglica u ove krajeve.

Prevlačko porušenje, kao što je prije rečeno, dogodilo se je u februaru 1452., prigodom ugušenja seljačke pobune. Pošto je žalac t. zv. predaje uperen proti obitelji Druško, vrijedno je izričito naglasiti, da je na temelju historijskih podataka isključena i sama mogućnost, da je koji član obitelji pri tomu učestvovao.

Marin Druško i sin mu Druško preminuše god. 1438. Od obitelji ostaše Marinovi sinovi, Antun i Danijel, te sinovi Druškovi Damjan i Jerolim. Dopustit će čitatelj da iz kombinacije treba isključiti Antuna, jer je nemoguće, da bi se on kao svećenik ogriješio tako bogumrskim djelom. Treba isključiti i Druškovu djecu Damjana i Jerolima, jer su februara 1452. još maloljetni, t. j. nijesu još bili navršili 18 godinu. 18. jula 1452. Antun Druško kao tutor nasljednika pok. Druška i Danijel, kao njihov upravitelj, čine sa Radicom Matković nagodbu o nekom zidu, koji leži između njegove kuće i kuće nasljednika Druškovih.[319] Teško je pomisliti, da bi se Venecija bila poslužila nedoraslim Damjanom ili Jerolimom, da izvrši tako važno djelo kao što je bilo otrovanje 72 prevlačkih kaluđera!

Ostao bi Danijel, koji je Veneciji mogao pružiti uslugu, ali je i on kritičnih dana bio otsutan iz Kotora. 17. novembra 1450. Antun Druško, kao tutor Damjana i Jerolima, izdaje punomoć bratu Danijelu, da može utjerati sve vjeresije pok. Marina, u gradu i izvan grada, u Dubrovniku, Dalmaciji, Grčkoj, Albaniji, Slavoniji (Srbiji), Istriji, kraljevini Siciliji, Marchiji, Romaniji, Veneciji i t. d.[320] Od ovog doba Danijel se nalazi na putu:

a) 7. marta 1451. Antun Druško i Nikola Bolica kao prokuratori Danijela obvezuju se isplatiti Tripku Zaguro 74 perpera.[321]

b) 17. septembra 1451. Antun Druško očituje, da je kao prokurator otsutnog Danijela, primio od Nikole Tricića iz Kotora 40 perpera kao dio njegova duga.[322]

c) 16. oktobra 1451. Antun Druško kao prokurator Danijelov odriče se u korist Jakova pok. Marina Grasso svih prava, koja je imao Danijel u porezu klaonice za slijedeću godinu, uz uvjet, da ako ovaj »pri svom povratku u Kotor« nebi pristao na spomenuti ustup, da je Antun obvezan na sve štete.[323]

[319] S. A. sv. CXLIX, 914.
[320] S. A. sv. CXLIX, 613.
[321] » CXLIX, 684.
[322] » CXLIX, 792.
[323] ... in suo reditu catarum... S. A. sv. CXLIX, 804.

d) 4. februara 1452. Antun Druško kao prokurator Danijela prima od mornara Radonje Klinac 10 perpera, kao jamčevinu za njega učinjenu od Danijela crevljaru Marku.[324]

Prvi spomen o Danijelovoj prisutnosti u Kotoru potiče tek od 21. juna 1452., kad se on i brat Antun obvezuju isplatiti Dragojici Drago 42 dukata za neku robu.[325]

Pošto je isključena mogućnost, da bi koji član obitelji Druško učestvovao prevlačkoj katastrofi, nastaje pitanje, zašto je potomstvo okrivilo jednog člana baš obitelji Druško?

Odgovor bi mogao pružiti sukob, koji početkom XVII. v. nastaje između Luštičana i obitelji Druško, odnosno između potonje i kotorskog Biskupa. U Biskupskom Arhivu u Kotoru nalazi se ulomak iz prosvjeda upravljenog od Marina Druško prokuratoru mletačke republike proti postupku kotorskog Biskupa Vicka Buchia (1662—1656.), koji u prevodu glasi:

»Presvijetli i Preuzvišeni gospodine Odvjetniče!

Poslije paleža izvršenog od Luštičana, seljana kotorskog okruga, na zaseoku, koji pripada meni Marinu Druško, poniznom sluzi Vaše Preuzvišenosti, i poslije odnesenja i oplijenjenja mojeg pokućstva, kao što proističe iz osude proti njima izrečene od Preuzvišenog Gospodina Alojiza Mocenigo, ondašnjeg generala u Dalmaciji i Albaniji i suca određenog od Preuzvišenog Senata, dana 15. februara 1636., koji je palež bio prouzrokovan novotarijama gospodina kotorskog Biskupa, koji je, namjeravajući proširiti svoje posjede (na Prevlaci) i braniti ih pomoću Luštičana, htio posvetiti jednu crkvicu, koja meni pripada, i to u području dobara darovanih obitelji Druško od Državne blagodarnosti, davši im (Luštičanima) razumjeti, da je sveta stvar, da se tu obavlja služba Božja za tolike duše njihovih pokojnika, koji su pokopani u bližnjoj crkvi sv. Mihovila, koja se vidi do temelja porušena, bez dopuštenja, da ista crkvica i u buduće služi, kao što je bio drevni običaj, kao stan moje služinčadi i spremište mojih potrepština. Bio sam oštro pogođen od spomenutog gospodina Biskupa i prisiljen uteći se možnom pokroviteljstvu spomenutog Preuzvišenog gospodina Mocenigo, koji je zabranio svako vršenje službe Božje u rečenoj crkvici, ali on (Biskup) ustrajući, poduprt od spomenutih Luštičana, da se vrši služba Božja, da me tim liši vlasništva onoga, što sam primio od moga gospodara (dužda), bio sam prisiljen doći u ovi slavni grad (Mletke). Radi čega gospodin Biskup vrlo uzrujan i nemoćan proti meni iskaliti svoju srdžbu, poduprt moću njegovih sljedbenika, koji u ovom gradu po volji zapoviedaju (plemstvo), na silu je dao ostraniti iz crkve i utamničiti svećenika Jerolima, moga sina, proti Božjim i ljudskim zakonima, bez prethodnog postupka, već vođen

[324] S. A. sv. CXLIX, 862.
[325] » CXLIX, 897

mržnjom, koju proti meni goji. Proti tomu utamničenju, premda je moj sin podnio Njegovom Prečasnom Gospodstvu molbu, budući da je utamničenje učinjeno proti crkovnom imunitetu, proti zakonima Božjim i ove Prevedre Republike i od strane suca očito neprijateljski raspoloženog proti njegovoj kući, da bi se stvar morala podnijeti nepristranom i ne interesiranom sucu, nije ipak prihvatio tako pravedni zahtjev, radi čega o stvari obaviješten ja Marin, njegov otac, bio sam upućen, da se utečem Presvijetlom Gospodinu Apoštolskomu Nunciju. Od njega sam postigao preporuku, koju poslavši u Kotor i prikazavši je Gospodinu Biskupu, on je tako malo cijenio, da mu nije htio ni odgovoriti, a kamo li dopustiti, da se moj sin oslobodi tamnice tako, da sam bio prisiljen ponovno se uteći Gospodinu Nunciju, koji je odmah dozvolio pomoć priziva proti nepravednom utamničenju, koji priziv, jer sam predvidao po prošlom primjeru, da pomoć neće biti uvažena bez izričite naredbe Presvijetlom Gospodinu kotorskom Providuru, da ga dostavi spomenutom Gospodinu Biskupu, molim sam milost i pravednost Vaše Preuzvišenosti, da mu ga dostavite i bio sam dobrohotno pripomognut pomoću od 10. jula. Ali Biskup, kao što sam kazao, plemić iz ovoga grada i poduprt od drugih mogućnika, nije ne samo propustio izvršiti želju pravedno traženu, da posreduje za mog sina, ali nije ni odgovorio Vašoj Preuzvišenosti. I pošto nije pravedno, da moj sin biva utamničen, od 22. prošlog aprila radi same mržnje Gospodina Biskupa i da se sada neprestano nalazi u istoj tamnici, na propast moje nesretne kuće, koja je bila u tu svrhu prisiljena prodati i založiti ono malo pokućstva, što se sačuvalo od spomenutog paleža i pljačke, a da i neće čuti i uvažiti njezine pravedne razloge, pušta se, da ona nesretno propadne. Molim stoga klečeći Vaše Preuzvišeno Gospodstvo, da mi pripusti slijedeće kapitule i ispit svjedoka, da, pošto te dokažem, mogu na temelju istine u njima sadržane zamoliti onu pomoć, koja će se smatrati pravednom za olakšanje moga sina, da jedan siromašni podanik poslije tako nasilnog potlačenja može pomoću pravedne zaštite Vaše Preuzvišenosti primiti olakšanje, koje mu je u Kotoru odbiveno.

Sadržaj kapitula:

I) Ja spomenuti Marin Druško namjeravam dokazati, da poslije blagoslova obavljenog od Gospodina kotorskog Biskupa crkvice na Prevlaci i poslije paleža mojeg zaseoka, Gospodin se Biskup prama meni pokazao kao otvoreni neprijatelj i progonitelj, o čemu sam se javno tužio i t. d.

Svjedoci

II) Da je moj sin svećenik Jerolim bio nasilno odstranjen iz crkve sv. Venerande na otoku sv. Gabrijela pomoću vojnika stradiota,

danih za tu svrhu Gospodinu Biskupu od Presvijetlog Gospodina kotorskog Providura.

Svjedoci

III) Da mu je iza utamničenja moj sin podnio pismo, u kojem je sadržana mržnja, koju Njegovo Prečasno Gospodstvo goji prama njegovoj kući, molbom, da stvar uputi nepristranom sucu i da to nije htio dozvoliti.

Svjedoci

IV) Da je iza spomenutog utamničenja i prigovora radi pristranosti Gospodin Biskup uputio postupak proti mom sinu uzevši kao svog kancelara gospodina Jerolima Negri, kancelara Presvijetlog kotorskog Providura.

Svjedoci«[326]

Ne ulazeći u pobliže ispitivanje spora, ni u njegov daljnji razvitak, iz predstavke se daju ustanoviti slijedeće činjenice: Luštičani oko tridesetih godina XVII. v. oplijeniše i zapališe kuću obitelji Druško na Prevlaci, i zato biše kažnjeni od Aloiza Mocenigo. Povod tomu dala je neka crkvica, koja je pripadala obitelji Druško, a koju je Biskup htio upotrijebiti za bogoslužje, dočim se Druško njom služio kao konačištem za sluge i skladištem za alat. Marin naglasuje, da su Luštičani bili potaknuti na palež i pljačku, jer se on usprotivio posvećenju crkvice, gdje bi se molilo za pokoj njihovih predaka, pokopanih u bližnjoj crkvi sv. Mihovila.

Razumljivo je, da Marinov postupak nije mogao izazvati nego opravdani gnjev kod Luštičana. Ipak, da se oni za stvar oduševe i da svoje oduševljenje, odnosno bijes, tako drastično iskale, prethodila je vjerojatno neka agitacija, u kojoj, osobito kod neukog naroda, neistina i izmišljotina igraju znatno ulogu. Tko jamči, da se nije našao netko, koji je Luštičanima prišapnuo, da je predak te bogumrske obitelji, koja se protivi posvećenju crkvice, bio onaj, koji je pomogao porušenju sv. Mihovila i tom prigodom otrovao 72 kaludera, a kao nagradu dobio od Venecije dio Prevlake u nasljedstvo? Luštičani su vrlo lako mogli nasjesti izmišljotini, jer im je bilo poznato, da se u Kotoru čuvaju isprave, koje se odnose na Prevlaku, pak je doušnik mogao dobro znati povijest porušenja.[327]

[326] Vidi Dodatak.

[327] Između knjiga, koje, 2. maja 1460, arhiđakon Ivan Paltašić predaje i koje su mu bile povjerene od Biskupa Angela Nigro nalazi se: Item sacculum unum instrumentorum ipsius Episcopatus Catharensis cum instrumento litteris sclavis scripto pro previlacha. Item litteras tres ducales super facto metropoliti. Item unum privilegium mgci dni Johannis Barbo super Privilacha... (Vrećica isprava kotorske biskupije sa ispravom napisanom u slavenskom jeziku odnosno Prevlake. Također tri pisma duždeva u poslu metropolite. K tomu povlastica Preuzv. Gosp. Ivana Barbo odnosno Prevlake)B. A. sv. XV. (3), 35.

Izmišljotina, primljena od naroda, došla je i do uši vladike Petrovića, koji ju je turio u svijet u svojoj povijesti Crne Gore.

Možda će komu biti zagonetno, kako kotorski katolički biskup dolazi do toga, da posveti crkvicu, u kojoj bi se molilo za pokoj predaka Luštičana, koji su bili sljedbenici srpsko-pravoslavne vjere jednako kao i njihovi pretci tamo od polovice XIII. v.?

Upozoriti je čitatelja, da nije cijelo pučanstvo poluotoka Luštice pripadalo srpsko-pravoslavnoj vjeroispovijesti[328], barem ne u doba prepirke između Biskupa i Druška. Pored Franjevaca na Otoku pod Krtolima i na Žanjici, katolicima pripada: crkva sv. Srđa na Brdima[329], sv. Nikole na Prevlaci[330], sv. Ivana u Krtolima[331], sv. Mihovila u Luštici[332]. Pretežniji je broj stanovništva pristajao uz srpsko-pravoslavnu vjeroispovijest, ali i ovaj već pri dolasku Venecije stoji u nekoj odvisnosti od kotorskog Biskupa, a početkom XVII. v., kad sukob nastaje, stoji pod njegovom jurisdikcijom, kao što pokazuju slijedeći podaci:

a) 30. marta 1452. Mihovil Vrachien, vikar Biskupa Marina Contareno osuđuje popa Boška, sina popa (ime nije naznačeno) iz donjeg Grblja, da donese Ljudevitu Meksa dvadeset stara žita i dvanaest poklona (exenia), koje duguje za vrijeme što su Grbljani bili u pobuni.[333]

b) Isti Vrachien, 11. februara 1453, osuđuje popa Boška iz Dračevice, da plati Nikoli Bolica 7 perpera, koje mu je dugovao.[334]

c) 5. aprila 1453. kotorski kaptol dozvoljuje svećeniku Ivanu Bolica, da može prama volji kaptola obavljati službu Božju u Lješevićima.[335]

d) 18. juna 1521. pozvan je pred crkovni sud sveštenik Đuro (servianus) iz Krtola od nekog Radice, jednako iz Krtola.[336]

---

[328] Savremene isprave pod imenom »Luštica« obuhvaćaju i općinu Krtola.

[329] B. A. sv. IV (10), 652.

[330] » XI (7), 179.

[331] » » 185.

[332] » » 196.

[333] ... sedens in iure in cathedrali ecclesia sci Triphonis sententiavit pop Boschum filium pop ... de zupa inferiori ... ad dandum sr Lodovico de Mexa staria viginti frumenti et duodecim exenia pro annis quator preteritis quibus steterunt in rebelione. B. A. sv. I, 129.

[334] B. A. sv. I, 134.

[335] Per maiorem partem dictorum canonicorum concessa fuit licentia presbitero Johanni qd. sr Lodovici de Bolica quod possit ire ad celebrandum divina officia lesevichiis ad omne libitum et voluntatem dcti capituli ... B. A. sv. I, 135.

[336] B. A. sv. I, 135.

e) Iste godine, 27. juna, osuđeni su Milko Pribisalić (servianus) i Vladislav Pribisalić (servianus) iz Krtola, da plate Ruži Popović 79 perpera.[337]

f) 25. aprila 1548. tuži franjevac Frano iz Paga, nastanjen na Otoku, biskupskom vikaru arhiđakonu Drago, sveštenika Brajana, paroha u Krtolima, jer mu kao svećeniku latinskog obreda nije dozvolio čitati Misu u njegovoj crkvi. Kao svjedok pozvan paroh iz Lješevića izjavljuje, da mu to nije mogao dozvoliti, jer je on čuo od vladike cetinjskog (ab episcopo cetinensi), kad ga je rukopoložio, da svećenik latinski ne može služiti na njegovom oltaru, može pak na drugom u istoj crkvi, kao što je nedavno služio latinski svećenik iz Bogdašića, koji je glagoljaš (qui est Illyricus). U istoj stvari preslušan sveštenik Đuro iz Luštice, sin sveštenika Vladisava, kaže, da su njegovi stari bili sveštenici srpskog obreda i da nije nikada čuo, da bi latinski svećenik služio u njegovoj crkvi, već u crkvi, koju je izgradio Tripo Uglješić iz Luštice i koja leži uz crkvu sv. Nikole, a gdje sada služi franjevac, koji stoji u Žanjici.[338]

g) 19. novembra 1553. tuži Đuro Petković, glavar iz Luštice, u ime cijelog zbora, sveštenika Đura Popović, srpskog obreda (de ritu serviano), radi neuredna života i traži, da bude uklonjen iz parohije.[339]

h) Pri kanonskom posjetu dijeceze, Biskup Anđel Baronio (1604—1611), posjetivši, 5. septembra 1605, crkvu sv. Nikole na Prevlaci, koju poslužuje franjevac s Otoka, 12. novembra, dolazi u crkvu sv. Marije u Lješevićima, koja pripada grčkom obredu (que est de ritu Grecorum). Paroh Ivan, po naredbi Biskupovoj, polaže, 16. februara 1606, vjeroispovijest po formularu Pape Klementa VIII (1592—1604). Koncem godine umire Ivan i Biskup se obraća Lješevićima, da prikažu svećenika, grčkog obreda, koji će vršiti parohijsku službu. Glavar Ivan Uletin i Rade Petrov prikazuju sveštenika Luku, čija žena živi u Lješevićima, ali koji vrši parohijsku službu u Grblju. Biskup pristaje uz uvjet, da se zahvali na parohiju u Grblju (Grbalj se nalazi u turskoj vlasti). Luka polaže vjeroispovijest 28. januara 1606.

15. novembra Biskup pohađa crkvu Navještenja Marijina u Krtolima i parohu Stefanu naređuje polaganje vjeroispovijesti, što on obećava učiniti.

Istog dana pohađa crkvu sv. Luke, u kojoj parohijsku službu vrši sveštenik Stefan, sin sveštenika Marka iz Grblja, koji, 3. februara 1606, polaže vjeroispovijest.

---

[337] B. A. sv. XI, (7), 44, 445.

[338] ... frater ordinis sci Francisci qui manet apud scopulum de Saniz B. A. sv. XI (7), 419.

[339] B. A. sv. XI (7), 413.

Slijedećeg dana posjećuje sv. Petku u Luštici, čiji paroh Marko Markovac polaže vjeroispovijest, 27. novembra.

27. novembra posjećuje crkvu sv. Nikole, koju poslužuje isti Marko Markovac.[340]

Biskup Vicko Buchia imenuje, 22. marta 1626, za katolike u Luštici župnikom franjevca Bonifacija Splićanina i preporučuje mu, da opominje sljedbenike srpsko-pravoslavne vjere, da se drže grčkog obreda, odobrena od sv. Stolice.[341]

Dalje nabrajanje podataka stoji izvan djelokruga ove rasprave. Iz navedenih slijedi, da je kotorski Biskup mogao blagosloviti crkvicu na Prevlaci u kojoj bi mogao služiti i latinski i srpsko-pravoslavni svećenik. Njegovu namisao nijesu mogli seljani obiju vjeroispovijedi nego oduševljeno pozdraviti, odnosno najstrože osuditi postupak Marina Druško.

Je li tko pri prevlačkom porušenju nastradao, ne može se na temelju historijskih podataka ustanoviti. Imena navedena po t. zv. narodnoj predaji plod su pjesničke mašte.

Obitelj se Druško utrnula druge polovice prošloga vijeka. Posljedni njezin ogranak, redovnica Franja (suor Francesca Drusco) oporukom, 20. juna 1875, zavještala je crkvi sv. Tripuna kuću u Kotoru pod gr. br. 130.

Dodatak.

Papa Klement VI., 6. januara 1346. poziv.lje Stefana Dušana, da povrati kotorskom Biskupu neke crkve, manastire i druge posjede.

Clemens Episcopus etc. Carissimo in Christo filio Stephano Regi Rassie Illustri, salutem etc. Ad fovendum in caritatis visceribus ecclesiarum prelatos, et eos precipue, qui pontificali preeminent dignitate, ac eorum bona et iura eo te facilius nostris precibus invitamus, quo in bonorum operum executione tuum affectum magis promptum et facilem credimus invenire, maxime cum exinde tibi apud deum, cuius prelati huiusmodi sunt ministri, retributionis eterne premium rependatur in celis, et apud homines laudis preconium acquiratur. Sane Venerabili fratre nostro Sergio Catharensi, quem nuper suis exigentibus meritis Catharensi ecclesie tunc vacanti prefecimus in Episcopum et pastorem, nobis insinuante percepimus, quod licet sancte Marie Buduanensis, sancti Nicolai de Petraniza, sancti Luce de Chertale, sancti Michaelis de Tombe, sancti Petri de Gradez, sancte Marie de Resson, sancti Petri de Campo et sancti Marci de Pinita monasteria ordinis sancti Benedicti, necnon sancti Triphonis de Zeptat, sancti Martini de Canal, sancte Marie de Prisren, sancti Triphonis de Beruenich, sancti Triphonis de Gergoniste et nonnulle alie ecclesie Catharensis diocesis Epo Catharensi, qui est pro tempore, tamquam diocesano locorum huiusmodi subesse, et ad eius dispositionem pertinere de iure, ac Buduanensis et sancti Gabrielis, necnon de Malont et quedam alie insule et ville dicte diocesis, qui in tuo Regno consistunt, ad mensam suam Episcopalem spectare noscantur: tamen nonnulli Reges Rassie, predecessores tui, monasteria, ecclesias, insulas ac villas predictas suis temporibus occuparunt, et tu nunc ea occupas et detines occupata, et de monasteriis, ecclesiis, insulis et villis predictis disponis pro tue libito voluntatis in anime tue periculum, et ipsius Episcopi et ecclesie predicte preiudicium non modicum et scandalum plurimorum. Cum ita, filii Carissime, sit virtutis opus ecclesias et personas ecclesiasticas, presertim pontificali dignitate preditas, benigno favore prosequi, ac eas pro Regis eterni gloria in suis manutenere iuribus et etiam defensare, Serenitatem Regiam rogamus et hortamur attente, quatenus eundem Episcopum et ecclesiam predictam habens pro nostra et apostolice sedis reverencia propensius commendatos, eidem Episcopo monasteria, ecclesias, insulas ac villas predicta in pace dimittas, sibique in suis oportunitatibus Regia benignitate assistas, ita quod ipse tuo suffultus auxilio de dictis monasteriis, ecclesiis, insulis et villis, prout ad eius spectat officium, ordinare valeat, ut est iuris, ac tibi exinde a deo perennis vite premium et a nobis condigna proveniat actio gratiarum. Datum Avinione VIII. Idus Ianuarii, Pontificatus nostri Anno Quarto.

Theiner, Mons. Slav. Merid. Tom. I, 215.

Papa Pijo II, 18. aprila 1459, naređuje Marinu Ranjini, kanoniku dubrovačkom, da pripoji biskupskoj Mensi u Kotoru posjede crkvica sv. Marije i sv. Nikole na Prevlaci.

Pius Episcopus etc. Dilecto filio Marino de Ragina Canonico Ragusino, salutem etc. Pastoralis officii debitum nos excitat, ut illa favorabiliter concedamus, per que ecclesiarum cathedralium et prelatorum earundem, qui in partem apostolice (solicitudinis) sunt evocati, utilitatibus valeat provideri. Dudum siquidem per fel. record. Nicolaum Papam V. predecessorem nostrum accepto, quod beate Marie et sancti Nicolai de Prienlacha Catharensis diocesis capelle vacanbant tunc, et tanto tempore vacaverant, quod de illarum veris vacationum modis certa noticia haberi non poterat, ac earum collatio iuxta Lateranensis statuta concilii ad sedem apostolicam erat legitime devoluta: idem predecessor ipsarum capellarum veros vacationum modos ac nomina et cognomina habens suis litteris pro expressis, de eisdem capellis dilecto filio Antonio de Drusco presbitero Catharensi per quasdam suas provideri mandavit. Et deinde pie memorie Calisto pape III. etiam predecessori nostro pro parte ipsius Antonii exposito, quod a nonnullis assereretur dictas capellas per presbiteros Sclavos vel Grecos; a quisbusdam vero per Metropolitam de Cayria seu Prienserem Grecum vel Sclavum, qui tunc ecclesiam seu monasterium sancti Michaelis de Prienlacha predicte diocesis obtinebat, regi consuevisse; a nonnullis eas membra ecclesie seu monasterii sancti Michaelis huiusmodi vel alterius fuisse, sive et ad illam vel illud pleno iure spectare vel pertinere; a diversis quoque aliis diversa asserentur: idem Calistus predecessor voluit

[340] B. A. sv. XI (7), 179—193.
[341] B. A. sv. IV (10), 42.

et concessit, quod littere predecessoris huiusmodi et processus habiti per easdem, necnon illorum vigore eidem Antonio de ipsis capellis facte collatio et provisio, et quecunque inde secuta valerent, plenamque roboris firmitatem obtinerent in omnibus et per omnia ac si in dictis litteris, quod eedem capelle per Sclavos vel Grecos presbiteros, seu Metropolitam de Cayria aut Prienserem Grecum vel Sclavum predictos regi consuevissent, vel membra ecclesie seu prefati monasterii fuissent, et ad illam vel illud pleno iure spectarent et pertinerent, expressa mentio facta fuisset, et nichilominus in quantum eoundem membra essent, vel ad illam vel ad illud pleno iure spectarent, eas dictus Antonius quoad viveret tenere, regere et gubernare posset, gratiose concessit prout in singulis litteris. Cum itaque, postmodum capelle predicte per liberam resignationem dicti Antonii Acoliti nostri de illis, quas tunc obtinebat, per dilectum filium Magistrum Iacobum de Vacarinis de Anagnia, decretorum doctorem ac litterarum apostolicarum abbreviatorem, procuratorem suum ad hoc ab eo specialiter constitutum, in manibus nostris sponte factam et per nos admissam apud sedem ipsam vacaverint, et vacent ad presens, nullusque de illis preter nos hac vice disponere potuerit sive possit, pro eo quod nos dudum omnia beneficia ecclesiastica secularia et regularia ordinum quorumcumque apud sedem ipsam tunc vacantia, et inantea vacatura collationi et dispositioni nostre reservavimus, decernentes extunc irritum et inane, si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contingeret attemptari; et, sicut accepimus, fructus, redditus et proventus mense Episcopalis Catharensis sunt adeo tenues et exiles, quod ex illis, qui ducentorum florenorum auri de Camera secundum communem extimationem valorem annuum non excendunt, Catharensis Episcopus pro tempore existens iuxta Episcopalis exigenciam dignitatis statum suum tenere, ac onera sibi incumbentia supportare non potest, et si dicte capelle cum omnibus iuribus et pertinenciis suis eidem mense perpetuo unirentur annecterentur et incorporarentur, idem Episcopus in suis necessitatibus aliquale susciperet relevamen: Nos attendetes, quod ecclesiarum Cathedralium prelatis et Coepiscopis nostris, ne rerum temporalium carencia tante dignitatis decus obnubilet, ex iniuncto nobis pastoralis officii providere astringimur, motu proprio, non ad ipsius Episcopi vel alterius pro eo nobis super hoc oblate peticionis instanciam, sed de nostra mera deliberacione discretioni tue per apostolica scripta mandamus, quantenus si vocatis qui fuerint evocandi, tibi constiterit de premissis, capellas predictas que sine cura sunt et quarum fructus, redditus et proventus viginti quatour florenorum auri similium secundum extimationem predictam valorem annuum, ut etiam accepimus, non excedunt, sive ut premittitur, sive aliis quibusvis modis aut ex aliorum quorumcumque personis vacent, cum omnibus iuribus et pertinenciis earumdem mense prefate auctoritate nostra perpetuo unias, incorpores et annectas, ita quod liceat Episcopo prefato per se vel alium seu alios corporalem possessionem capellaniarum, iuriumque et pertinenciarum predictorum auctoritate propria apprehendere et perpetuo retinere, ac illarum fructus, redditus et proventus huismodi in suos necnon capellaniarum et mense predictarum usus et utilitatem convertere, alicuius super hoc licencia mineme re-

quisita. Non obstantibus constitutionibus etc. Datum Senis Anno etc. MCCCCVIIII., quartodecimo Kalendas Maii, Pontificatus nostri Anno Primo.

Theiner, Mon. Slav. M e r i d. I, 447.

Pridruženje posjeda crkvica sv. Marije i sv. Nikole na Prevlaci biskupskoj Mensi u Kotoru.

In Christi nomine Amen. Anno nativitatis eiusdem Millo CCCCLXI. Indictione VIIII die vero Martis mensis Mai. In insula vocata Previlacha in ecclesiis sce Marie et sci Nicolai in eadem insula tamquam principalibus post ruinam ecclesie sci Michaelis et succedentibus et remanentibus ex ea, presentibus Venerabilibus Viris presbitero Johanne gambaruso et presbitero palma de apolinariis et tripco duplovich layco Catharensi ad infrascripta vocatis interogatis specialiter et rogatis. Ibique circumspectus vir dominus Johannes paltasich archidiaconus Catharensis executor substitutus per clausulam illam venerabilibus in Christo patribus ac religiosis ut in processu perducto a reverendo Viro domino Marino de ragnina prothonotario apostolico et canonico ragusino executore unico et iudice delegato ad omnia sed specialiter deputato ad infrascripta. Viso processu per Venerabilem virum dominum Antonium Abacolis plebanum sce marie fluminis et canonicum catharensis ecclesie cathedralis procuratorem dni Episcopi Catharensis ut eius privilegio patebat scripto per me cancelarium petentem instantissime dictum processum iuxta eius forman debite executioni mandari. Et lecto per me notarium infrascriptum et diligenter ab ipso executore substituto intelecto et mature considerato. Invocato Christi nomine posuit et induxit in tenutam realem et actualem et corporalem possesionem pacificam et quietam venerabilem plebanum prefatum nomine quo supra ipsarum ecclesiarum et prebendarum suarum introituum, fructuum et dominationum singularum et omnium pertinentiarum quomodolibet suarum dictarum ecclesiarum sce marie et sci nicolai tamquam ex ecclesia sci Michaelis principalis advenientium et succedentium vacantium per renuntiationem venerabilis viri Antonii de Drusco acoliti apostolici et canonici et vicarii Catharensis tunc temporis immediati ipsarum ecclesiarum rectoris per pannum altaris his verbis: Ego presbiter Johannes Archidiaconus Catharensis substitutus a Rdo viro dno Marino de Ragnina prothonotario apostolico et canonico ragusino executore apostolico deputato auctoritate mihi in hac parte concessa pono et induco te dominum Antonium Abacolis plebanum ut supra in corporalem realem et actualem possesionem et tenutam istarum ecclesiarum et introituum et reddituum et dominationum et pertinentiarum suarum vacantium per renuntiationem venerabilis viri Antonii de Drusco ultimi et immediati rectoris earum tamquam emanantium a stipite ecclesie sci Michaelis principalis iam ruinate: Cum omnibus iuribus earum per tactum altaris seu panni ipsius in signum vere et legitime possesionis tibi tradite. Mandans omnibus et singulis qui quoquo modo detinent aut possesiones aut bona ipsarum ecclesiarum ex quibus solvant sive solvere teneantur et respondere ipsis ecclesiis seu cuilibet earum qualitercunque integraliter tam de preterito quam de futuro tibi nomine quo supra

vel alii nomine eiusdem amodo in antea sub censuris et penis in processu contentis, Actum in diocesi Catharensi M. Indic. et die quibus supra est scriptum Angelus cancelarius.

Biskupski Arhiv u Kotoru, sv. XV (3), 12.

Oporuka Marina Druško.

MCCCCXXXVIII Ind. X die sabati XXVI mens. apl. Nos Paulus Contareno pro sr duc donio Venec comes et capitaneus cat. Nicolaus de Clavatis, Johannes qd dni Marini de biste et Marinus qdam sr Johannis de Bchia protovestiar. judices annuarii civitatis catari aperte testamur. Quod sedentibus nobis in lobia canz. cois dicto die presentatum fuit nobis per sr Marinum de Pelegrina sr Marinum de Buchla protovestiarium et sr Basilium qd sr Marini de Besantis tutores datos per consilium civitatis heredibus qd sr Marini de Druscho et qd sr Druschi olim filii sui eo quod dicebatur ipsum suum testamentum lacerasse. Et per Johannem de Luxa canz. cois cat. infrascriptum testamentum per eos repertum in capsis dicti qd sr Marini dum mandato regiminis cat. scriberent inventarium bonorum dicti qd sr Marini. Infrascriptum testamentum dicti qd sr Marini sigillatum bula sua et clausum quod cum aperiri fesissemus et legi coram nobis reperientes ipsum conditum secundum ordines et statuta catari ipsum testamentum mandavimus registrari et quotiescumque fuerit opportunum reduci in publicam formam, cuis quidem testamenti tenor talis est vz In Christi nomine Amen. Anno nativitatis eiusdem Millo quadrigentessimo trigessimo quinto Ind. XIII die secundo mensis maii. Sr. Marinus de Druscho de cataro per dei gratiam sanus mente loquele et intellectu licet corpore lancedere sed sua facta ordinata relinquere. Et volens saluti sue anime providere suum ultimum testamentum et suam ultimam voluntatem in hunc modum condidit et ordinavit vz- Primo recomandans animam suam altissimo conditori et sue gloriose matri Virgini Marie et sto Michaeli archangelo et toti curie celesti. Jussit et ordinavit quod quandocmque deo placuerit ipsum de hoc secolo ad aliud transmigrare quod suum corpus sepeliri debeat in ecclesia sci Triphonis in eadem sepultura in qua sepulta fuit dona Marussa uxor sua. Item reliquit pro decimis et primitiis yppos decem, Item reliquit pro male abblatis incertis yppos duodecim. Item iussit et ordinavit miti unum presbiterum Romam et ad scum Franciscum de Sisi ad suas expensas pro anima sua. Item ordinavit celebrari in ecclesia sci Triphonis unam missam omni die a die sui obitus usque ad unnum pro anima sua. Item iussit fieri duodecim cereos libraum decem pro singulo de quibus dentur duo fraternitati sce Crucis duo fraternitati Spiritus sci duo fraternitati sci Michaelis de calamota cuius fraternitatis dictus testator est frater duo ecclesie sci Nicolaii de Baro duo ecclesie sci Nicolai fratrum predicatorum de cataro penes flumen et duo ecclesie sci Triphonis, cum conditione quod omnes dicti cerei ardeant in dictis ecclesiis ad ellevationem corporis Christi usque ad consumptionem eorum. item reliquit pauperibus heremitis sce Trinitatis starium unum olei. Item reliquit caloiericis sce Marie de gurgite starium unum olei. Item reliquit pauperibus hospitalis sce Crucis staria duo olei. Item reliquit pauperibus hospitalis sci Spiritus

staria duo olei. Item reliquit monachabus sce Clare staria duo olei. Rogans dictas pauperes personas ut rogent deum pro anima sua. Item ordinavit vestiri triginta pauperes personas de rassia pro anima sua. Item reliquit leprosis pro fabrica sue habitationis vel pro una possesione sibi emenda yppos ducentos prout melius apparuerit suis comisariis et hoc legatum celeriter executioni mittatur. Item reliquit omnes suas villas et terrenos que fuerunt scripte in una carta pergamena manu mei Johannis de Luxa not. canz. cois cat. que sunt pro valore yppor. Mille quingentorum vel circa ecclesie sci Antonii de cataro edificate per dictum testarem pro sua dote. Et domum quam emit a Jaxa Clisani coniunctam cum dicta ecclesia pro habitatione sacerdotis ipsius ecclesie. Quam ecclesiam voluit et ordinavit officiari per suos heredes et heredes filiorum suorum. Cum conditione quod singula ebdomada dicantur seu celebrentur tres misse in dicta ecclesia una die dominico ad honorem Virginis marie una die mercurii ad honorem sci Nicolai tercia die veneris ad honorem sci Antoni In quibus talibus missis fieri debeat comemoratio dictorum sanctorum. Et quod sacerdos dicte ecclesie teneatur rogare deum pro anima dicti testatoris. Deficientibus vero clericis ex hereditate dicti testatoris rogat dictus testator patherniatem R. d. episcopi catarensis prout et futurorum quod dicte ecclesie sci Antoni proviprovidere dignetur de uno sacerdote sufficienti populano catari qui habeat introitus possesionum dictarum sibi datarum pro dote et officiet in dicta ecclesia modo predicto. Et sic successive de tempore in tempus per dominum episcopum catarensem provideatur dicte ecclesie sci Anthoni de presbitero sufficienti populari catari cum introitibus et conditionibus suprascriptis. Item reliquit pro voto et debito ecclesie seu monasterio sci Nicolai de flumine ordinis predicatorum de suis debitis que habet per cartas notariles yppos trecentos qui dispensentur in fabrica ipsius ecclesie seu monasterii prout melius apparuerit suis comisariis cum consilio fratrum et procuratorum dicti monasterii. Item volens et omnino intendes quod infra suos filios infrascriptos nulla sit discordia seu differentia divisit infra eos infrascripta sua bona mobilia et inmobilia et infrascripta bona materna intus et extra civitatem catari existentia in hunc modum vz. Inprimis reliquit dictus testator sr Druscho filio suo totam suam domum magnam in qua habitat in cataro. Item reliquit Danieli filio suo pro parte dicte domus ducatos septingentos auri de melioribus denariis quos habet. Et quia dicta domus magna multos ducatos constitit vult et ordinat quod Druschus filius suus pro legato dicte domus remaneat contentus et tacitus de dote sue uxoris. Item reliquit Danieli filio suo domum suam in qua habitat dum Georgius de Rado. Item reliquit Anthonio filio suo illam domum que posita est penes monasterium sce Clare de cataro que fuit qd Nixe de Sabe cum illo terreno quod est penes dictam domum. Item reliquit Druscho et Danieli filiis suis pro medietate omnes affictus quos idem testator habet in civitate catari. Item reliquit Druscho filio suo vineam suam quam habet in teodo ad pozollum cum suis iuribus et pertinentiis. Item reliquit Danieli filio suo illam vineam suam de teodo quam laborat Braichus Mascercogna et aliam vineam suam existentem in planicie teodi cum suis iuribus et pertinentiis. Item reliquit suam vineam de lovagno et terrenos

suos de mullo cum suis iuribus et pertinentiis Anthonio filio suo. Item iussit et ordinavit dictus testator quod omnia bona stabilia relictdto Anthonio filio suo perveniant post eius mortem in predictos sr Druschum et Danielem filios dicti testatoris et eorum heredes. Salvo quod idem Anthonius possit ordinare yppos trecentos prout sibi placuerit solvendos per dictum Druschum et Danielem vel heredes eorum prout dictus Anthonius ordinabit. Item reliquit dictus testator dictis Druscho anthonio et Danieli filiis suis omnes suas massaricias domus et vinearum et argenterias per tercium. Item reliquit tres suos annullos aureos dictis filiis suis scilicet sr Druscho maiorem Anthonio secundum et Danieli tercium. Residuum vero omnium suorum bonorum mobilium et inmobilium presentium et futurorum reliquit dictus testator predictis Druscho et Danieli filiis suis cum conditione quod solvere debeant et teneantur omnia debita dicti testatoris. Et quod predicti Druschus et Daniel et sui heredes teneantur et debeant maritare sororem eorum Claram filiam dicti testatoris et dare sibi in et pro dote inter denarios et vestes et argentum et denarios yppos mille ducentos gr. de cataro quos yppos mille ducentos habuit in dotem cum eius matre. Et si dicta Clara obiret antequam ad maritum accederet vel sine heredibus quod dicta dos dividatur per tercium inter dictos filios suos Druschum Anthonium et Danielem vel heredes eorum. Item ordinavit dictus testator quod dicti tres filii sui vita eorum tantum sub pena maledictionis paterne omni anno celebrari faciant missas triginta sci Gregorii pro anima ipsius testatoris et suorum mortuorum. Et quod quilibet dictorum trium filiorum suorum teneatur et debeat omni die mercurei vocari unum pauperem ad prandium in domo sua pro anima dicti testatoris. Item reliquit Damiano filio dicti Druschi nepoti dicti testatoris unam suam vineam positam in mrcevas quam emit a comissaria Sarchi. Et quod si dictus Damianus decederet quod dicta vinea in alios heredes dicti qd sr Druschi patris sui ita et taliter quod nullo modo perveniat ad matrem dicti Damiani. Item reliquit dicto Druscho filio suo illam domum que fuit qd Pirchi Chersal. Item reliquit omnes suos terrenos de gliuta de recovati et de dabrato per medietatem Druscho et Danieli filiis suis. Item iussit et ordinavit quod dictus Druschus filius suus sit dominus exnunc totius eius quod sibi reliquit servatis conditionibus suprascriptis. Et quod ipsis Anthonio et Daniele decedentibus ante etatem decem et octo annorum omnia bona sibi ut supra relicta perveniant in eorum fratres supraviventes et heredes suos salvo quod quilibet ipsorum Anthonii et Danielis moriens ante etatem decem et octo annorum possint ordinare yppos quatorcentum pro quolibet vz ducentos ubi sibi placuerit et ducentos pro anima dicti sui patris. Item iussit voluit et expresse ordinavit dictus testator quod predicti filii sui et eorum quilibet contenti remaneant de omnibus suprascriptis. Et si quis eorum contrairet predictis vel intentionem dicti testatoris executioni non mitteret quod exnunc priventur et privati intelligantur omnibus bonis eis ut supra dimissis que pars contrafacientis perveniat in alios fratres suos vel heredes eorum. Item reliquit michi Johanni de Luxia ducatum unum auri. Item instituit et ordinavit suos fidei comissarios dum Georgium de Rado sr Druschum filium dicti testatoris sr Zivichum de Palmiza et sr Zivichum

de Bacho. Quibus comissaris reliquit primo dum Georgio unam taciam argenti deauratam cum manubrio sr Zivicho de Palmiza et Zivicho de Bacho unum coclearium argenteum pro quolibet pro anima sua. Cum plena potestate arbitrio et bailia mittendi hoc suum testamentum executioni sine contradictione alicuius persone. Quod testamentum voluit valere et tenere iure testamenti codicilli et cuiuslibet alterius ultime voluntatis super omnia alia testamenta que per elapsum condidisset. Actum catari die suprascripto presentibus Nicolao de Glavatis iurato iudice et domino dum Georgio de Rado teste.

Ego Johannes de Luxa not. et canz. catari rogatus a dicto testatore scripsi.

Ego Nicolaus de Glavatis iuratus iudex subscripsi.

Ego presbiter Georgius de Rado sum testis.

Sudski Arhiv u Kotoru, sv. V, 821—823.

Utok Marina Druško proti postupku kotorskog Biskupa Vicka Buchia (1622—1656). Isprava je bez nadnevka.

Ill-mo et Ecc-mo S-r Avogador.

Doppo l' incendio che li Lustizani Villici del territorio di Cattaro fecero della casa di Villa di Me Marin Drusco humil-mo servo dell' Ecc-za Vra, trasporto e sacco delle mie robbe, come appar dalla sentenza contro di Loro pronuntiata dall' Ecc-mo S-r Aluise Mocenigo all' hora Gral in Dalmatia et Albania e Giudice dellegato dall Ecc-mo Senato de 15 febraro 1636. qual incendio fù cagionato dalle novità del Mon-r Vescovo di Cattaro per haver voluto con oggeto di ampliar li suoi cofini, e diffenderli con l' assistenza di detti Lustizani benedir una Chiesiola di mia ragg-e, e dendro pertinenze de beni dalla publica Munificenza donadi alla Casa Drusca, dando a quelli ad intendere essere opera pia ivi far celebrar li Divini Officii per l' anime di tanti defonti Loro antenati sepolti nella vicina Chisa di S. Michiele che fino le fondam-ta si vede distrutta, senza permettere che la Chiesiola medema per l' avvenir servisse, come dalli tempi antichissimi era avenuto per stanza e ricovero della servitù et Massarie della mia Casa. Son stato vivam-te perseguitato dal d-o Mons-r Vescovo, et per mio solievo mi è convenuto ricorrer all' Auttorevol protezione del d-o Ecc-mo S-r moc-o che totalm-te prohibì l' officiatura di d-a Chiesiola, nella quale insistendo egli col seguito di detti Lustizani di voler far cenebrare per privarme di quelle Padromanza che ricognosco dal gratioso dono del mio Prencipe. Fui costretto per procurar ad' imponer fine a queste molestie di venir in questa Inclita Città. Dal che egli Monsig-r Vescovo vivam-te comosso ne potendo contra di me sfogar la sua indignatione ha violentem-te contro le Leggi Divine et Humane senza che havesse formato alcun processo, ma col solo calore dell' odio che mi professa avalorato dalla potenza de altri suoi seguaci che in questa Cittá a suo modo dispongono, fatto levar da Chiesa et carcerare Pre Gier-mo mio fig-lo et Sacerdote: Contro la qual Carcerat-e se bene esso mio figliolo gli habbi fatto presentare scritture suplicando S. S-ria R-ma che

essendo fatta con violat-e della Inmunita ecclesiastica contro le Leggi Divine, et di questa Ser-ma Republica et da Giudice appertam-te nemico della sua Casa, et come nella med-ma scrittura, dovesse delegar la cognit-ne della causa a Giudice non interessato ne sospetto, non ha tuttavia voluto admettere cosi giusta dimanda, onde di cio' avertito Io Marin suo Padre antedetto fui cosigliato ricorer d' avanti l' Ill-mo Mons-r Nuncio Apostolico, dal quale otteni un suffraggio che trasmesso a Cattaro et presentato al Mons-r Vescovo fù da Lui tenuto in cosi poca stima che non volesse neanco responderli, nonche permettere alcun effetto per là liberat-e di esso mio figliuolo prig-e a segno che fui costretto di nuovam-te ricorrere d' avanti Il detto Mons-r Nuncio che prontam- te mi concesse il sufragio di appellat-e dalla indebita Incarcerat-e... perche prevedevo dall' esempio passato, che non sarebbe admesso senza qualche espresso ordine all' III-mo S-r Prov-re di Cattaro, perche lo dovesse far intimare al d-o Mons-r Vescovo. Suplicai la pietà e Giust-a di V. Ecce-za ad indrizzarglielo, et benignam-te fui gratiato col suffraggio delli 10 Luglio pross-o pass-.o Ma perche' il Mons-r Vescovo é come ho detto nobile di questa Città et protetto da altri potenti non si é veduto che l' Ill-mo S-r Prov-re habbi non solo voluto far esseguire esso suffraggio, sebene instantem-te suplicato da Intervenienti di d-o mio fig-lo. Ma ne anco rispondere all' E. Ve. Ne comportando la ragg-e che essendo d-o mio fig-lo fino li 22 Aprile pross-pas. fatto prigione per puro odio del Mons-re Vescovo, e tuttavia tratenuto nelle medeme priggioni con esterminio della mia infelice Casa, che è stata constretta per quest' effetto vender, et impegnar quelli pochi mobili restati dall' accenato incedio et sacco senza che vogliano udire ne admettere le sue giuste ragg-i si lasci infelicem-te perire. Suplico perciò genuflesso L' E. V. ad admetterme li seguenti capitoli et essame de Testimonii perchè quelli provati possa col fondam-to della verità in essi espressa implorar quelli sufraggii che per solievo di d-o mio fig-lo si stimerano adecquati alla ragg-e acciò un povero suddito doppo cosi tiraniche oppressioni possa mediante la giusta protetione dell' E. V. ricever quel respiro che li viene denegato a Cattaro.

TENOR CAPITOLORUM.

I) Provar intendo Io Marin Drusco antedetto che doppo la beneditione fatta dal Mons-r Vescovo di Cattaro della Chiesiola di Prevlacha et incendio della mia Casa di Villa mi si è il detto Monsig-r Vescovo dimostrato apperto nemico et persecutore, di che mi son publicam-te doluto et pro ut melius etc.

Testimonii

II) Che Pre Gierolemo mio fig-lo è stato violentem-te levato dalla Chiesa di Santa Veneranda dell' Isola di San Gabriele dalla forza de soldati stradioti al Monsig-r Vescovo concessi a quest' effetto dall' Ill-mo S-r Proved-r da Cattaro.

Testimonii

III) Che doppo la carcerat-e gli ha detto mio figliuolo fatto presentar scritture espressive dell' odio che S. S-ria Rev-ma professa alla sua Casa con instanza di delegar la causa a giudice non sospetto, et che non l' ha voluto admettere.

Testimonii

IV) Che doppo detta carcerat-e et obietione di sospetione al Monsig-r Vescovo dato principio a formar processo contro detto mio figliuolo. Instituendo in suo Canz-re il S-r Gier-o Negri Canz-re dell' III-mo S-r Proy-a di Cattaro.

Testimonii

Biskupski Arhiv u Kotoru, Miscellanea.

Recenzije.

Linhardt, Dr. Robert: **Brennender Dornbusch.** Propovijedi za sve nedjelje i blagdane u 2 sveska, Freiburg in Breisgau 1926, Vezano u platno 9 M.

Propovjiedi su ove namijenjene svojim stilom i obradbom u prvom redu gradskom čovjeku. Linhardt, ih je sam rekao u teatinskoj dvorskoj crkvi punoj intelektualaca sviju staleža. On spada među one rijetke propovjednike, koji znadu da probude uspavane duše mlakog građanskog svijeta. Njegov je cilj i bio, da u što savršenijoj formi dade dušama potrebnog uvjerenja, elana i jasnih smjernica u svakidašnjem vjerskom životu. Napose si je postavio za zadaću da pokaže, kako su vjera i prava znanost, kršćanstvo i pravi humanitet u trajnoj vezi i kako se ne mogu odijeliti, a da ne štetuje jedno ili drugo. — Linhardt nije zaboravio ni na one tisuće duša, što lutaju tražeći svijetlo istine i posljednji cilj ovozemnog života. Njima je najmiliji prijatelj, vodič i dobri savjetnik.

Zbirka će stoga biti dobro pomagalo našim gradskim propovjednicima. No po svojem svježem stilu i po mladenačkoj vatri bit će ona najbolji priručnik osobito profesorima religije na srednjim školama za njihove nedjeljne eksorte. Istine se kršćanske prikazuju ovdje jasno i uvjerljivo. Zakon zapovijedi Božjih ne ukazuje se kao teško breme kršćanima, nego kao plemenita svijest dužnosti mladića, djevojke, muža i žene. Linhardt živim bojama riše socijalne posljedice onog svijeta, koji ne će da slijedi dekaloga. — Riječju: u propovijedima njegovim oživljava duh sv. Ivana Hrizostoma, Bernarda od Clairvaux-a, Bertolda Regensburškog Segneria, Abrahama a Sancta Clara i drugih.

Osim ove zbirke izdala je Herderova knjižara već prije drugu zbirku Linhardtovih nedjeljnih propovijedi pod naslovom »Feurige Wolke« u dva sveska. Neprocjenljive su vrijednosti jednako njegovih petnaest korizmenih propovijedi »Das Geheimnis des Kelches«. U njima se odigrava muka Spasiteljeva bez pozornice i bez kostima. — Ako se stoga može preporučiti koji moderni propovjednik kao opći priručnik, to Linhardta svakako ide mjesto među prvima. *Dr. M. I.*

Heinrich Joseph **Vogels: Vulgatastudien.** Die Evangelien der Vulgata untersucht auf ihre lateinische und griechische Vorlage. Münster u. W. 1928. Aschendorff. Neut. Abhandlungen.

Poznato je, da sv. Jeronim nije nanovo preveo Novi Zavjet na latinski jezik, nego da je samo stari latinski prijevod ispravio.

Vogels zaslužni istraživalac vet. lat. pokušao je, da pronađe podlogu Jeronimove Vulgate. Da se može tekst smatrati podlogom postavio je 3 uvjeta: 1. Podloga mora sadržavati čisti stari latinski tekst; 2. Mora nam otkriti jezično odijelo Vulgate; 3. Razlike Vulgatine moraju biti razumljive kao korektura Jeronimova.

V. upozoruje, da nije lahko pronaći stare latinske rukopise sa čistim tekstom, jer su prepisivači često korigirali prema Vulgati. Kao klasični primjer navodi 1 Redhigeranus.[1] Ipak imade starih latinskih prijevoda, koji imadu stari tekst, i na koje nije uplivala Vulgata. Ti kriju tip, kojima je pripadala podloga Vulgate. Kao takove navodi kodekse: b, e, ff, i, q.

Vogels je pokušao iz ovih kodeksa rekonstruirati tekst, koji bi približno odgovarao tekstu, iz kojega su nastali spomenuti rukopisi. Za pokus upotrijebio je Luk. 22, 39—24, 11. Vulgata naslanja se na svakom koraku na ovu podlogu. Na pr.: Imade li podloga »dixit« jednako i Jer.; imade li »ait«, jednako čitamo i u Vulg.

Razlike su razumljive kao korektura Jeronimova. Vrlo malo je novih riječi unio Jer. u lat. evađelja.

Razumije se, da ne trpi formâ »sermonis plebei«, na pr. salutarem, cor, odire, altario i t. d. Jeronim je po vlastitom priznavanju ispravio samo ono, što je mijenjalo smisao originala, »his tantum quae sensum videbantur mutare cerrectis«.[2]

S kolikom je akribijom sravnjivao svoju latinsku podlogu sa grčkim izvornikom pokazuje, što pazi često i na isti poredak riječi, da bude u skladu s originalom, i ako je rijetko tangiran smisao. — Na pr.: Mt. 1, 20 imade podloga »apparuit ei in somnis«. Jeronim promijenio je »in somnis apparuit ei«, jer je u svojoj grčkoj podlozi čitao „*κατ᾽ ὄναρ ἔφανη αὐτῷ*".

Kako je Jeronim savjesno radio pokazuje njegov postupak sa »quisquiliae«. Na pr.: kad Ivan govori o poslanju Isusovom na ovaj svijet, služi se glagolima *ἀποστέλλειν* i *πέμπειν*. — Kod *ἀποστέλλειν* dolazi zamjenica *με* redovito naprijed; na pr.: *ὁ πατὴρ με ἀπέσταλκεν*[3]; a kod *πέμπειν* dolazi zamjenica *με* uvijek iza glagola na pr.: *ὁ πέμψας με*[4]. Kod prve riječi slažu se grčka i latinska podloga i Vulgata. Kod *πέμπειν* ima stari latinski prijevod uvijek drugi poredak »me misit«. Na devet mjesta je Jeronim latinsku podlogu prema grčkoj korigirao u misit me; a samo je na četiri mjesta stari poredak zadržao.

Po toj metodi rekonstruirao je V. približno podlogu Vulgatinu za sva evanđelja s varijantama i korekturom Vulgate.

---

[1] Handbuch der Neutestamentlichen Textkritik p. 104., 105. Münster i W. 1923.

[2] Epistula ad Damasum.

[3] Iv. 5, 36.

[4] Iv. 1, 33.

Ispitujući grčku podlogu sudi, da je Jeronim eliminirao t. zv. zapadni tekst. Grčka podloga pripadala je grupi *κοινή(κ)*.

Vogels je ovom lijepom disertacijom proširio poznavanje Vulgate i utvrdio opće priznatu vrijednost znamenitog Jeronimova djela.

Dr Franjo Zagoda.

Preuschen—Bauer: Griechisch — Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur. Zweite Auflage. — Töpelmann: Giessen 1925/28.

Preuschenov riječnik potpuno je preradio prof. Novoga Zavjeta u Göttingenu — Bauer.

Bauer sakupio je veću građu. Služio se LXX i papirusima. Upozoruje na značenje kod klasika i ostalih grčkih pisaca. Navodi apostolske Oce, apokrife i savremenu literaturu kod pojedinih riječi. Spominje također brojne časopise.

Prema tomu je svakome, tko se bavi sv. Pismom, taj veliki i vrsni riječnik potrebit.

Opće priznati i hvaljeni Zorellov riječnik »Novi Testamenti — Lexicon graecum« ima i nadalje svoju veliku vrijednost. Dosta je prispodobiti na pr. riječi *ἐμβριάομαι, ἐπιούσιος, φρονέω*, da vidiš, kako se ovi riječnici popunjuju.

Posebnu vrijednost daje Zorellovu riječniku, što je pisan latinskim jezikom, a time i svem učenome svijetu pristupačan.

Dr Franjo Zagoda.

Spomenica ob 70 letnici lavantinskega bogoslovnega učilišča v Mariboru. Izdal: Profesorski zbor. Maribor 1929. Založilo kn. šk. bogoslovsko učilišče v Mariboru. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru 8⁰, str. 175. Cijena 40 Din.

U oktobru prošle godine navršilo se 70 godina života mariborskoga bogoslovskoga učilišta. Profesorski je zbor tom prilikom izdao vrlo ukusno opremljenu spomenicu, koja donosi čitav historijat lavantinskoga bogoslovskog učilišta iz pera prof. Dr. Kovačiča (str. 1—48). Naročito je vrijedno istaći odsjek »Javnopravni značaj zavoda« (str. 21) radi prilika u kojima živimo, i nastojanja katoličkoj Crkvi nesklonih faktora, koji se ponekad znadu buniti, da bogoslovskim našim učilištima priznaju ravnopravnost sa sveučilišnim fakultetima. Literarno djelovanje kako bogoslova, tako profesora prikazano je iscrpivo (str. 30—46).

Od ostlih radnja ističem osobito: Dr. Jeraj: Maks Scheler in skolastična filozofija; Dr. Močnik: Nravnost i pravo i Dr. Somrek: Dušno pastirstvo in proletarstvo.

Mi dobro znamo, kakova je i od kolike važnosti bila uloga svećenika u životu hrvatskoga naroda. Kod Slovenaca je taj upliv bio još jači, pa je on održao svoju poziciju sve do u najnovije dane. Otud važnost i prigodnim izdanjima ove ruke, kao što je »Spomenica« mariborskog bogoslovskog učilišta. Na zdravim temeljima osnovano, neka se ono i unapred razvija prema zamislima svoga slavnoga osnivača biskupa Slomšeka!

Ž.

Knjige prispjele uredništvu:

(Od nakladnog zavoda **Herder & Co., Freiburg i. B.**)

1. Godehard Josef Ebers: **Katholische Staatslehre** und Volksdeutsche Politik, Freiburg i. B. 1929. Herder, 8⁰, VIII + 180 str. Cijena 5.60 M.
2. Annie Herzog: **Dein Ringen um Reinheit.** Herder, Freiburg 1930. 8⁰, XII + 52 str. Cijena 0.75 M.
3. Dr. Tihamer Toth: **Christus und die Jugend.** Freiburg 1929., Herder, 8⁰, VI + 145 str. Cijena 2.60 M.
4. Goebel Dr. Bernardin, O. M. Cap.: **Katholische Apologetik.** 8⁰, XII + 488 str. Cijena 13.40 M.
5. Mohr Camillus Maria: **Licht der Einsamen** Betrachtungen für innerliche Menschen. 12⁰, XII + 306 str. Cijena 3.60 M.
6. Lehmkuhl Augustin S. I.: **Die heilige Fasten- und Osterzeit im betrachtenden Gebet.** 5. Aufl. 12⁰, XII + 688 str. Cijena 5.50 M.
7. Fattinger Rudolf: **Pastoralchemie.** Eine Orientierung über die sakramentalen Materien,, liturgischen Metalle, Textilien und Beleuchtungsstoffe nach den kirchlichen Bestimmungen. 8⁰, XII + 192 str. Cijena 6.50 M.
8. Jehle Dr. Edmund: **Katechesen für die Oberstufe** nach dem deutschen Einheitskatechismus III. Teil: Gnadenlehre. 8⁰, VIII + 276 str. Cijena 4.— M.
9. Berghoff Stephan: **Ein Gang durchs Evangelium.** Fünfzig nichtperikopische Sonntagspredigten über Christus. 8⁰, VIII + 268 str. Cijena 3.20 M.
10. Herwig Franz: **Deutsche Heldenlegende.** 14 Hefte. In leinen Bande geb. Leinw. M 10.—. Lex. 8⁰.

Od nakladnih zavoda **M. Marietti** (Torino) i **P. Tequi** (Paris):

11. Premoli Horatius: **Histoire de l'eglise contemporaine** (1900—1925). Turin, Marietti 1930. 8⁰, XI + 544 str.
12. **Ordo** divini offeii recitandi sacrique peragendi iuxta kalendarium ecclesiae universalis pro anno D. 1931. — Taurini, Marietti.
13. **Horae diurnae** breviarii romani. Editio IV. amplificata Taurini-Romae 1930. — (10 × 15).
14. Hugon Henri: **Le père Hugon** dominicain. Paris 1930. — 8⁰, VII + 143 str., Tequi.
15. Fouqueray Henri: **Martyrs du Canada.** Paris 1930. — 8⁰, X + 354 str., Tequi.
16. Ravignan de P.: **Entretiens spirituels.** Paris 1930. — 8⁰, VII + 303 str., Tequi.
17. Duplessy E.: **Le catéchisme en problèmes.** Paris 1930. — 8⁰, 378 str., Tequi.

Od ostalih nakladnika:

18. Lercher Ludovicus S. I.: **Institutiones theologiae dogmaticae.** Vol. IV. Innsbruck 1930., F. Rauch, 8⁰, str. 763.
19. Jugie Martin: **Theologia dogmatica christianorum orientalium.** Tom. III. Paris 1930., 8⁰, str. 510.
20. Gunčević Dr. Josip: **Mješovite ženidbe.** Savremena pitanja. Ser. VII., svez. 33. — Mostar 1030. — 8⁰, str. 71. — Cijena Din 10.—.
21. Sokol Dr. Bernardin: **Missa »Gaudens gaudebo«** in honorem sororis M. Celinae, Zagreb 1930., 4⁰, str. 38.
22. **Sitzungsberichte** der bayerischen Akademie der Wissenschaften: I. philosoph.-historische Abteilung. Jahrgang 1929. Heft 3—9. — Jahrgang 1930. Heft 1. — II. mathem.-naturwissenschaftliche Abteilung: Jahrgang 1929: Heft 2, 3., Jahrgang 1930: Heft 1.

»BOGOSLOVSKA SMOTRA« izlazi 4 puta na godinu: početkom siječnja, travnja, srpnja i listopada, u svescima po 8 štampanih araka.

Cijena:

za članove HBA. . . .	D 40.—	za bogoslovce	D 25.—
za nečlanove	D 60.—	za inozemstvo	D 80.—

Rukopisi se šalju na uredništvo »Bogoslovske Smotre« Zagreb, Kaptol 29. ili Radićev trg br. 4/I. (Gornji grad).

Pretplata za »Bogoslovsku Smotru«, **članarina** za »Hrv. Bogoslovsku Akademiju« šalju se na upravu »Bogoslovske Smotre«, Zagreb, Radićev trg br. 4/I. (Gornji grad).

Plativo i utuživo u Zagrebu.